

Cal ressenyar, també, que Ferrer i Vidal, a l'apèndix núm. 1 (Op. cit., 109-112), detalla el càlcul dels valors obtinguts, a Espanya i en 1878, per l'agricultura (3.450,3 milions de ptes, dels quals 2.042 milions corresponien als cereals), la ramaderia (596 milions de ptes) i la producció industrial (1.001,5 milions de ptes, després de deduir el cost de les primeres matèries) (5).

De cara a la història econòmica, l'obra més important de Ferrer i Vidal són les seves Conferencias sobre el arte de hilar y tejer ... (J.Ferrer i Vidal, 1875) (6) , que reflecteixen els arguments esgrimits pel nostre economista a les sessions que va assistir de la Junta d'Aranzels i de distintes informacions parlamentàries. Es tracta de tres conferències donades a l'Ateneu Barcelonès el 12-12-1872, el 19-12-1872 i pel març de 1874.

La primera conferència constitueix un resum de l'evolució de la tècnica per a filar el cotó, a partir de les grans invencions del segle XVIII i de primers del segle XIX (jenny, mule-jenny, selfactina), així com de l'aparició de les primeres grans factories a Anglaterra. Hom hi explica, també, el procés d'aparició del maquinisme a Catalunya, a partir de la instal·lació de les primeres jenny -als anys vuitanta del segle XVIII- i de llur transformació (a Sallent, a Manresa i a Berga) en Berguedanes, la introducció en 1791 de les màquines contínues inventades per Arkwright en 1768, i de l'aparició de les primeres mule-jenny en 1805 (màquina inventada per Samuel Crompton en 1779) a Sallent, Manresa, Berga, Barcelona, Olot i Vic, entre d'altres llocs. La guerra del Francès implicà una frenada en el procés de maquinització, però d'ençà de 1815 fou reprès el muntatge de les noves fàbriques. Ferrer i Vidal explica, també, la introducció de les primeres màquines de vapor en 1832 a la fàbrica de Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia; com en 1845 predominaven les mule-jenny, mentre que les antigues berguedanes manuals es trobaven en plena desaparició (7) ; com a partir de 1842 a Anglaterra es permet d'exportar màquines de filar i com, amb la repatriació dels capitals americans, a Sants, Reus, Igualada, Mataró i Sitges, així com a Màlaga, són muntades fàbriques importants amb selfactines.

Després de fer aquesta introducció general, explicant el desenvolupament dels filats a Anglaterra i a Catalunya, Ferrer i Vidal es plantejava les raons per les quals existien diferències -sobretot sota el punt de vista dels costos- entre els països fabricants. A l'entendre de Ferrer i Vidal, els motius d'aquestes diferències (que intentaria demostrar de forma minuciosa a les dues conferències restants) eren: 1) el cost més elevat de les matèries primeres, 2) la ³⁾ necessitat de capital fix i, per tant, el fet de veure's obligat a treballar amb uns tipus d'interès més elevats,

3) les desigualtats de costos salarials en passar d'un país a un altre, i 4) el major o menor cost de les despeses generals (on calia incloure el preu del combustible).

A la segona conferència, Ferrer i Vidal abordava el tema més específic dels costos comparatius dels filats a Espanya i a diversos països d'Europa. Les conclusions a les que hom sempre arribava eren que a Espanya els costos sempre acabaven per ésser més elevats. Així, per exemple, vers 1870, el cost mitjà d'un fus era el següent:

<u>País</u>	<u>Rals de billó</u>
Anglaterra	100
França	186
Suïssa	167
Espanya	238

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 57.

En què consistien els motius d'aquestes diferències? Fonamentalment, n'hi havia dos que despuntaven: Espanya havia de comprar les màquines a Anglaterra (i, a la vegada, les màquines que es fabricaven a Espanya resultaven al mateix preu que les angleses); i el cost dels edificis també era molt més elevat. En síntesi, els costos dels fusos eren els següents:

Cost d'un fus per any per interessos i depreciació

(unitats monetàries en rals de billó)

<u>País</u>	<u>Capital</u>	<u>Depre- ciació</u>	<u>Interès</u>	<u>Total</u>	<u>Cost total</u>
Anglaterra	100 r.b.	5%	4%	9%	9,- r.b.
França	186 r.b.	5%	5%	10%	18,6 r.b.
Suïssa	167 r.b.	5%	5%	10%	16,7 r.b.
Espanya	238 r.b.	5%	5%	10%	23,8 r.b.

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 58.

D'una banda, el cost de les matèries primes, el cost dels fusos (i els costos tant financers com de depreciació d'aquests) resultaven comparativament més elevats a Espanya; i, per una altra banda, també eren

més alts els costos en concepte de mà d'obra, salaris i despeses generals. Les estimacions de Ferrer i Vidal per a aquests tres darrers conceptes eren:

Cost de la mà d'obra per fus i per any

França	20,178	rales de billó
Suïssa	14,516	" " "
Anglaterra	13,814	" " "
Espanya	27,110	" " "

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 61.

Nombre d'obrers i empleats per cada 1.000 fusos

Anglaterra	3,29
Alsàcia	7,25
Ducat de Baden	6,74
Suïssa	7,50
França	8,94
Espanya	11,93

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 66.

Despeses per fus i per any (xifres en rals de billó), Any 1870.

<u>Concepte</u>	<u>Anglaterra</u>	<u>Suïssa</u>	<u>França</u>	<u>Espanya</u>
Per interès i depreciació	9,-	16,70	18,60	23,80
Per mà d'obra	13,81	14,52	20,18	27,11
Per despeses generals	8,93	10,26	18,81	28,47
 Despesa total de fabricació per un fus i per un any	 31,74	 41,48	 57,59	 79,38

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 68.

La tercera conferència (març de 1874) tracta sobre els teixits de cotó, i comença per l'explicació sobre llur història i la introducció dels avenços tecnològics. L'autor comenta com la primera guerra carlina i l'incendi de la fàbrica Bonaplata (i, en general, els avalots contra la introducció de nova maquinària) detingueren, fins a 1842-1844, la instal·lació de nous telers mecànics i, amb aquest fet, el desenvolupament de la indústria cotonera.

Hom comença per analitzar el cost de la matèria prima, i calcula que, en 1870, els costos comparatius d'un kilògram de fil d'ordit de núm. 27 a 28, de forma que, per a cada kg. de teixit obtingut el cost de la matèria primera -en aquest cas, el cost del fil d'ordit- resultava el següent, per països: a Anglaterra: 9,597 rals de billó (r.b.); a França: 11,582 r.b.; a Suïssa: 10,698 r.b.; i a Espanya: 13,027 r.b. (J. Ferrer i Vidal, 1875, 109). A més de les primeres matèries, hom calculava els costos per interessos i amortització del capital fix (per cada teler, a Anglaterra 205,200 r.b., a França 405,080 r.b., a Suïssa igual que a França i a Espanya 493,44 r.b.), per mà d'obra (per teler: ^(a Anglaterra) 1.282,50 r.b. per any, a França 1.730,90 r.b., a Suïssa 1.162,80 r.b. i a Espanya 2.063,14 r.b.) i per despeses generals (per teler i per any: 634,60 r.b. a Anglaterra, 877,80 r.b. a França, 444,60 r.b. a Suïssa i 760,265 r.b. a Espanya) (Op. cit., 110-116).

Finalment, Ferrer i Vidal presentava el següent quadre-resum d'un kilògram de teixit, en 1870 i segons els diferents països:

(xifres en rals de billó)

	<u>Anglaterra</u>	<u>França</u>	<u>Suïssa</u>	<u>Espanya</u>
Cost d'1 l/10 kg. de cotó en floca	7,730	8,192	8,258	8,357
Despeses de filar aquest cotó produint un kg. de fil	<u>1,867</u>	<u>3,390</u>	<u>2,440</u>	<u>4,670</u>
Valor d'aquest kg. de fil	9,597	11,582	10,698	13,027
Despeses per a teixir aquest kg.	<u>3,265</u>	<u>4,637</u>	<u>3,096</u>	<u>5,103</u>
Cost total d'aquest kg. de teixit	12,862	16,219	13,794	18,130
Preu d'aquest kg. al mercat en 1870	<u>15,200</u>	<u>17,500</u>	<u>16,400</u>	<u>20,300</u>
Quantitat que representa les utilitats - de la filatura i del tissatge, comissions, pèrdues, etc., etc.	2,338	1,281	2,606	2,170

Font: J.Ferrer i Vidal, 1875, 118

On radicaven les causes de les diferències en els costos i els beneficis del tissatge a Espanya, en relació amb els altres països? En opinió de Ferrer i Vidal, a Espanya els costos de mà d'obra eren més elevats i la productivitat molt més baixa. Així, per exemple, si a Anglaterra existia una mitjana de 48,82 obrers per cada 100 telers, a França aquesta xifra era de 77,43 obrers, a Suïssa entre 54,21 i 57,74, a Espanya la mitjana era de 84,33 obrers per cada 100 telers (Op. cit., 119-120).

Certament, el nivell de beneficis, a Espanya, no era pas elevat, però tampoc era desastrós: un 11,97% enfront d'un 7,90% a França, un 18,18% a Anglaterra i un 18,89% a Suïssa. Cal preguntar-se, a la vista de les xifres, si la causa de la baixa productivitat no era la manca de renovació de la maquinària, renovació que el proteccionisme —malgrat l'aranzel moderadament lliurecanvista de 1869— no havia pas ajudat massa a impulsar. Perquè, cal preguntar-se, quin estímul podia tenir un fabricant català de teixits en 1870 si sabia que podia vendre als preus més elevats? I molts menys estímuls devia haver tingut abans de 1869, durant l'era proteccionista, quan la competència amb l'estranger no devia representar pas cap problema.

Tot amb tot, és cert que Ferrer i Vidal era un partidari decidit de la industrialització, i que aquesta actitud era massa sovint molt mal compresa a Madrid. I és cert, també, que s'esforçava per tenir un coneixement empíric de la realitat econòmica —fet que, no obstant, també comporta els seus inconvenients—, i que això representava un avenç. No deixava de tenir una part de raó quan afirmava que "es en nuestro país sumamente difícil encontrar datos exactos, por poca afición a esta clase de áridos trabajos, por falta de una estadística industrial y porque aún en las discusiones sobre asuntos industriales somos más aficionados a lanzarnos a la región de las teorías, y a recorrer con raudo vuelo espacios quizá imaginarios, inundando el ambiente de magníficas imágenes y poéticas descripciones, que a perdernos en un laberinto de guarismos y cálculos, para ofrecer después de humilde, pero improbo trabajo, tan solo una pobre y descarnada cifra más o menos aproximada a la verdad" (Op. cit., 112).

3.- Bosch i Labrús: el proteccionisme com a obsessió

Ha estat dit, i repetit, que Pere Bosch i Labrús⁽⁸⁾ fou el successor de Joan Güell i Ferrer, quan en realitat era un home de molta menys talla. Era, això sí, un agitador, un propagandista de les idees proteccionistes. Un polític, més que un científic. Els seus coneixements, les seves lectures sobre economia eren més aviat escasses. No obstant això, Bosch i Labrús donava un paper preeminent a l'economia dins de la vida d'una societat, i considerava que els instruments més importants per a aixecar un país eren els mitjans econòmics (o materials). Així, a la conferència que donà a l'Ateneu Barcelonès amb motiu de l'Exposició Universal (Conferencias Públicas, 1889; P. Bosch i Labrús, 1929, 811-830), donà prioritat a la ciència econòmica i criticà el fet que, a Espanya, persones incompetents fossin les encarregades de resoldre les qüestions relacionades amb la producció.

L'atac al centralisme i la denúncia de la discriminació, a la que el govern havia sotmès Catalunya, eren dues constants en els discursos de Bosch i Labrús. El 27-11-1876, Bosch s'exclamava al Congrés de Diputats: "Es altamente sensible, Sres Diputados, que las personas encargadas de dirigir los destinos del país no conozcan muy bien el movimiento de la opinión y las aspiraciones de las provincias, y se inspiren por lo general en la atmósfera y en las opiniones en Madrid dominantes" (P. Bosch i Labrús, 1929, 70). Aclaria, però, que els catalans en defensar llur indústria volien que les altres províncies d'Espanya s'industrialitzessin, perquè Espanya havia d'esdevenir un país decididament industrial. I, per tal d'evitar malentesos, hom repetia contantment que "conste que los catalanes somos proteccionistas por amor a la patria española" (Op. cit., 534) o bé que "los catalanes son y serán siempre y antes que todo españoles" (Op. cit., 572). Per un altre costat, per a Bosch i Labrús Catalunya no era perjudicada únicament en l'aspecte de la política aranzelària: per exemple, hom recordava que la meitat de les línies fèrries que hi havia al Principat no havien rebut cap subvenció (Op. cit., 69-71).

El proteccionisme fou el tema al què Bosch i Labrús dedicà la part més extensa de la seva obra com a economista i com a polític, en la creença que calia basar l'economia en la producció i no en el consum. En aquest sentit, afirmava: "sostengo y creo demostrado completamente que el proteccionismo, lejos de perjudicar al comercio, le favorece, y le favorece porque, desarrollando la producción, crea riqueza, aumenta el consumo y, de consiguiente, las transacciones" (Op. cit., 261). Per a Bosch i Labrús, per tant, el proteccionisme no afeblia pas el comerç. El que feia era, fonamentalment, crear riquesa, potenciar més transaccions i, per tant, impel·lia també les activitats comercials perquè augmentava la potencialitat econòmica d'un país. Hom constatava, també, que el proteccionisme, a Espanya, no interessava només als catalans: interessava també als andalusos (amb els olis i el sucre), als castellans i als aragonesos per al blat, als asturians als gallecs i als bascos per al ferro i els carbons (Op. cit., 271). Per a Bosch i Labrús, el lliurecanvi era ruïnós per a l'industrial i per a l'obrer. A més, era un sistema que tendia a cercar la barator dels productes -i no la qualitat- per a poder sostenir la competència per damunt de tot. Hom posava l'exemple d'Anglaterra, on d'una banda els obrers veien baixar llurs salaris perquè els fabricants havien de produir a preus cada cop més baixos per a poder competir (Op. cit., 433), i, d'altra banda, malgrat el lliurecanvisme portes enfora, hom seguia amb el proteccionisme per a allò que li interessava. Pel juny de 1877, Bosch i Labrús criticava la barator que preconitzaven els lliurecanvistes amb els arguments següents: "Hay quien dice, Sres Diputados, que a mayor baratura mayor consumo; yo creo que los que dicen esto están completamente equivocados. El consumo es mayor o menor según es mayor o menor la riqueza, y la riqueza es menor o mayor según es menor o mayor la producción. Así observamos que en los Estados Unidos, donde los derechos son muy elevados, y donde por consiguiente los objetos todos valen por lo general muy caros, hay un comercio muy activo, hay un comercio que hace grandísimos negocios, hay un comercio que no compararé con el comercio español, que al fin y al cabo es tan pobre como todo lo demás de nuestro país./ De modo que las tarifas elevadas, no sólo perjudican al

comercio, sino que le favorecen, por lo mismo que favorecen el desarrollo de la producción, que es el desarrollo de la riqueza. Hágase todo lo que se quiera, véndase tan barato como se quiera, cuando no hay recursos no se compra" (Op. cit., 108). Per a Bosch i Labrús, en el fons la barator (de la forma en què la preconitzaven els lliuracanvistes) no feia més que anar en contra del mateix consum, perquè l'única cosa que aconseguia era fer retrocedir la riquesa, la producció, i sense això el consum acabaria per no ésser possible (Op. cit., 365).

Hem dit que les lectures de Bosch i Labrús sobre els economistes europeus que exerciren una influència teòrica al segle XIX eren escasses. I, curiosament, coneixia gairebé més autors lliurecanvistes per a rebatre'ls que no pas proteccionistes per a recolzar els arguments propis. Bosch, per exemple, criticà les idees de Bastiat i defensà la necessitat d'un cert intervencionisme per part de l'Estat, cità una Historia del comercio de l'autor lliurecanvista Scherer (Op. cit., 371, 461), i cità el lliurecanvista francès Léon Say, contrari també a la intervenció de l'Estat (Op. cit., 458, 498). Hom utilitzava també Luzzati (es tracta de Luigi Luzzatti?), autor que acabà per defensar el proteccionisme (Op. cit., 270-271). No cal dir que Bosch admirava la política econòmica de Bismarck (Op. cit., 268), però el que té més interès és destacar l'ús que Bosch va fer de les idees de l'economista belga Lavelaye (es tracta d'Émile de Laveleye?), autor d'una Crítica del optimismo de los antiguos economistas (Op. cit., 265) i que acabà també del costat dels proteccionistes. Amb tot, Bosch i Labrús no va insistir massa, contràriament al que va fer Güell i Ferrer, en què amb la baixa dels aranzels es produiria una fugida de capitals nacionals i una caiguda en el nivell de la inversió interior. D'altra banda, Bosch afirmava que "ser proteccionista no quiere decir derechos siempre elevados, quiere decir derechos suficientes, derechos bien armonizados, bien razonados para fomentar el trabajo" (Op. cit., 459), amb la qual cosa hom volia donar una aparença de flexibilitat que la pròpia praxi personal -en la que el proteccionisme era tant fruit d'una inèrcia com d'una obsessió- desmentia a cada moment.

Davant de la competència econòmica per part dels països rics, hom defensava l'impuls del comerç espanyol vers l'Amèrica Llatina i Portugal, vers les colònies (Op. cit., 897-902 -publicat a "La España Regional el 7 de juliol de 1889-, ³⁴⁶142; P.Bosch Labrús, 1886, 396). Però era molt difícil que Madrid mogués un dit per a bellugar l'economia, per a defensar la indústria. A l'obra de Bosch la crítica a tot allò que representava Madrid arriba, sovint, fins a les entranyes: "Madrid, que vive en una atmósfera especial, nada favorece por cierto al trabajo ni a los que trabajan, no estará conforme con nuestras soluciones [les preconitzades pels industrials catalans]. Era ya hora, sin embargo, de que hubieran aprendido algo; la mala situación de aquel comercio por falta de consumo y, por lo tanto, de ventas; tiendas sin alquilar en los mejores sitios, donde antes se abonaban gruesas sumas por traspaso, debían hacerles fijar la atención en los problemas económicos para venir en nuestra ayuda y cooperar con nosotros al desarrollo del trabajo en todas sus manifestaciones, sin lo cual no hay riqueza, ni consumo, ni comercio, y que es la base principal para el sostenimiento de la paz y para una buena y sólida hacienda pública" (P.Bosch Labrús, 1886, 395-396).

Bosch i Labrús arremeté també contra el sistema impositiu, la política pressupostària i la crisi econòmica d'Espanya. Seguint Léon Say, hom considerava que calia rebaixar la tributació que pesava sobre l'agricultura (P.Bosch Labrús, 1929, 458), que la càrrega impositiva era, en general, excessiva, i que als països desenvolupats "se grava más el consumo, el lujo, la comodidad que el trabajo; en España todas las tendencias van siempre a gravar al que trabaja" (Op. cit., 317). Segons l'estadística donada per G.Bagge per a 1876, Espanya era, després de Sèrbia, el país en què els impostos directes representaven un percentatge més elevat dins de la recaptació total: un 58%, enfront d'un 26% a França, un 10% a la Gran Bretanya, un 6% als EEUU, un 31% als Països Baixos, un 44% a Itàlia, un 30% a Bèlgica, un 40% a Prússia, i un 25% a Rússia, per posar uns quants exemples (Op. cit., 406). La indústria, segons Bosch, era també gravada de forma exagerada, i això impedia el seu desenvolupament. En definitiva, si s'incrementava la riquesa pública l'erari podria obtenir més recursos. En aquesta

direcció, el 4-7-1876 hom assegurava davant del Congrés de Diputats: "Si
 quereu salvar la Hacienda, si quereu nivelar los presupuestos de una
 manera estable, de una manera formal sin que la tributación exceda los lí-
 mites de lo justo, es necesario aumentar los elementos contributivos, poner
 en armonía las fuerzas contributivas del país con las necesidades del Te-
 soro; es indispensable fomentar la producción, proteger el trabajo en
 todas sus formas y manifestaciones; el trabajo elemento de moralidad, ele-
 mento de orden, elemento de riqueza; el trabajo fundamento principal del
 poderío y de la pujanza de las naciones modernas; el trabajo, sin el cual
 no hay riqueza, como sin riqueza no hay tributación, como sin tributación
 no hay Hacienda" (Op. cit., 66). A través dels seus discursos, Bosch
 reiterà la necessitat d'assolir l'equilibri pressupostari. Criticà, a més,
 la política de deute públic seguida per Fernando Cos-Gayón (Op. cit., 185)
 i la gestió de Juan Francisco Camacho al front del ministeri d'Hacienda
 en 1881-83 (Op. cit., 687-738).

Quant a la crisi econòmica de Catalunya i d'Espanya, Bosch conside-
 rava que no estava motivada per un excés de producció, sinó per tot el
 contrari (Op. cit., 142-143). Ultra els problemes d'ordre extern, n'hi
 havia també de tipus intern. D'altra banda, la crisi que travessava
 Espanya era encara molt més greu que la que sofria Europa, car Espanya
 era un país que, a més, no exportava i no podia assegurar uns nivells
 mínims de continuïtat en la inversió interior. Pel maig de 1878, Bosch
 insistí en els perjudicis que ocasionava el sistema tributari: "No es
 exceso de producción lo que ocasiona la crisis en nuestro país; la crisis,
 que es general a la industria, a la agricultura y al comercio, procede,
 Sres Diputados, de que en nuestro país se va acabando la savia, de que
 nuestro país no puede más, de que nuestro país está agobiado por contri-
 buciones que no puede soportar. Esta es la causa de la crisis que atra-
 viesa nuestra patria" (Op. cit., 153-154). Això no obstant, Bosch confiava
 en què si s'adoptaven les mesures de política econòmica adequades, el
 país podria refer-se i sortir de la crisi: "España tiene elementos y los
 españoles condiciones para sobresalir en la mayoría de los ramos de la
 producción y constituir una nacionalidad fuerte y poderosa, y Cataluña

puede y debe aspirar a algo más que a ser la primera provincia de una nación pobre; puede y debe aspirar a ser la primera de una nación rica, y todo depende de un buen sistema económico" (Op. cit., 829-830; Conferencias públicas, 1889, 744).

NOTES AL CAPITOL 2

- (1) Joan Güell i Ferrer nasqué a Torredembarra (Tarragonès) el 3 de maig de 1800 i morí a Barcelona el 22 d'octubre de 1872. Després de viure amb el seu pare a Santo Domingo, entre 1810 i 1816, als 16 anys retornà a Barcelona per a cursar la carrera de nàutica i, més tard, a partir de 1818, treballà a Cuba, on amassà una gran fortuna. Als 35 anys retornà a Barcelona, després de viatjar pels EEUU i pels països més industrialitzats d'Europa. Estudià a la càtedra d'Eudald Jaumeandreu a la Junta de Comerç durant el curs 1837-1838 (E.Lluch, 1973, 282). En 1839 participà en la fundació del taller La Barcelonesa, dedicat a fundició de ferro i a la construcció de maquinària tèxtil, en 1840 fundà la fàbrica de panes del Vapor Vell de Sants, amb més de 1.000 treballadors, i en 1855 col.laborà en la formació de La Maquinista Terrestre i Marítima. En tant que proteccionista, en 1848 ajudà a fundar l'Institut Industrial de Catalunya -l'òrgan del qual era "El Bien Público", d'ençà de 1849- i, en 1869, fou un dels impulsors i primer president del Foment de la Producció Nacional, format per a lluitar contra l'aranzel de Figuerola i que publicava "El Protector del Pueblo", fundat en 1869 per Bosch i Labrés. Propietari i empresari agrícola a les terres de Lleida, contribuí també a la construcció del canal d'Urgell. Va ésser diputat a Corts i senador. Entre les biografies dedicades a Güell, cal esmentar les de Montserrat Llorens (J.Vicens Vives, 1958, 326-332), Josep Argullol i Serra (¹⁸⁷¹1881), Antoni Elias de Molins (1889), Pere Estasen (1881b), F.Romani i Puigdengolas (1888),^{J.A. Muntadas (1879)} i la Introducció d'Adolf Blanch a l'obra completa de Güell (J.Güell Ferrer, 1880, VII-LXVII). I, quant als estudis sobre el seu pensament, cal citar el de Miguel Paredes Marcos (1941, 234 i ss.). El 29 d'abril de 1879, la comissió executiva del monument a Güell i Ferrer acordà la publicació dels seus treballs econòmics recopilats per Adolf Blanch i Cortada, que foren publicats l'any següent sota el títol d'Escritos Económicos (J.Güell Ferrer, 1880) i que aplegaven els treballs següents: Sobre industria (Op. cit., 1-23; Imprenta de H.Martínez, Madrid 1841); Polémica con D.Manuel Sánchez Silva (Op. cit., 24-56; publicat a "El Bien Público" de Barcelona, òrgan de l'Institut Industrial de Catalunya, als núm. del 24-4-1849, 18-5-1849, 16-7-1849, 29-7-1849, i del 30-8-1849); Consideraciones sobre algunos puntos económicos y administrativos combatiendo algunos vulgarizados errores que los libre-cambistas españoles

presentan como fundamento principal de sus doctrinas (Op. cit., 57-133; Imprenta de D. Agustín Gaspar, Barcelona 1852); Polémica con "El Contribuyente", "El Heráldo", "El Defensor del Comercio" y D. Laureano Figuerola (Op. cit., 134-197; "Diario de Barcelona" del 10-6-1852, 16-6-1852, 18-6-1852, 8-7-1852, 6-8-1852, 8-8-1852, 22-9-1852, 23-9-1852, 26-9-1852, 28-10-1852, 30-10-1852, 7-11-1852, 10-11-1852; i "Diario de Cataluña" 19-9-1852, 20-9-1852, 25-9-1852, 17-10-1852, 29-10-1852 i 7-11-1852); Comercio de Cataluña con las demás provincias de España y observaciones sobre el mismo asunto y otras cuestiones económicas (Op. cit., 198-252; Imprenta de Narciso Ramírez, Barcelona 1853); Polémica con "La España" (Op. cit., 253-262; "La Nación", 22 de març i 30 d'abril de 1853); Opúsculo sobre reformas arancelarias y otras cuestiones político económico-administrativas (Op. cit., 263-358; Imprenta de D. Antonio Brusi, Barcelona, abril de 1856); Cereales. Reflexiones sobre esta y otras cuestiones arancelarias, sugeridas por la reunión de ciento y un diputados, celebrada en Madrid el 21 de febrero de 1859 (Op. cit., 359-391; Imprenta de D. Antonio Brusi, Barcelona 1859?); Adam Smith (Op. cit., 392-420; "La Verdad Económica", Madrid, 30 d'abril, 15 i 30 de maig i 15 i 30 de juny de 1861); Refutación de los discursos pronunciados por el Excmo Sr. D. Luis M. Pastor y otros oradores en varias sesiones de la Asociación para la reforma de aranceles (Op. cit., 421-497; Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramírez, Barcelona 1861); Polémica con el Sr. Sanromá. Refutación del discurso pronunciado por el Señor Sanromá el día 1º de abril, en la Asociación para la Reforma de los Aranceles. Tercera sesión celebrada el día 1º de abril. Presidencia del Excmo Sr. D. Luis María Pastor. Tema de la discusión: ¿Contribuye el sistema protector al desarrollo de la riqueza pública, ó bien ocasiona una pérdida real y efectiva á las naciones? (Op. cit., 498-519; "La Corona", 2, 3 i 4 de juny, i 28, 30 i 11 de juliol de 1861); Observaciones á la reforma arancelaria ejecutada y á la propuesta á las Córtes por el Excmo Sr. Ministro de Hacienda D. Pedro Salaverría,

precedidas de una reseña histórico-crítica de los reinados de las tres
Isabeles, primera y segunda de España é Isabel de Inglaterra (Op. cit.,
520-574; Tipografía de Narciso Ramírez y Rialp, Barcelona 1863); Polé-
mica con el Sr. Jamar (Op. cit., 575-634; "El Guipuzcoano", 7, 10, 12,
14, 17 i 21 de febrer, 11, 13, 16, 18, 20, 23, 25, 27 i 30 de juny i
16 de juliol de 1863); Causas económico-administrativas de los males
actuales de España distintas de las que expone el "Círculo de la
Unión Mercantil de Madrid", y justificación de la balanza de comercio
(Op. cit., 635-692; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1866);
Refutación del folleto "Preocupaciones sobre la balanza de comercio
y remedio de la crisis monetaria", por un concesionario del ferro-
carril (Op. cit., 693-714; Establecimiento tipográfico de Narciso
Ramírez y C^a, Barcelona 1866); Exámen de la crisis actual con ocasión
del opúsculo publicado por el Excmo Sr. D. Vicente Vázquez Queipo (Op. cit.,
715-793; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1866); Resul-
tados en Inglaterra y Francia del tratado de comercio de 1860 y de
otras reformas económicas, con algunas observaciones sobre cuestiones
de Hacienda (Op. cit., 794-868; Establecimiento tipográfico de Narciso
Ramírez y C^a, Barcelona 1867); Observaciones á la exposición que pre-
cede al Decreto sobre supresion del derecho diferencial de bandera
(Op. cit., 869-881; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez
y C^a, Barcelona 1868); Informe sobre un proyecto de tratado especial
de comercio con Inglaterra emitido por el Instituto Industrial de
Cataluña (Op. cit., 882-891; Establecimiento tipográfico-editorial
de Salvador Manero, Barcelona 1868); Dos palabras al señor Moret como
apéndice al opúsculo "Observaciones á la exposición que precede al
Decreto sobre supresión del derecho diferencial de bandera" (Op. cit.,
892-897; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y C^a, Barce-
lona 1869); La Hacienda de España dirigida por los librecambistas.
¡¡¡Pobre España!!! (Op. cit., 898-946; Establecimiento tipográfico
de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1869); Polémica sobre cuestiones
económicas entre D. Luis María Pastor y D. Juan Güell y Ferrer (Op. cit.,

947-984; Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1869); Rebelión cubana (Op. cit., 985-1.006; Imprenta de Narciso Ramírez y C^a, Barcelona 1871); i el treball inèdit Los libre-cambistas en el poder. Aduanas y aranceles (Op. cit., 1.007-1.069).

- (2) Primera edició: Imprenta a cargo de H. Martínez, Madrid 1841.
- (3) Güell i Ferrer afirmava que "las primeras materias de que se compone la maquinaria pagan de derecho según el arancel aprobado ¡cuatrocientos cincuenta por ciento más que la misma maquinaria introducida del extranjero!!!" (J. Güell Ferrer, 1880, 6).
- (4) Josep Ferrer i Vidal va néixer a Vilanova i la Geltrú el 29 d'agost de 1817 i morí a Barcelona en 1893. Segons el seu biògraf Joan Sallarès (1895) als 15 anys d'edat anà a Barcelona, a la Junta de Comerç, a estudiar química, física experimental i mecànica i, tres anys més tard, retornà a Vilanova per a treballar a la fàbrica de filats de teixits de cotó de Sebastià Gumà. Als 21 anys Ferrer i Vidal ja figurava com a soci d'aquesta empresa. Viatjà per les zones industrials d'Anglaterra i França per a conèixer els avenços tècnics, i realitzà estudis sobre els rendiments i els costos de les màquines i de la mà d'obra. En 1848 aconseguí que l'empresa de Sebastià Gumà es transformés en "José Ferrer y C^a", i més tard establí una fàbrica de teixits a Sant Martí de Provençals. Fou president de l'Ateneu Barcelonès (1874), diputat (1857, 1865, 1866, 1868), senador (1875) i membre del partit conservador. A partir de 1856 fou vocal de la Junta d'Aranzels i Valoracions i, d'ençà de 1891, membre de la Comissió Aranzelària. Fou, també, president de l'Institut de Foment del Treball Nacional (1880-1881) i un dels promotors de la formació del Foment del Treball Nacional en 1889. Ajudà a organitzar l'Exposició General Catalana de 1871 i l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Segons Puig i Alfonso (1907), en 1881 presidí el míting del Teatre Principal contra l'anul·lació de la suspensió de la base 5^a de l'arancel. Formà part, a més, del Consell

d'Administració de la companyia del ferrocarril Barcelona-Saragossa (G.Tortella Casares, 1973, 230) i de la companyia de Caminos de Hierro del Norte de España (M.Izard, 1973, 54). Per a ampliar dades biogràfiques hom pot consultar el fullet de F.Puig i Alfonso⁽¹⁹⁰⁷⁾ i el de J.Sallarès (1895)^{ja esmentats}, i així com l'article que li dedica el Diccionario... d'A.Elias de Molins (1889).

- (5) Les fonts que utilitzà Ferrer i Vidal són les dades que publicà Fermín Caballero sobre producció agrícola al catàleg oficial de la secció espanyola de l'exposició universal de París de 1867, estadístiques oficials elaborades per l'Administració, la taula oficial de valoracions, revistes sobre mercats, l'article d'Aribau Producción del aceite de olivo en España ("La Verdad Económica", 1861, I, 324-329) i l'estadística minera de 1873 (J.Ferrer i Vidal, 1879, 111-112). Fora d'això, hom no concreta més les fonts. Cal dir, també, que en alguns moments del càlcul Ferrer i Vidal fa estimacions.
- (6) La Diputació en va fer una edició de 1.000 exemplars (J.Ferrer Vidal, 1875, 3-4).
- (7) El quadre, ja clàssic, elaborat per Jordi Nadal sobre les màquines en actiu a la indústria cotonera catalana entre 1835 i 1861 il.lustra aquest procés de substitució dels fusos manuals per fusos mecànics (J.Nadal, 1970, 339; J.Nadal, 1975, 196). Vegi's també el quadre de Miquel Izard (1973, 43), que demostra també aquest mateix fenomen entre 1833 i 1861.
- (8) Pere Bosch i Labrús nasqué a Besalú en 1827 i morí a Barcelona en 1894. Comerciant, creà a Barcelona la sastreria "El Àguila", que tingué sucursals a Madrid, València, Sevilla i Cadis. D'acord amb la biografia que li dedicà Montserrat Llorens (1958), fins a 1860 no sabia què era un aranzel, cosa que aprengué aquest mateix any en una reunió de fabricants barcelonins. En 1869 Bosch i Labrús ajudà a constituir el Foment de la Producció Nacional, del que fou secretari i més tard (1870) president,

com a reacció a l'actitud de l'Institut Industrial de Catalunya, que intentava col.laborar -infructuosament- amb els polítics de la Unió Liberal. Bosch i Labrús va ésser un dels organitzadors principals de la gran manifestació proteccionista del 21 de març de 1869, muntada per a atacar la reforma aranzelària de signe lliurecanvista projectada per Laureà Figuerola. Hom intentà de crear varis Foments per Espanya (a Madrid, València, Saragossa, Màlaga i Valladolid), interconnexionats a través de la Liga Proteccionista. Bosch i Labrús fou diputat de 1876 a 1886 i de 1891 a 1893, i un dels líders del proteccionisme al parlament de Madrid. En 1876 Bosch deixà el Foment i fundà el Foment de la Producció Espanyola, que presidí el Dr. Letamendi. L'incident que provocà aquesta escisió fou l'establiment de la línia de vapors entre Espanya i les Filipines: Bosch defensà -fet que escandalitzà molts membres del Foment de la Producció Nacional, i molts proteccionistes catalans, entre ells Víctor Balaguer- que la línia havia de tenir el seu origen a Cadis, d'acord amb el projecte inicial (1873) del Foment de la Producció Nacional, però al final el projecte fou presentat a les Corts, en contra del parer de Bosch, amb origen i arribada a Barcelona. Això irrità Bosch i Labrús, que s'alià amb els diputats andalusos per a defensar el port de Cadis, i que acabà fundant un nou Foment.

Bosch i Labrús col.laborà a muntar l'Exposició Catalana de 1871, donà la conferència inaugural, el 15-11-1880, del cicle de Conferencias sobre artes y oficios (Fomento de la Producción Española, 1880-1881), assistí a la fusió de les institucions que, en 1889, donaren vida al Foment del Treball Nacional, i participà, amb una conferència sobre La industria lanera en la Exposición, al cicle de Conferencias Públicas relativas a la Exposición Universal de Barcelona (1889), organitzat per l'Ateneu Barcelonès.

En 1929, els seus fills feren publicar l'obra completa sota el títol Discursos y escritos (P.Bosch i Labrús, 1929), que aplegava els treballs següents: En la urgente necesidad de fomentar el trabajo y la producción nacional, ¿cuáles son los medios morales, económicos y políticos más eficaces para conseguirlo? (Op. cit., 3-8; Ateneu Català, 20-2-1869);

Sobre el proyecto de Ley autorizando al Gobierno para la ratificación del convenio celebrado entre España y Bélgica (Op. cit., 9-29; Congreso de Diputats, 30-5-1876); Contra el dictamen declarando leyes del Reino los decretos expedidos por el Ministerio de Hacienda (Op. cit., 31-44; Congreso de Diputats, 21 i 27-6-1876); Contra el art. 6º del dictamen de la Comisión de Presupuestos, referente al de ingresos para el año económico de 1876-1877 (Op. cit., 45-68; Congreso de Diputats, 4-7-1876); Sobre la construcción del ferrocarril de Salamanca a Portugal (Op. cit., 69-71; Congreso de Diputats, 27-10-1876); Voto particular, discurso y rectificaciones sobre el Presupuesto de ingresos presentado a las Cortes para el año económico de 1877-78 (Op. cit., 73-131; Congreso de Diputats, 27 i 28-6-1877); Contra el dictamen relativo a la ratificación del convenio especial de comercio con Francia (Op. cit., 133-157; Congreso de Diputats, 1 i 2-5-1878); Contra el Presupuesto de gastos para el año económico de 1878-79 (Op. cit., 159-208; Congreso de Diputats, 13 i 14 de maig de 1878); Sobre el proyecto de enajenación de los Bonos del Tesoro (Op. cit., 209-241; Congreso de Diputats, 5, 6, 13, 14 i 16-12-1878); Sobre una proposición de Ley encaminada a que se declarase libre la introducción de cereales (Op. cit., 243-246; Congreso de Diputats, 21-11-1879); Sobre valoraciones y clasificaciones de los tejidos de lana (Op. cit., 247-281; Informe davant la comissió especial aranzelària, 22-11-1879); Sobre el proyecto declarando libre de derechos el material necesario para la conducción de aguas a Santander (Op. cit., 283-285; Congreso de Diputats, 17-12-1879); En contra del proyecto sobre calcinación de minerales de cobre (Op. cit., 287-292; Congreso de Diputats, 27-1-1880); Sobre la adjudicación de los ferrocarriles del Noroeste (Op. cit., 293-319; Congreso de Diputats, 11 i 15-3-1880); Sobre el presupuesto de gastos de la isla de Cuba (Op. cit., 321-358; Congreso de Diputats, 2, 3, 16 i 22-4-1880); Sobre las consecuencias producidas por la supresión del derecho diferencial de bandera (Op. cit., 359-397; Informe davant la comissió especial aranzelària, 7 i 10-5-1880); Sobre el proyecto de Presupuestos generales del Estado (ingresos) para el ejercicio de 1880-81 (Op. cit., 399-446; Congreso de Diputats, 2, 3, 7 i 10-6-1880); Sobre el tratado de comercio con Austria

(Op. cit., 447-449; Congrés de Diputats, 18-6-1880); Sobre artes y oficios (Op. cit., 451-465; Conferència donada al Foment de la Producció Espanyola el 15-11-1880); En defensa de la producción nacional (Op. cit., 467-477; discurs pronunciat a la manifestació proteccionista celebrada el 26-6-1881); Sobre el Presupuesto de gastos para el ejercicio de 1882-1883 (Op. cit., 479-486; Congrés de Diputats, 24 i 27-11-1881); Sobre la contribución industrial y de comercio (Op. cit., 487-494; Congrés de Diputats, 6-12-1881); Sobre la contribución de inmuebles, cultivo y ganadería (Op. cit., 495-506; Congrés de Diputats, 7-12-1881); Sobre el impuesto de la sal (Op. cit., 507-512; Congrés de Diputats, 10-12-1881); Sobre el impuesto de sello y timbre del Estado (Op. cit., 513-518; Congrés de Diputats, 17-12-1881); Sobre ilegalidades cometidas por el Gobierno (Op. cit., 519-532; Congrés de Diputats, 22, 24, 28 i 29-3-1882); Sobre el tratado de comercio con Francia (Op. cit., 533-582; Congrés de Diputats, 14 i 15-4-1882); Sobre conversión de la Deuda pública (Op. cit., 583-589; Congrés de Diputats, 27-4-1882); Sobre el Código de Comercio (Op. cit., 591-634; Congrés de Diputats; 12-12-1882, 12, 15 i 18-1-1883, i 26-2-1883); Sobre introducción de primeras materias (Op. cit., 635-685; Congrés de Diputats, 2, 3, 12, 13 i 16-3-1883); Presupuestos generales del Estado (Op. cit., 687-738; Congrés de Diputats, 8-6-1883 i 6 i 7-7-1883); Sobre el "modus vivendi" con Inglaterra (Op. cit., 739-768; Congrés de Diputats, 6,7 i 11-5-1885); Sobre el programa de fuerzas navales (Op. cit., 769-779; Congrés de Diputats, 11-6-1885); Sobre el malestar general de la producción en España (Op. cit., 781-798; Círculo conservador liberal de Barcelona, 14-1-1888); Sobre la ruina de la industria en relación con la agricultura (Op. cit., 799-809; Congreso de Economía Nacional, Barcelona 12-10-1888); La industria lanera en la Exposición (Op. cit., 811-830; Ateneu Barcelonès, maig 1889, dins del cicle de Conferencias Públicas dedicades a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888); Sobre la cuestión cubana (Op. cit., 831-833; Congrés de Diputats, 2-7-1891); Cuestiones económicas de actualidad (Op. cit., 835-852; Foment del Treball Nacional, 11-12-1891); Tratados de comercio (Op. cit., 855-857; "El Fomento de la Producción Nacional", 8-2-1869); Industria

vinícola (Op. cit., 859-861; "El Fomento de la Producción Nacional", 29-8-1869); Al "Avisador de La Coruña" (Op. cit., 863-865; "El Fomento de la Producción Nacional", 3-9-1869); Presupuestos: A propósito de un discurso del Sr. Moret (Op. cit., 867-890; "El Fomento de la Producción Nacional", 1871); La cuestión de los dos Fomentos (Op. cit., 891-895; "La Publicidad", 7-7-1888); i Conveniencia de un concierto económico entre las distintas naciones de raza española (Op. cit., 897-902; "La España Regional", 7-7-1889). Quant a les biografies publicades dedicades a Bosch i Labrús, ultra la ja esmentada de Montserrat Llorens (1958), cal citar la de J. Fiter Inglés (1896), E. Passarell Dirla (1896) i G. Graell (1894).

CAPÍTOL 3

EL PENSAMENT ECONÒMIC A LES INSTITUCIONS

DURANT LA SEGONA MEITAT DE SEGLE

El pensament econòmic des de les institucions

Hom ja ha disceptat, en un altre capítol (vegeu supra, cap. 2), el paper que varen jugar les primeres entitats de tipus econòmic dins de l'etapa inicial de la industrialització. Ara es tracta de donar una mostra, ni que sigui molt sumàriament, de la difusió de les idees per part de les institucions que tingueren una vida econòmica durant la segona meitat del segle XIX, és a dir, quan ja havia quallat, més o menys, la primera etapa de la industrialització capitalista.

1. La Diputació Provincial de Barcelona

En primer lloc, cal parlar de l'antiga Diputació Provincial de Barcelona, formada a partir de la divisió provincial de 1833 feta per Javier de Burgos ⁽¹⁾. La Diputació barcelonina publicà diverses memòries i exposicions que mantien la postura proteccionista i un cert anticoncentralisme. Així, per exemple, una Memoria datada el 18-6-1870 i signada pel vice-president Anicet Mirambell, criticava, des de la perspectiva de la revolució de 1868, la Junta de Carreteres de Catalunya creada a partir del Reial Decret del 29-9-1848, perquè les decisions eren preses des de Madrid. Hom hi assegurava que "sólo cuando esta liquidación se realice [es referia a les operacions de la Junta de Carreteres], las provincias catalanas recobrarán la libertad de acción que tanto necesitan para emprender con la independencia que las leyes actuales les conceden las obras públicas que estimen convenientes" (Diputació Provincial de Barcelona, 1870, 13).

Ja en plena Restauració, en 1882, la Diputació s'oposà al tractat comercial franco-espanyol adduint que només afavoria una mica l'agricultura i perjudicava força les indústries cotonera, metallúrgica i sedera (Diputació Provincial de Barcelona, 1882). La Diputació no deixà d'insistir en la defensa del proteccionisme, àdhuc després de l'aranzel del 1891 (Diputació Provincial de Barcelona, 1894).

En 1883, una comissió de membres de la Diputació publicà una Memoria (de data 29-12-1882) en la qual s'afirmava que calia millorar la instrucció pública, condició essencial per a fer progressar el comerç, la indústria i l'agricultura i que, per un altre costat, mancava una protecció de l'Administració a l'agricultura. Calia subministrar capitals al camp i, per tant, hom considerava convenient la creació de bancs regionals agrícoles. Hom es feia ressò, també, d'una constatació feta pel Centre Català: la província de Barcelona feia una contribució molt important als ingressos de l'Estat, i la contraprestació que en rebia no feia altra cosa que palesar un tractament tributari desigual. La comissió especial de diputats insistia també en tot allò que havia estat fet per protegir la indústria i reiterava l'oportunitat d'ampliar les comunicacions, i molt en especial la xarxa ferroviària, de cara a l'impuls de les activitats comercials. Finalment, cal dir que els acords adoptats per la Diputació s'emmarcaven en la línia de la descentralització econòmica i de l'impuls de la prosperitat material de Catalunya (Diputació Provincial de Barcelona, 1883)⁽²⁾.

Un altre exemple de la tasca duta a terme per la Diputació: el dictamen aprovat el 9-5-1899 (i que anava firmat pel president de la Comissió d'Hisenda de la Diputació, Joan Ferrer-Vidal i Soler), referent al repartiment, el cobrament

i la inspecció, tot a càrrec de la Diputació, de les contribucions directes de la província de Barcelona (Diputació Provincial de Barcelona, 1899), demanda que feia un temps que ja havia estat formulada per la Diputació i amb el suport, el 26-11-1897, del Foment del Treball Nacional, amb la intenció de millorar l'eficàcia de l'Administració i d'avançar en la descentralització. El projecte comptava amb el suport del Sindicat de les Associacions de Propietaris de Barcelona i el seu Eixample, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (que en demanà l'aplicació a les quatre províncies catalanes) i dels presidents de les Diputacions de Girona, Tarragona i Lleida. Per un altre costat, la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País havia condemnat el sistema tributari aleshores vigent i, extrapolant la qüestió, tant la Lliga de Catalunya com l'Ateneu, en llurs informes, consideraven que el projecte no havia de quedar limitat a la província de Barcelona, sinó que calia aplicar-lo a Catalunya sencera "como entidad etnográfica e histórica que es" i que havia d'abastar, endemés, tot el sistema tributari. Els Ajuntaments de Reus, el Vendrell, Poboleda, Prades i Figueres demanaren que "no ya para la provincia de Barcelona exclusivamente, sino para Cataluña entera, se recabe la mayor autonomía económica conducente a la mayor descentralización administrativa" (Diputació Provincial de Barcelona, 1899, 10) ⁽³⁾.

L'Exposición aprovada per la Diputació barcelonina l'11-12-1900 (Diputació Provincial de Barcelona, 1901) constitueix una altra mostra de les preocupacions d'aquesta institució pels problemes econòmics ⁽⁴⁾. Per a la Diputació, la crisi econòmica que estava travessant Espanya era particularment greu a Catalunya, i singularment a la província de Barcelona. El desenvolupament iniciat d'encà de 1882 quedà ben aviat estroncat i sobretot amb la pèrdua de les colònies, que provocà un excés de producció difícil de col·locar, no

contrarestat per l'increment del consum interior. Per a la Diputació, la causa més important de la crisi industrial --i del creixement de l'atur-- radicava en el desequilibri entre la producció i el consum, i les mesures que calia adoptar havien d'anar encaminades a assolir tres objectius: 1) l'increment de les exportacions (facilitat per a l'establiment de zones neutrals); 2) l'expansió del "consum nacional", que havia d'anar lligada a una política de disminució de la càrrega fiscal; i 3) el perfeccionament i l'abaratiment dels productes acabats.

2. L'esmorteïda Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País

Algunes entitats que es movien en el marc de les activitats econòmiques anaren esllanguint-se i acabaren jugant un paper força anodí, allunyades dels cercles més inquietats. Aquest és el cas de l'antiga Societat Econòmica Barcelona d'Amics del País. Si en 1838 la Societat encara s'havia distingit pels seus atacs a Pebrer i per una defensa contundent del proteccionisme, vers 1859-1860 havia caigut ja en una situació d'inèrcia, i pràcticament els premis que concedia cada any dins del més pur estil benèfic-paternalista (els quals, d'altra banda, reflecteixen la misèria de la societat de l'època) havien passat a esdevenir gairebé el centre de totes les activitats.

En 1838, el efecte, la Societat Barcelonina havia publicat un fullet amb el títol de Refutación de las cinco proposiciones del Señor Pebrer contra el sistema prohibitivo (Societat Econòmica d'Amics del País, 1838). Pebrer havia sostingut que les principals prohibicions aranzelàries perjudicaven l'agricultura i la mineria (les quals eren considerades les bases fonamentals de la riquesa); que la llei d'aranzels només afavoria una part insignificant del país; que els aranzels i les prohibicions facilitaven el frau i eren la causa de l'existència de 375.000 contrabandistes a Espanya; que la llei d'aranzels provocava les penúries de l'Erari i originava "la decadència de la Nació"; i que el veritable objectiu de la llei aranzelària ^{si}constia a protegir les fàbriques de Catalunya, i que aquest fet era contrari a "l'interès de la Nació", entre d'altres raons perquè Pebrer suposava, erròniament, que hi havia molt poques fàbriques a Catalunya. Per a la Societat Barcelonina no era cert que Espanya fos un país essencialment agrícola; també existia una indústria: en 1833, la producció de teixits estampats i blanquejats havia estat de 55.000.000 vares, i amb el producte de Catalunya

era possible de vestir 1/3 de la població espanyola (Op. cit., 22). D'altra banda, per a la Societat Barcelonina la guerra civil era el que havia afavorit el contraban. Hom estimava que només a la ciutat de Barcelona hi havia més de 40.000 persones que depenien únicament dels rams de la seda i del cotó (Op. cit., 32). Per a l'Econòmica Barcelonina, "Tanto en tiempo de paz, como en tiempo de guerra, será más rica e independiente la Nación, que pueda cubrir por sí misma mayor número de sus necesidades" (Op. cit., 34). La qüestió aranzelària anava lligada, per tant, al desenvolupament del país. Finalment, hom concloïa que "la industria lejos de perjudicar a la agricultura contribuye en gran manera a su fomento, la primera no hace más que consumir los productos de la segunda dándoles nueva forma (...) La industriosa Cataluña cultiva mejor su suelo que otras provincias más feraces de España que descuidan el ramo fabril" (Op. cit., 35).

La Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País va continuar jugant, potser més per inèrcia que per cap altra cosa, un paper de defensa del proteccionisme durant les darreres dècades del segle. El 5-6-1860 la Societat Econòmica aprovà un dictamen emès per una comissió, integrada entre d'altres per Joan Güell i Nicolau Tous, relatiu a una comunicació de la Comissió de la Unió Aduanera Peninsular (anomenada per la Sociedad Económica Matritense) ⁽⁵⁾ en la qual hom demanava l'opinió sobre la conveniència de formar una unió duanera entre Espanya i Portugal (Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, en endavant SEBAP, 1860, 9-26). El dictamen de la Societat Barcelonina desaconsellava la constitució d'una Unió Duanera Peninsular, perquè el Zollverein de List es podia aplicar a diferents Estats quan aquests mantenien una certa semblança i igualtat entre ells, la qual cosa no succeïa en el cas d'Espanya i Portugal;

d'altra banda, hom sostenia que Espanya, amb el proteccionisme, havia aconseguit més rendes i un major creixement que Portugal. El 21-2-1894 una comissió, presidida per Frederic Nicolau, emetia un dictamen que desaconsellava la ratificació dels tractats comercials amb Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia i del conveni provisional amb França (SEBAP, 1894).

Cal destacar, també, la Contestación al interrogatorio formulado por la Comisión para el estudio de la Reforma Arancelaria y los Tratados de Comercio (SEBAP. 1890), signada pel president de la Societat, Ildefons Par i Pérez i pel secretari, Francesc Gusi de Bofarull, que feia una anàlisi interessant sobre la situació de la indústria. Així, hom afirmava que la producció, en termes generals, havia disminuït entre 1882 i 1890; la indústria cotonera, que havia crescut fins a 1884, inicià una davallada que no es frenà fins a 1888. Hom reconeixia que els costos de la maquinària havien baixat una mica i que les rendes derivades de la propietat territorial urbana o bé es mantenien o bé tendien a disminuir. Hom assenyalava que els aranzels no havien protegit suficientment, i es mostrava partidari de no aplicar en 1892 la base 5a de l'aranzel de 1869. A més, la Societat Econòmica Barcelonina sostenia que els tractats de comerç havien estat nefastos per al comerç exterior. Cal posar l'atenció sobre els quadres que reproduïa l'entitat barcelonina al final de la seva Contestación a la Comissió, que va acabar elevat el seu informe pel novembre de 1890 al govern presidit per Cánovas del Castillo. Aquests quadres agafaven les importacions per grups d'articles entre 1870 i 1888 i les xifres del comerç exterior amb els principals països d'Europa entre 1850 i 1888.

Les actes de les sessions públiques constitueixen una bona font per a fer-se una idea sobre les activitats de la Societat. Així, en la sessió pública del 10-10-1848, essent

director Josep Melcior Prat, Laureà Figuerola pronuncià un discurs sobre la delinqüència i la situació de la beneficència a la ciutat de Barcelona (SEBAP, 1848, 12-29), on per cert sostingué que el nombre d'assassinats i de robatoris era inferior a la mitjana espanyola, i Antoni Bergnes hi féu un discurs sobre l'origen i la formació de les llengües (Op. cit., 29-51). La sessió del 20-11-1853 té interès perquè el secretari que hi feia la ressenya de les activitats de l'any era Laureà Figuerola (SEBAP, 1853). Figuerola explicà --entre altres coses-- que la Societat havia exposat una crítica de la imposició indirecta (contribució de consums, drets de portes, renda de tabacs, renda de la sal); i que hom s'havia mostrat partidari de l'enderrocament de les muralles de Barcelona. Eduard Coll i Massadas va fer, a la mateixa sessió, un discurs que versà sobre el mercat de l'or al món. En 1853 la Societat continuava essent dirigida per Josep Melcior Prat, Manuel Duran i Bas era el bibliotecari i arxiver, Jacint Fèlix Domènech era el president de la Diputació permanent a la Cort i Laureà Figuerola, ultra ostentar el càrrec de secretari 1er, era un dels directors del butlletí de la Societat. Tot i l'autocomplaença que caracteritzava la Societat, en 1853 eren membres adscrits a les diferents classes que funcionaven dins del seu si, destacats intel·lectuals i científics: Marià Cubí i Soler, Antoni Bergnes de las Casas, Ramon Martí d'Eixalà, Ramon Anglasell, Emili Pi i Molist, Joan Agell, Joan Güell, Eduard Coll i Massadas i Joan Illas i Vidal, entre altres (6).

L'esperit absolutament conservador de l'entitat també es pot comprovar a través d'una simple ullada a les actes de les sessions. Així, per exemple, a la sessió del 19-11-1857, Narcís Gay, en parlar de la història de la civilització, criticà les "noves doctrines socialistes", referint-se a autors com Owen, Fourier o Cabet (SEBAP, 1857, 41-56). Per justificar el

statu quo, Gay sostenia que "se ha declamado, injustamente, contra el capital; contra él se ha excitado el odio de las masas, y el capital, legítimamente adquirido, es, precisamente, la suma de muchos trabajos"(Op. cit., 48). El secretario Marià Franquesa resumia, a la sessió del 19-11-1858, els temes que es proposava d'estudiar la Societat: 1) la reforma del sistema impositiu, 2) la reforma en la contractació d'efectes públics, 3) la reforma duanera en un sentit protector, i 4) la reforma de les ordenances municipals (SEBAP, 1858, 10-11) ⁽⁷⁾.

El 30-9-1866 es va acordar d'establir escoles gratuïtes dominicals per a obrers i, per iniciar-les, hom va muntar tres cursos: Filosofia moral, Geografia i Higiene. Aquestes escoles eren dirigides per una comissió de set membres que presidia Pere Armengol i Cornet (un expert en prevenció de la delinqüència juvenil i en temes penitenciaris), el qual, en el discurs paternalista que pronuncià a la mateixa sessió sobre la Importancia de la instrucción de las clases obreras, no es va estar de criticar Voltaire i Cabet per a acabar dedicant lloances a Balmes, autor que li servia per a justificar la necessitat d'instruir els obrers (SEBAP, 1867, 9-28). Dintre de la mateixa veta paternalista, a la sessió del 20-5-1893 fou anunciada la creació d'una "Escola d'Institucions i d'altres carreres per a la dona", que perseguia l'objectiu de la Societat: "Millorar, en fi, la condició moral de les masses" (SEBAP, [1893]). Les bases i el pla d'aquesta nova escola havien estat aprovats a la sessió del 28-10-1892, i l'escola fou inaugurada el 29-9-1893 (SEBAP, 1895, 131 i ss.). Joan Baptista Orriols, el director de l'Escola d'Institutrius, explicà la intencionalitat: educar les dones perquè poguessin esdevenir unes bones administradores de les llars domèstiques. Al voltant d'aquesta iniciativa, hom organitzà la "Festa de la il·lustració feme-

menina" (sic) i àdhuc s'arribà a convocar un premi literari sobre temes femenins, celebrat el 28-4-1895, amb unes bases clarament reaccionàries (Op. cit., 1895, 174-182, 219 i ss.). Es tractava de donar a les masses, ben entès, una moral conservadora; es tractava de fer creure a les classes treballadores que la millor actitud que podien adoptar era la submissió als poders establerts (per demostrar això n'hi ha prou amb repassar una mica l'extensa verborrea almoïnera que, en cada sessió, es feia servir per a justificar els mèrits "heroics" que les obreres i els obrers havien fet per ésser mereixedors dels diferents premis).

La reforma de la contribució territorial i de comerç i els estudis previs a la reforma aranzelària foren qüestions sobre les quals la Societat Econòmica prengué posicions durant l'any 1890 (SEBAP, 1891, 10-11). El proteccionisme, ho hem vist, no deixà de ser present dins la vida de la Societat Econòmica Barcelonina. Per exemple, hom dirigí una exposició al govern sobre els aranzels publicats pel Reial Decret del 27-11-1862 (SEBAP, 1863, 7); en 1864, la Societat premià una memòria d'Antoni Bech i Pujol que tractava sobre el proteccionisme (SEBAP, 1865, 22-23, 41; A. Bech i Pujol, 1865); a la sessió del 20-5-1893, essent president Joan Baptista Orriols, hom donava notícia d'una exposició enviada al govern per la Societat, exposició que tractava sobre el modus vivendi i el projecte de tractat comercial amb França (SEBAP, [1893]). En 1891 hom va presentar una Exposición elevada a las Cortes por la Sociedad Económica de Amigos del País, con motivo del proyecto de Ley sobre levantamiento de la suspensión de la base quinta del arancel vigente (Boletín de la SEBAP, 1881, 1-6); el 28-3-1881 es constituí una comissió (de la qual formaven part Pere Bosch i Labrús, Joan Baptista Orriols i Antoni Torrents i Monner), per informar

el tractat de comerç amb França (Boletín de la SEBAP, 1er trimestre de 1882), i fou aprovat el dictamen corresponent en la sessió del 30-6-1882 (Boletín de la SEBAP, tercer trimestre de 1882, 37-45); el 16-2-1885 hom s'oposà al Convenio Comercial o "modus vivendi" con Inglaterra (Boletín de la SEBAP, 1885, 1-15). Les demostracions de proteccionisme, per part de la Societat, foren constants.

L'Econòmica es preocupà, també, pels problemes de la ciutat. Així, per exemple, en 1909 editava un estudi sobre l'encariment de les subsistències (SEBAP, 1909) que havia estat present el 22-3-1909 i aprovat pel ple de la Societat el 24-9-1909 ⁽⁸⁾. L'estudi plantejava les causes de l'increment de preus ininterromput des de finals del segle XIX, i en concret de la puja de preus dels productes alimentaris que s'havien duplicat en els darrers cinquanta anys, sense que els salaris haguessin crescut en la mateixa proporció. Pels autors del treball hi havia diverses causes que explicaven el fenomen alcista. L'aparició de noves necessitats i l'elevació del preu del treball manual havien provocat l'increment en el cost de molts productes. A més, hom considerava, com a elements explicatius de l'alça, la situació aranzelària, l'impost sobre els consums (hom en preconitzava la desaparició), les deficiències en els transports (calia abaratir-los i afavorir la circulació), l'estat rudimentari de la producció pecuària i avícola, la deficient organització dels mercats i l'existència de fraus i adulteracions. El proteccionisme sobre el blat i la farina provocava un elevat preu del pa que, d'altra banda, gairebé no permetia de fer beneficis als forners. Davant d'això, l'estudi no descartava el proteccionisme però aconsellava l'abaratiment dels costos de producció del blat. Quant als mercats, calia instal·lar bons mercats al major, suprimir molts intermediaris, millorar els centres minoristes i perseguir les adulteracions. Hom anava repas-sant la situació dels diferents productes alimentaris i pro-

posava una actuació sobre les causes de la carestia de les subsistències i, a les conclusions, es proposava la creació de Junes de Subsistències municipals i la formació de cooperatives per a certs productes com els vins, el pa i la llet, car, en opinió dels autors de l'estudi, calia tendir vers una "semimunicipalització" d'alguns serveis de subsistències.

Entre les memòries que auspicià la Societat, a través dels premis que concedia, cal destacar La abertura del istmo de Suez y el puerto de Barcelona, de Manuel Duran i Bas (1858), memòria en la qual es sostenia que l'obertura de l'istme de Suez reportaria avantatges per al port de Barcelona, avantatges que es derivarien de l'increment del moviment mercantil dins del Mediterrani, de les perspectives d'expansió vers l'orient i de l'impuls que rebrien els països més desenvolupats. Per a Espanya, el canal de Suez facilitaria la comunicació amb les illes Filipines; per a Barcelona, representaria un augment del tràfic i un escurçament importantíssim de la distància amb els ports de l'oceà Índic. Calia, per tant, per Duran i Bas, ampliar i millorar el port de Barcelona aprofitant la construcció del canal, però l'ampliació no serviria de gaire si, a la vegada, no es construïen més línies fèrries que comunicessin Barcelona amb l'interior d'Espanya i si no es modernitzaven els vaixells (incorporant-los l'hèlix).

La Societat Econòmica Barcelonina fou, per tant, una entitat dedicada a fer propaganda de les idees econòmiques proteccionistes, encara que el seu cofoisme la conduïa més a conrear una imatge social benèfico-paternalista i a fer "vida de societat" que no pas a produir idees econòmiques i polítiques originals, malgrat els dictàmens i els informes emesos relatius a temes lligats a l'activitat de les Corts de Madrid.

3. El conservadorisme dels agraris

En 1851 es fundà l'Institut Català de Sant Isidre ⁽⁹⁾ (en endavant, IACSI) amb el propòsit de defensar els interessos dels grans propietaris rurals. Socialment, l'entitat jugà un paper clarament conservador. Per exemple, en 1873 s'oposà a la llei que declarava redimibles les pensions i les rendes derivades de la propietat immoble i, entre elles la rabassa morta, llei que fou derogada durant la Restauració, i en part gràcies a la insistència de l'Institut, que naturalment s'oposava a totes les reivindicacions que provenien dels rabassaires. Des de 1852, hom publicava la "Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro" (anomenada al principi "Revista de Agricultura práctica"). L'Institut havia persistit en la formació i la utilització, per part dels pagesos, de les caixes rurals, en l'organització de la propietat rural, en la constitució de sindicats agrícoles i en la construcció d'obres hidràuliques, entre d'altres qüestions importants (IACSI, 1910, 1906a, 1912, 1906b).

Quant a les societats de crèdit territorial, hom proposà, el 20-5-1864, un projecte al ministre d'Hisenda (IACSI, 1864). Hi havia, al davall, la influència de Louis Wolowski, l'economista d'origen polonès instal·lat a França que, en 1852, havia creat el "Crédit foncier". Per l'abril de 1864, l'IACSI havia enviat una exposició a la reina per demanar autorització per a fundar una Caixa hipotecària de propietaris, juntament amb el projecte corresponent d'Estatuts (Op. cit., 6-22). L'IACSI publicava, també, un Dictamen del Col·legi d'Advocats de Barcelona i un Dictamen de la comissió especial del Banc Hipotecari de l'IACSI (Op. cit., 47-58, 60 i ss.).

L'Institut es preocupà constantment, per tant, pel crèdit territorial (un exemple: Revista de l'IACSI, tom XVIII, 1869, 25-26). En 1915, hom acudí a la informació pública sobre un projecte de llei de crèdit agrícola i mercantil, i hom criticava el Banc Hipotecari d'Espanya perquè no facilitava els crèdits hipotecaris als petits agricultors (IACSI, 1915b, 3-6).

No cal dir que l'Institut s'interessà també per la defensa del proteccionisme: així, per exemple, en 1869 Manuel E. de Casanova publicava un article crític sobre el lliure canvi i l'agricultura a l'òrgan de l'IACSI (M. E. de Casanova, 1869a, 89-96). Per Casanova, la salvació del Regne Unit depenia del fet que els altres països adoptessin el lliure canvi. A més, hom sostenia que Bastiat, si bé tenia raó quan definia l'existència de la "concurrència" (o l'intercanvi de productes entre nacions), s'equivocava quan, a partir de la concurrència, defensava el comerç lliure entre nacions, tant pel que es refereix a les mercaderies de les quals un país estava mancat com en relació a les mercaderies que era capaç de produir el país importador. Un país, en opinió de Casanova, només havia d'importar els productes que era incapaç de fabricar. No es podia establir com a veritat absoluta allò que no era més que una veritat relativa. Bastiat, per altra part, incorria en una contradicció, segons Casanova: a Les harmonies econòmiques (1a edició: 1850), afirmava per un costat que la concurrència era l'expressió de la llibertat, l'absència de tota autoritat arbitrària, i que es basava en l'individualisme; en canvi, per una altra banda, Bastiat sostenia que l'individualisme situat en el nivell dels productors refusava la concurrència. "Según las mismas declaraciones de Bastiat --escribia Casanova-- existe un individualismo contrario al principio individualista de libre concurrencia, pero este individualismo a pesar de representar

el principio de libertad no debe ser atendido ni oído porque no es más que productor y habrá de ser sofocado por el otro individualismo consumidor en nombre de la libertad y de la igualdad" (Op. cit., 91). Per tant, per Bastiat, l'única llibertat legítima era la dels consumidors.

Casanova es plantejava si el lliure canvi convenia o no a l'agricultura espanyola i, com era de suposar, sostenia que només podia tenir sentit si Espanya no disposava dels productes agrícoles necessaris, fet que no es produïa. Segons Casanova, si Espanya generava 59.700.000 hl de cereals, les necessitats interiors del país eren de 57.400.000 hl i, per tant, existia un sobrant de 2.300.000 hl (en 1866 s'exportaren més de 2.000.000 hl); en el cas de les llegums, en 1863 s'exportaren 4.919.430 kg en total; en el cas de les patates les exportacions havien estat de 471.000 kg; quant al vi, si la producció era de més de 24 milions d'hl i el consum interior de 15 milions d'hl, hi havia un sobrant de més de 9 milions d'hl del qual s'exportaven 1,5 milions d'hl; hom exportava més de 200.000 hl d'oli i, finalment, el país era excedentari en bestiar, excepte en el cas de l'oví. En conseqüència, pensava Casanova, si Espanya tenia sobrants en la producció del camp, no necessitava per a res el lliure canvi a l'agricultura (Op. cit., 93). Si s'implantava el lliure canvi, el consumidor podia comprar potser a un preu més baix, però el productor deixaria de fer beneficis i, lògicament, deixaria de consumir. En un país, deia Casanova, no hi havia només consumidors. Hi havia també productors, i consumidors, que també eren productors. Es tractava, per Casanova, de no perjudicar ni a uns ni a d'altres, i que tots se sacrificuessin una mica perquè tots poguessin quedar afavorits després.

Que el blat era més barat si s'importava, era una veritat demostrable. Casanova donava exemples: el blat d'Odessa (Ucraïna) costava, desembarcat en un port espanyol, 82 rals/hl

(= 54 rals/quartera), el blat d'Anatòlia (Turquia) costava 32 rals/quartera, el blat hongarès costava 44 rals/quartera, el blat de Kalafat (Romania) costava 50 rals/quartera, quan el blat produït a Espanya costava 66 rals/quartera. Per al cas de les mongetes, les procedents de Gènova costaven 64 rals/quartera i les produïdes al país 80 rals/quartera (Op. cit., 94-95). En conseqüència, per Casanova el lliure canvi aplicat a l'agricultura no faria altra cosa que ensorrar la producció autòctona.

Més sobre literatura proteccionista de l'IACSI: amb data 31-5-1869, hom llançà un manifest titulat À las Córtes Constituyentes (Revista del IACSI, t. XVIII, 1869) contra el projecte de reforma aranzelària de Figuerola. Per l'IACSI, calia assegurar un bon preu de 80 rals/quartera per al blat (això es contradiu amb els 66 rals/quartera que indicava Casanova), en uns moments en què el blat procedent d'Odessa, Egipte, els Principats danubians i Hongria es pagava al port de Barcelona entre 36 i 44 rals/quartera. Per al cas del cànem, l'IACSI demanava un dret protector del 25 per cent, per a les mongetes el dret havia d'ésser del 30 per cent (per a assegurar el preu interior de 80 rals/quartera), per als alcohols industrials es demanava un dret aranzelari del 35 per cent i per a tota classe de bestiar un 25 per cent (Op. cit., 174-177). En canvi, per als vins i els olis hom acceptava les bases del projecte. I, endemés, hom demanava que certes exportacions de productes necessaris per a la fabricació d'adobs (carns seques procedents d'animals morts, fems solidificats, residus nitrogenats i fosfatats, etc.) fossin també gravades amb drets d'exportació, a fi d'influir perquè aquest tipus de productes fos utilitzat dins d'Espanya per a adobs.

Amb data de 14-7-1890 es publicà a Lleida un dictamen fet per la Junta de defensa dels interessos econòmics de la

província de Lleida, que fou reproduït per la "Revista del IACSI" (t. XXXIX, 1890, 274-279). El dictamen anava firmat per Lluís Corbella i Boada, Modest Ribé, Ramon Jené i Manuel Ribalta, i demanava proteccionisme per a l'agricultura i la ramaderia de les terres de Lleida.

Té interès també la publicació de Sobre la reforma arancelaria y los tratados de comercio. Interrogatorio de la Comisión. Contestación del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro ("Revista del IACSI", t. XXXIX, 1890, 83-90), sobretot perquè reflecteix la situació de l'agricultura de l'època. Hom constatava, per exemple, una davallada dels preus dels principals productes agraris entre 1882 i 1889, com les modificacions aranzelàries del 1882 havien provocat el descens de moltes produccions i com els tractats comercials amb Alemanya i França no havien estat positius. L'IACSI, a més, s'oposava a les rebaixes 2a i 3a, proposades per la base 5a de l'aranzel de 1869, que s'havien de posar en pràctica el primer de juliol de 1892.

Naturalment, la defensa de la propietat era un dels principals objectius de l'IACSI. I no protestaven únicament quan veien amenaçada la propietat rústica; els membres de l'Institut també ho feien quan perillava la propietat urbana. L'IACSI es lamentava, per exemple, del fet que l'Administració municipal pogués exigir "la cesión obligatoria y gratuita de terrenos en que hayan de abrirse nuevas calles", segons afirmava l'article 9è d'un projecte de Llei presentat sobre la reforma, el sanejament, l'eixample i altres millores de les poblacions (IACSI, 1862, 5). L'IACSI demanava indemnització prèvia i que l'Ajuntament expropiés "associat" als propietaris. Isidor d'Angulo, noble i terratinent i primer director de la revista de l'Institut, publicà una sèrie d'articles per a defensar la conveniència de no fraccionar la propietat i per oposar-se a

la nova llei de successió, perquè no afavoria la formació de beneficis (I. de Angulo, 1852). El tradicionalisme dels homes de l'IACSI era, doncs, obertament reaccionari. Per a mostrar-ne una perla n'hi ha prou amb saber que essent diputat per Girona a les primeres Corts de la restauració, el marquès de Camps votà en contra de l'article 11è del projecte de Constitució de 1876 que reconeixia la tolerància de cultes (IACSI, 1890).

Per a tenir una idea sobre el pensament social subjacent a l'IACSI és molt significatiu el discurs sobre Cuestiones económico-sociales, pronunciat a la Societat Econòmica d'Amics del País pel membre de l'IACSI Lluís Corbella i Boada, discurs que fou publicat a la "Revista del IACSI" (L. Corbella, 1890). Per Corbella, les desigualtats entre els homes eren naturals i havien d'existir. És el mateix que havia anat repetint l'església catòlica durant tot el segle XIX i que en 1891 acabaria sancionant el papa Lleó XIII, amb la Rerum novarum: que les desigualtats entre els homes eren "naturals", "necessàries" i "convenients" (León XIII, 1960, 38-39). D'altra banda, la "igualtat absoluta, econòmica i social" era inassolible. Això no obstant, Corbella defensava certa protecció per part de la societat, en aquells casos en què els homes no havien provocat les desigualtats a través de la voluntat (aquest cas, seria, per exemple, la situació de misèria ocasionada pel "vici" o la "indolència") sinó que les contrarietats apareguessin con a conseqüència de la impotència davant la mala sort. "Y esa necesidad de protección --escribia Corbella-- se hace más patente cuando, a virtud de fenómenos de todos conocidos, el aumento de la población, atestiguando la exactitud de la ley de Malthus, el empleo de las máquinas, desarrollando la producción fabril en términos desproporcionados con el consumo, y el encarecimiento de la vida y aumento de las necesidades en el seno de las familias, perturbando el equilibrio económico, demuestran que la crisis general, que abarca todos los pueblos civilizados y afecta a todos los

órdenes, tiene que cebarse por manera más lamentable en las clases trabajadoras que no cuentan con fondos de reserva ni elementos suficientes para hacer frente a los días de penuria" (L. Corbella, 1890, 250).

En opinió de Corbella, hi havia quatre escoles principals que proposaven una solució a la "crisi general": l'escola anarquista, la individualista, la socialista i l'harmònica. Quant a la primera, Corbella amb prou feines li dedicava set ratlles, per a dir que preconitzava el poder dels canons i de les barricades. La segona, l'escola individualista, era també rebutjada perquè conduïa a "l'abús del més fort que va a poc a poc concentrant els elements de vida i erigint-se en àrbitre de la producció i del consum" (Op. cit., 251). Hom pensava que no es podia dur fins a les últimes conseqüències l'esperit de la competència, perquè això acabava provocant "una tibantor insostenible a totes les forces de la producció" (Id., id.). Corbella pensava que "solo previendo podrá evitarse que el dejar hacer y dejar pasar, que es el emblema del individualismo puro, conduzca al desbarajuste general y a la imposición de la fuerza del número o de las bayonetas" (Id., id.). La tercera escola, la socialista, anul·lava la llibertat perquè l'absorbia en el principi igualitari, car suposava que "tots els homes són iguals per naturalesa", la qual cosa, segons Corbella, no era certa; per ell, l'experiència demostrava justament el contrari: que "l'existència de desigualtats" donava origen "al progrés i varietat en el si de la civilització" (Id., id.). Les desigualtats no es podien esmenar, perquè per a això caldria "corregir l'obra de Déu", la qual cosa era impossible. I la trampa ideològica de Corbella anava encara més lluny, quan negava que els poders públics poguessin "coartar" la lliure contractació reorganitzant de nou el treball: aleshores sempre n'hi hauria uns quants que exercirien una influència per a endur-se la millor part, i això faria sorgir desigualtats i nous desequili-

bris interns. L'ortodòxia de Corbella era implacable: "Siendo dos factores importantes en la producción, el trabajo y el capital, siendo una verdad matemática la ley de la oferta y la demanda que rige las relaciones entre ambos, y hallándose ésta basada en la libertad, es indudable que no puede ponerse cortapisa a la contratación del trabajo como tampoco a la de cualquier mercancía. A la oferta de capitales corresponde la demanda de brazos, y viceversa. Querer, pues, cambiar esta regla, es perturbar el orden de la producción y destruir los gérmenes de riqueza" (Op. cit., 252). Finalment, quedava l'escòla harmònica, que era la preferida de Corbella, la qual, "respetando la libertad individual, sale al paso al socialismo, y negando en absoluto la intervención del Estado en la esfera individual del trabajo, hace suyas todas aquellas soluciones encaminadas a suplir, en lo posible, las deficiencias de la naturaleza o de la suerte, para realzar el nivel moral, intelectual y físico de todas las clases sociales" Id., id.). Això li servia, d'una banda, per a rebutjar la jornada de vuit hores (perquè abaixaria la producció i faria pujar els preus, sense tenir en compte la possibilitat d'augmentar la productivitat), i per a justificar la creació de caixes d'estalvis i de caixes per a invàlids del treball, la reglamentació del treball de les dones i dels nens, l'educació dels fills dels obrers, la construcció de vivendes per a obrers, etc., és a dir, per a introduir una sèrie de millores en les condicions de vida dels treballadors, inspirades sempre en la moral del cristianisme de l'època. Perquè, entenguem-nos: per Corbella, per damunt de totes les escoles hi havia la solució del cristianisme, la qual, "predicando la mansedumbre, la paciencia y el amor al prójimo, destierra los rencores y suaviza las relaciones entre todas las clases" (Op. cit., 253). El to era de capellà que parla des de la trona.

Els articles sobre la situació general de l'agricultura espanyola eren nombrosos a la "Revista del IACSI". Per exemple,

en 1869, Manuel E. Casanova publicà una sèrie de tres articles titulada Breves observaciones sobre el estado de nuestra agricultura (M. E. Casanova, 1869b). Hom explicava que a Espanya l'agricultura era un sector fonamental, perquè a través d'ella s'obtenien 2.100 milions de rals, i donava feina a 4.340.000 persones sobre una població activa de 5.009.000 persones. El lliurecanvisme --que en aquells moments predominava al govern d'Espanya-- era considerat també com un perill per als agricultors. Casanova assenyalava alguns problemes que planaven damunt l'agricultura: els gravàmens excessius; el nivell baix d'instrucció dels agricultors; els préstecs eren fets a uns tipus d'interès massa elevats, i especialment els que tenien garantia hipotecària (d'on: la necessitat de crear institucions de crèdit territorial que operessin amb tipus d'interès baixos i amb períodes d'amortització llargs); la grandària de les propietats era en uns casos massa extensa i en d'altres massa petita (en les grans propietats andaluses, per exemple, només es conreava 1/3 de la superfície) i calia tendir vers un tipus de propietat de tipus mitjà. Casanova parlava també de la necessitat de realitzar una "Informació agrícola" exhaustiva, a l'estil de les que es feien als països avançats, que indagüés sobre la situació real en què es trobava l'agricultura espanyola.

Quant al tema dels sindicats agrícoles i les caixes rurals, cal apuntar un fullet publicat per Creus i Corominas en 1906, on es criticava la manca de facilitats que donava l'Administració per a construir associacions (T. Creus Corominas, 1906). Creus (ex-president de la Federació Agrícola Catalano-Balear i president de la subdelegació de l'IACSI i de la Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú i sa contrada) hi feia una breu síntesi dels intents catalans fets entre 1894 i 1906 per crear sindicats agrícoles i explicava que la Federació Agrícola Catalano-Balear --a la qual estava adherit l'IACSI-- va proposar, en el IV Congrès agrícola de Figueres, un projecte d'associacions

sindicals que, segons el mateix Creus, fou violentament atacat al Senat perquè la paraula "autonomia" hi figurava massa sovint, perquè es basava en el "concepte autonòmic" i perquè, en opinió de molts senadors, només beneficiava Catalunya. Per a Creus, calia posar l'agricultura al mateix nivell que la indústria i el comerç. Hom pretenia, inspirant-se en experiències dutes a terme a Alemanya, Bèlgica, Holanda i França, proposar una legislació més favorable a l'associacionisme agrari, i pensava que els sindicats agrícoles havien d'acabar abastant el nivell de la comarca. Creus concebia les caixes rurals lligades als sindicats i en proposava l'organització seguint les pautes del francès Louis Durand. Poc després el mateix IACSI publicava unes Instruccions per a la constitució de Sindicats Agrícoles i Caixes Rurals (IACSI, 1910), concebudes com a manual pràctic per a orientar el funcionament administratiu i la comptabilitat d'aquest tipus d'entitats (10).

4. La Junta Provincial

La Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, entitat proteccionista, participà en el debat aranzelari i en altres qüestions concretes que preocupaven els comerciants, els agricultors i els fabricants. Per exemple, en 1866 hom s'inquietava per la supressió del dret diferencial de bandera, la situació de les empreses ferroviàries que actuaven a Catalunya i la necessària reforma del port de Barcelona davant l'obertura de l'istme de Suez (L. Morata y de Cisneros, 1867). Entre els vocals de la Junta (1866) cal destacar Joan Agell, director de l'Escola Industrial, Francesc Romaní i Puigdemogolas, secretari de la secció d'agricultura i Josep Ferrer i Vidal, vocal de la secció d'indústria. De les qüestions de què s'ocupà la Junta durant 1866, cal fer ressaltar les següents: 1) en relació al problema aranzelari, hom considerava que la indústria es trobava en una situació naixent, molt incipient i que, per tant, necessitava protecció (L. Morata y de Cisneros, 1867, 14-15, 48-51); 2) la protecció a la pròpia marina mercant a través del dret diferencial de bandera (Op. cit., 19-21); 3) la necessitat de substituir o modificar la contribució de consums (Op. cit., 22-23); 4) la qüestió dels ferrocarrils; en aquest sentit, la Junta constatava que "sabido es que las provincias catalanas son de todas las de España las que más capitales han invertido en la construcción de vías férreas. Exclusivamente a sus esfuerzos y a sus recursos pecuniarios, débense las que hoy cruzan el territorio del Principado, y solamente una, ha recibido subvención del Presupuesto general" (Op. cit., 26); i 5) la necessitat d'aprofitar fins al màxim els jaciments de carbó del país, amb el fi d'abaratir els costos energètics, car "en Inglaterra, en las industrias de maquinaria y otras muy importantes, un caballo efectivo de 75 kilogramos gasta

sólo 116 escudos, al paso que en España no baja nunca de 225 escudos, diferencia verdaderamente desconsoladora para todos los industriales españoles que necesitan el vapor como fuerza motriz" (Op. cit., 29-30).

Cal explicar, també, que era clara l'oposició de la Junta --que sortia en defensa dels propietaris rurals-- als contractes de conreu de llarga durada (Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, 1866) i a la memòria sobre el foment de la població rural publicada per Fermín Caballero en 1864. En 1868, la Junta s'oposà al tractat de comerç amb Anglaterra, conjuntament amb l'IACSI i l'Institut Industrial de Catalunya, a través d'un dictamen signat per Francesc Romaní i Puigdengolas en el qual s'argumentava que l'intercanvi de vins espanyols per productes anglesos no resultaria profitós per a la indústria. Més tard, el 15-2-1879, la Junta elaborà un informe sobre la situació del comerç espanyol (Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, 1879). Segons aquest informe hi havia, a Espanya, una paralizzació del treball, una pèrdua de numerari i una frenada en la creació de capitals. Per la Junta "es España que se muere, porque hoy la lucha internacional se ha colocado en el terreno puramente económico, y las naciones que no pueden vencer, sucumben, sino se abroquelan tras muralla arancelaria o renuncian a toda comunicación exterior y se declaran en pleno aislamiento económico" (Op. cit., 4). Hom pensava que, si eren preses les mesures correctores necessàries, Espanya encara podia atrapar el nivell dels països desenvolupats. La Junta utilitzava les teories de Jevons per a explicar la periodicitat de les crisis comercials i les idees de Carey per a justificar la necessitat del proteccionisme (Op. cit., 9, 19), a la vegada que criticava les conseqüències negatives del contraban i la decadència de la marina mercant espanyola, lligada a un desenvolupament insuficient de la indústria de construcció naval.

5. El Foment de la Producció Nacional

El 8 de març de 1869, pocs dies abans de la gran manifestació del 21 de març, es va fundar, de la mà de Pere Bosch i Labrús, Domènec Sert, Miquel Buxeda i Josep Puig i Llagostera, i sota l'autoritat moral de Güell i Ferrer, el Foment de la Producció Nacional ⁽¹¹⁾. Segons demostra Miquel Izard (1979, 224), el programa del Foment ja estava confeccionat pel desembre de 1868. En opinió d'Izard, la burgesia industrial s'agrupava en dos organismes: l'Institut Industrial de Catalunya (1848-1879) i el Foment de la Producció Nacional (1869-1879). "El primer --escriu Izard referint-se a l'Institut-- englobava els empresaris de l'oligarquia fabril, especialment els grans del cotó, amb algun representant d'altres activitats tèxtils i un parell de metallúrgiques, per bé que en la majoria dels casos estaven interessats en altres activitats. El Foment (...), es va crear essencialment per defensar els interessos del que podríem qualificar d'activitats manufactureres o pre-industrials, però també va englobar cotoners, més o menys dissidents o menors, i representants d'altres activitats del sector de serveis, comerciants, naviliers, etc." (Op. cit., 62). En tot cas, cal dir que era molt clar que el Foment de la Producció Nacional ni agrupava la gran burgesia industrial ni, per descomptat, una part significativa de la burgesia. No era un grupúscol (en 1874, per exemple, tenia 980 socis en total), però sí un grupet, sense gaire influència i, en tot cas, sense cap influència sobre les decisions econòmiques del govern de Madrid. Assajà d'atreure's la classe obrera, però l'intent resultà fallit; a més, la creació d'entitats del mateix signe en diverses ciutats (Madrid, Saragossa, València, Castelló, Santander), amb l'objectiu de formar

una Lliga Proteccionista a nivell espanyol, no tingué gairebé incidència. Hom creà un periòdic, "El Protector del Pueblo" (núm. 1, 11-2-1869), anomenat poc temps després "El Fomento de la Producción Nacional" a partir del núm. 205 (8-7-1869) i convertit en el setmanari "Fomento de la Producción Nacional" d'ençà del 17-4-1870, òrgan de la Lliga Proteccionista (M. Izard, 1979, 264). Òbviament, la lluita contra l'aplicació de la reforma lliurecanvista de Figuerola, que no havia estat prou atacada pels membres de l'Institut Industrial de Catalunya, fou un dels principals objectius de la nova entitat dirigida per Bosch i Labrús (Fomento de la Producción Nacional, 1875).

Hom analitza en detall, a l'annex 3-1, les preocupacions econòmiques del Foment de la Producción Nacional, a través del seu òrgan d'expressió.

6. L'escissió del Foment de la Producció Espanyola

L'incident de la línia de vapors entre Espanya i les Filipines fou el detonador que conduí a la formació del Foment de la Producció Espanyola, el 7-5-1876, com a escissió del Foment de la Producció Nacional i sota la iniciativa de Bosch i Labrús i del Dr. Letamendi ⁽¹²⁾. Naturalment, el nou Foment s'alineà en el proteccionisme més intransigent. En 1880-81 organitzà un cicle de conferències (Fomento de la Producción Española, 1880-1881), inaugurat el 15-11-1880 per Pere Bosch i Labrús amb un discurs proteccionista. El catalanista i republicà Josep Roca i Roca hi féu una conferència el 22-11-1880 per demanar la formació d'una institució, destinada a l'ensenyament d'arts i oficis, que funcionés amb els mitjans necessaris i no amb la precarietat que havia de suportar l'Escola Lliure d'Arts i Oficis, constituïda en 1871 a partir de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona i absorbida tres anys més tard per la Diputació de Barcelona. Cal remarcar la visió de Roca i Roca sobre el catalanisme, car hom concedia força importància al terreny econòmic: "Mucho se viene hablando --concloïa Roca--, señores, del catalanismo, de esa legítima preponderancia de Cataluña en el seno de la gran nación española. Yo entiendo que esa preponderancia no la alcanzaremos de un modo tan eficaz en la esfera de la política y en la de las letras, como en la esfera de la producción. El día que gracias a la iniciativa de Cataluña y gracias a la enseñanza industrial aquí establecida, porque es aquí donde existen para ello las mejores condiciones, proporcionemos a las demás provincias, no solo nuestra producción, sino nuestro genio productor; el día que las incitemos a explotar y poner en uso las grandes condiciones industriales que deben a la naturaleza, y que hoy permanecen inactivas, aquel día el catalanismo dentro de España será un hecho, por cuanto se habrá ejercido en aquello que tienen los pueblos de más no-

ble, de más grande, de más útil y de más práctico, en el desarrollo provechoso de la actividad y del trabajo". En el mateix cicle, el 6-12-1880 Pere Estasen analitzà la composició del comerç exterior entre Espanya i Anglaterra; el 20-12-1880 Teodor Baró defensà la necessitat de protegir la indústria perquè Espanya fos independent econòmicament; el 27-12-1880 Josep Ricart i Giralt pronuncià una conferència sobre la protecció a la navegació; els dies 3, 10 i 17-1-1881 Marià Font i Matheu tractà sobre la indústria paperera; i els dies 24 i 31-1-1881 Josep Fiter i Inglès parlà sobre la història de la fabricació de puntes.

En 1881, el Foment llançava un Manifiesto al País (Fomento de la Producción Española, 1881a), signat pel seu president Pere Bosch i Labrús i pel vocal-secretari Josep Fiter i Inglès. El manifest es va llegir en tots els llocs on se celebrà la manifestació proteccionista del 26-6-1881 (Fomento de la Producción Española, 1881b) i hom hi criticava la decadència econòmica d'Espanya, per a acabar preconitzant el proteccionisme com a mitjà per a situar el país al nivell de les nacions més pròsperes. El manifest s'acabava amb els crits de "¡¡Viva España!! ¡¡Viva la causa de la producción española!!" (Op. cit., 163). Els leit-motiv de la manifestació del 26 de juny foren: 1) el proteccionisme, 2) la necessitat d'impulsar la marina mercant, 3) la situació de les diferents branques industrials i 4) que Catalunya defensant els seus interessos defensava també els de les altres províncies de l'Estat. Al Circ Equestre parlaren Bosch i Labrús i Fiter i Inglès. Esteve Amengual presidí el míting del Teatre Novetats, on també intervingué Adolf Blanch. A l'acte del Teatre Espanyol, l'andalús Vicente de Romero, que el presidia, afirmà: "Que cada Provincia española se convierta en una nueva Cataluña, en vez de que Cataluña se convierta en lo que son, por su desgracia, muchas provincias españolas!" (Op.cit., 83).

Hi participaren, també, Josep d'Argullol i Josep Roca i Roca. Al Teatre del Buen Retiro, en l'acte presidit per Venceslau Fortuny, hi parlà Valentí Almirall, el qual afirmà que tot i que el proteccionisme no era pas una causa exclusivament catalana, Catalunya era el seu portaestendard. Eduard Vidal i Valenciano demanà, un cop més, el proteccionisme per a la indústria, i Manuel Angelon es lamentà del fet que Catalunya fos incompresa. Josep Pujol i Fernández presidí l'acte del Teatre Tívoli, on participaren J. Maluquer i Vilador i Ramon Batlle, el qual manifestà que "no son los intereses de cuatro comerciantes y fabricantes catalanes los que ataca el libre-cambio, sino que atropella la vida y la honra de los que del trabajo vivimos aquí en Cataluña, así como ataca la vida y honra de todos los españoles que en el trabajo debemos cifrar nuestra subsistencia" (Op. cit., 151). Les manifestacions organitzades pel Foment de la Producció Espanyola a favor del proteccionisme no foren pas les úniques que es realitzaren (Manifestación proteccionista, 1881a, 1881b, 1881c, 1882).

El Foment de la Producció Espanyola publicà un setmanari (núm. 1, 15-7-1876) anomenant "Fomento de la Producción Española. Semanario de intereses generales". A partir del núm. 317, de l'1-9-1882, passà a publicació quinzenal. El tema predominant de l'òrgan del nou Foment era, naturalment, el proteccionisme. Així, per exemple, en el núm. 3 (29-7-1876) hom demana l'adopció de mesures proteccionistes perquè d'aquesta forma es facilitava la creació de noves fàbriques a Barcelona. Antoni Rodó i Casanovas, economista proteccionista, col·laborava regularment a través de la seva secció Defensa comercial. Al núm. 18 (11-11-1876) el setmanari es fa eco de Un obrero en Fairmount Park (1876) de Josep Roca i Galés, el conegut dirigent obrer que visità el 1876 l'Exposició Industrial de Filadèlfia, convertit ja a les idees més reformistes. S'insistia que als EUA el lliurecanvisme tenia cada dia menys

partidaris i que, en canvi, el proteccionisme, a part d'anar-se imposant, comptava amb figures com Henry Ch. Carey (núm.36, 17-3-1877). Als EUA, la mitjana dels drets aranzelaris se situava entre el 50 per cent i el 60 per cent (núm. 70,10-11-1877) i el poder econòmic assolit era degut a l'adopció de mesures proteccionistes; en el cas d'Anglaterra, es podia permetre el luxe d'aplicar el lliurecanvisme perquè prèviament havia refermat la seva economia amb el proteccionisme (núm.139,8-3-1879).

Té interès l'article La guerra al sentido común. Juicio crítico del folleto de D. Luis Cutchet (núm. 5, 8-2-1885), en el qual hom afirma que Cutchet sosté cinc tesis: la indústria manufacturera és la principal font de riquesa; en el camp de l'economia, una cosa és la teoria i una altra la pràctica (hom insinua ací, potser, que val més decantar-se per allò que ensenya la pràctica); Anglaterra professava el lliurecanvisme però, quan li va convenir, prou que era proteccionista; que els anglesos representaven una farsa; i que, finalment, els espanyols no se n'adonaven. El to utilitzat pel Foment de la Producció Espanyola era, massa sovint, simplista i matusser, excessivament propagandista i prou, amb pocs arguments. Un exemple d'aquest to: l'article Figuerola triunfador (núm.9, 1-5-1886), en el qual es parlava de la visita de Figuerola a Barcelona, que era acusat d'anticatalà.

Altres temes lligats al proteccionisme: el contraban (per exemple, núms. 12, 30-9-1876; 13, 7-10-1876), tolerat pels lliurecanvistes; la navegació (Medidas para regenerar la marina, de Pere Estasen, núm. 135, 8-2-1879; Información naviera, núm. 141, 22-3-1879, on es deia que calia anar substituint els vaixells de vela pels de vapor i que la supressió dels drets diferencials de bandera havia constituït un cop per a la indústria naviliera) i, òbviament, la crítica dels tractats de comerç. Així, per exemple, hom criti-

cava el tractat de comerç amb Bèlgica (núm. 24, 23-12-1876); Estasen criticava el tractat amb Anglaterra, perquè perjudicava la indústria espanyola el fet que Espanya s'hagués de limitar a exportar vins, fruites i primeres matèries per a la indústria britànica, mentre que, com a contrapartida, havia d'importar productes elaborats (núm. 231, 11-12-1880). Per Rodó i Casanovas, abans de passar a ampliar tractats amb l'estranger calia resoldre els problemes del comerç interior espanyol, solució que havia de consistir a aplicar el lliurecanvisme dins d'Espanya i amb els territoris d'ultramar.

És interessant la part sobre informació estadística regular relativa al moviment de la balança de comerç. Cal destacar-hi el treball Comercio general (núm. 142, 29-3-1879), que donava el quadre sobre el comerç exterior entre 1859 i 1874: les importacions creixien entre 1859 i 1864, entre 1864 i 1870 no hi havia creixement, i, a partir d'aquest darrer any, tornà a haver-hi un impuls; en canvi, les exportacions augmentaven regularment, i s'accentuà la tendència en 1870.

De tant en tant apareixien articles sobre agricultura. Cal destacar La viabilidad y la industria agrícola, de Pere Garcia Faria (núms. 2, 7 i 8, del 15-1-1886, 1-4-1886 i 15-4-1886, respectivament), en el qual s'assenyalava la importància que podien tenir els transports de cara al desenvolupament de la indústria agrícola. Hom hi presentava un quadre sobre el desenvolupament agrícola de l'Espanya del segle XIX, fins al 1882, alhora que es manejava força informació estadística sobre altres països.

Finalment, cal dir que la referència als economistes de l'època era escassa dins les pàgines de "Fomento de la Producción Española". En realitat, es tractava més d'una publicació d'informacions puntuals i de pura propaganda protec-

cionista que no pas d'un òrgan que servís per a la reflexió. No hi abundaven els articles de fons. Quan commemoraven El centenario del libro de Adam Smith (núm. 3, 29-7-1876) assenyalaven que en Smith hi ha una contradicció: d'una banda propugna el lliure canvi i, de l'altra, defensa l'Acta de Navegació, que imposava el monopoli d'Anglaterra en el tràfic marítim. Es parlava de Bastiat (núm. 94, 27-4-1878), de Leon Say (núm. 350, 15-2-1884), de Saint-Simon, Fourier o Louis Blanc (núm. 350, 15-2-1884), s'exalçava Carey (núm. 36, 17-3-1877), però sempre de forma força superficial, sense com a mínim exposar una mica llurs idees econòmiques. Hom es fixava, per exemple, en la crítica de Jean Courcelle-Seneuil al laissez faire, laissez passer de Vincent de Gournay (núm. 7, 26-8-1876, 142), en les crítiques de Garnier a la intervenció de l'Estat, en la impotència dels ortodoxos davant la intervenció de Luzzatti davant la Societat d'Economia Política de París, la preponderància dels historicistes alemanys sobre les teories dels economistes clàssics en els congressos de Viena, Munich i Eisenach de 1875 (Op. cit., 143). Hom reproduïa un article de Francisco de Asís Pacheco, publicat a "El Imparcial", titulat La nueva economía política. "Estudios Económicos y Sociales", por Gumersindo de Azcárate, on s'explicava que a Alemanya havia aparegut l'escola dels socialistes de càtedra, amb ramificacions a Bèlgica, Anglaterra, Itàlia i Dinamarca. Per Pacheco, a Espanya hi havia tres obres dins aquest corrent: Indicaciones sobre el concepto y plan de la ciencia económica (1874), de José Manuel Piernas Hurtado, el Compendio de Hacienda Pública, de Lozano y Montes, i el llibre ressenyat d'Azcárate (Op.cit., 144-148). Pacheco conclouïa: "Tiempo es ya de que no seamos extraños al movimiento intelectual de Europa, y tiempo es también de que, conocedores de las ideas que pugnan fuera de España por preponderar é imponerse, podamos examinarlas sin pasión, y, reconocido ó nó el mérito que se les atribuye,

veamos si en alguna hay gérmenes de bienestar y de prosperidad que puedan ser fecundos en nuestra patria" (Op.cit., 148). Antoni Rodó i Casanovas, en l'article Los proteccionistas (núm. 62, 15-9-1877, 650-653) afirmava que el laissez faire anava essent bescantat. Hom posava l'atenció també en les crítiques de Cairnes al laissez faire (núm. 15, 21-10-1876, 293), dins un article titulat per la redacció La ciencia económica, en el qual Bastiat és posat en qüestió (Op. cit., 292-295).

7. L'Institut de Foment del Treball Nacional

En 1879 es fusionaren l'antic Institut Industrial de Catalunya i el Foment de la Producció Nacional per formar el nou Institut de Foment del Treball Nacional ⁽¹³⁾. Naturalment, l'Institut bregà a favor del proteccionisme, i en 1882 prengué especial virulència la qüestió de la derogació de la base 5a de l'aranzel de 1869, que fou restablerta el 6 de juliol pel govern liberal de Sagasta (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882a, 1882b). El 4 d'abril de 1881, l'Institut havia organitzat un míting al Teatre Principal de Barcelona, contra la base 5a (Manifestación Proteccionista, 1881c), presidit per Josep Ferrer i Vidal, essent secretari de l'Institut Francisco José Orellana. Antoni Rodó i Casanovas, economista instal·lat a Madrid, hi llegí una adhesió de Víctor Balaguer --datada a Madrid el 31-3-1881-- en la qual aquest afirmava que "Cataluña es mi país (...) Pero si es Cataluña mi país, España es mi patria; y al defender los intereses de Cataluña, defiende y defender quiero los de España entera" (Op. cit., 4-5). El president, Ferrer i Vidal, hi féu una arenga proteccionista, bo i basant-se en l'exemple dels EUA i escometent contra el Cobden Club de Londres. Josep Roca i Galès atacà el possible restabliment de la base 5a i criticà els atacs madrilenys contra Catalunya i contra "el catalanisme" (Op.cit., 17). Teodor Baró insistí que Catalunya defensava, amb el proteccionisme, interessos espanyols. Valentí Almirall, que s'estengué en l'evolució històrica del Principat per justificar la cohesió a l'entorn del proteccionisme, criticà el fet que a Espanya no haguessin estat fomentades ni la instrucció ni les obres públiques. Finalment, Manuel Duran i Bas, que va protagonitzar la intervenció més brillant, va remarcar que Catalunya estava més industrialitzada que la resta d'Espanya i va demanar, també, la supressió de la base 5a.

El 4 de juny tingué lloc un altre míting proteccionista, al Teatre de Santa Cruz de Barcelona, muntat per l'Institut de Foment del Treball Nacional (Manifestación Proteccionista, 1881b) i presidit per Josep Pujol i Fernàndez, organitzat en contra d'un tractat comercial amb Anglaterra. Estasen, que era el secretari, indicà que el proteccionisme no era patrimoni exclusiu dels catalans. Pujol sostingué que el lliurecanvisme menava a la ruïna d'Espanya. Josep Roca i Roca acusà els lliurecanvistes de manca de patriotisme, distingí entre un catalanisme positiu (ubicat a Catalunya) i un altre de negatiu localitzable en certs ambients de la Cort. Per Roca i Roca, "cualquiera diría que Cataluña disfruta de odiosos privilegios, que no son asequibles a las restantes provincias" (Op. cit., 27). Finalment, Joan Baptista Orriols llegí un acord de l'Institut, referent a l'oposició a la firma del tractat de comerç amb Anglaterra, acord que havia d'ésser enviat al govern de Madrid. Orriols escometé contra el lliurecanvisme i es defensà contra tots aquells qui "desconociendo mi espíritu sincera y profundamente catalanista", l'havien atacat personalment (J. B. Orrios, 1894, 101). Durant els anys vuitanta, per tant, una part de la patronal catalana es defensava contra "l'animadversió a Catalunya"; el mateix Institut, per posar un exemple, arribà a acusar el Círculo de la Unión Mercantil de Madrid de cridar "a la guerra contra Cataluña a las demás provincias de España" (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882a). Paral·lelament a la inclusió constant i reiterada de Catalunya dins d'Espanya hi havia, també, un cert ressentiment contra una suposada discriminació (o un cert tracte de desigualtat) a què era sotmesa Catalunya per part del centre. El ressentiment es manifestava sovint, és cert, de forma tímida, però ja no ho era tant quan calia arrossegar les masses als mítings.

L'Institut no parava d'organitzar actes proteccionistes i de publicar manifestos. Qualsevol acta de la seva Junta

constitueix un exemple d'aquestes múltiples activitats: pressions per a la derogació de la base 5a, tractats comercials, drets duaners, campanya per a rebaixar la Contribució Industrial (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1884). El Decret de 31-12-1881 de reforma del reglament i les tarifes de la Contribució industrial i de comerç fou criticat minuciosament, demostrant article per article que en la immensa majoria dels casos la quota tributària resultava més elevada que abans de la reforma (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1882c, 10-15). Els manifestos editats foren força nombrosos (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1881a, 1881b, 1881c, 1881d, 1887). Per a l'Institut, a partir del 1870 havia començat una davallada en la producció agrícola, que provocà a partir de 1880-1884 un dèficit en el comerç exterior de cereals. Entre les principals causes de la crisi agrícola, l'Institut assenyalava les següents: excés de càrrega fiscal, manca de capitals i de crèdits per als agricultors, allunyament de les zones rurals dels grans centres de consum, dèficit d'adobs, sequeres i poca seguretat en els camps (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1887, 7, 9-10). En els tractats de comerç, l'Institut s'oposava a qualsevol mesura que beneficiés la importació de manufactures de l'estranger. Curiosament, creixien sempre les importacions procedents dels països amb els quals s'havia signat tractat (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1885).

8. La unificació dels Foments

Pel març de 1889 es fundà el Foment del Treball Nacional, fruit de la fusió entre l'Institut de Foment del Treball Nacional i el Foment de la Producció Nacional ⁽¹⁴⁾, amb l'objectiu de defensar la indústria catalana i de lluitar a favor del proteccionisme. Hom pensava que "la gran família proteccionista catalana (...), gracias a la unión, podrá acometer empresas que la discordia hacía imposibles" (Fomento del Trabajo Nacional, 1889, 4) i que calia defensar la causa del "treball nacional". Assistiren a l'acte de la fusió Josep Ferrer i Vidal, Pere Bosch i Labrús, Andreu de Sard, Pere Estasen, Guillem Graell i Francisco José Orellana. Durant els seus primers anys de vida, el Foment del Treball Nacional no deixà d'exhibir una actitud crítica envers el govern central, i les seves primeres campanyes proteccionistes contra l'aplicació de la base 5a de l'aranzel Figuerola quallaren en l'aranzel proteccionista de 1891, que fou apuntalat per la LLei de Bases Aranzelàries de 1906. El nou Foment també s'esforçà per disminuir la càrrega fiscal que pesava sobre els empresaris, per a impulsar l'ensenyament industrial (en 1900 presentà un projecte d'escoles industrials (Fomento del Trabajo Nacional, 1900a) ⁽¹⁵⁾) o per defensar la conveniència d'establir una zona neutral al port de Barcelona (Fomento del Trabajo Nacional, 1903a, 1903b, 1911, 1915).

Naturalment, el proteccionisme fou, des del començament, el tema clau. El president Pau Sadó, en un discurs pronunciat el 12-2-1890, defensà el proteccionisme sota un punt de vista teòric, invocant les idees de List, i assenyalà la necessitat de resoldre la qüestió de la base 5a, la reforma aranzelària i el problema dels tractats comer-

cials. Per Sadó, Espanya no seguia cap política mercantil racional; "la información arancelaria --deia Sadó--, el mercado exterior (...) son problemas de tal gravedad que necesitan todas nuestras fuerzas para poder resolverlos con algún acierto. Yo no sé si podremos resolverlos satisfactoriamente, pero es indudable que en su favorable resolución se cifra todo el porvenir de la población industrial de Cataluña" (P. Sadó, 1890).

La postura patronal del Foment era clara: defensa, per damunt de tot, de la propietat privada. Encaixa perfectament amb això tota la seva línia. Els exemples que ho demostren, com era d'esperar, són constants. Joan Baptista Orriols, en un discurs sobre El colectivismo y la propiedad individual (1892) propugnava que el poble baix havia d'eleva el seu nivell educatiu per tal de poder esdevenir propietari. De collectivisme, ni pensar-hi.

El Foment era pragmàtic. Interessava conèixer el mercat de treball, l'oferta i la demanda de mà d'obra, i es va crear, pel juliol de 1907, la Borsa de Treball. Amb ella la patronal disposava d'una bona font d'informació per a poder subordinar el mercat laboral als seus interessos. Si es tractava de lluitar per l'aranzel de 1891, es contestava l'interrogatori enviat per la Comissió nomenada per a l'estudi de la reforma aranzelària (Foment del Treball Nacional, 1890). El Foment intentava demostrar que la política aranzelària del govern havia perjudicat la indústria cotonera, amb la publicació d'un quadre sobre els Datos que demuestran los efectos de las Reformas y Tratados de Comercio en la Industria Algodonera Española, de 1874 a 1888 (Op. cit., 1890, 119) [Annex 3-2]. Cal destacar, d'aquest quadre: 1) la importació de cotó en floca augmenta més o menys fins al 1884 (52.622, 2 Tm), i a partir d'aquest any hi ha una davallada fins a 1888 (42.401,6 Tm); de fet, si s'observa la sèrie completa que publica Jordi Nadal (1975,

273-277), es constata que el retrocés de les importacions queda frenat amb la pujada de 1889 (63.691 Tm), any a partir del qual la tendència és creixent, malgrat les oscil·lacions en forma de dents de serra. (L'aranzel de 1891 va fer augmentar les importacions al nivell de les 60.000-70.000 Tm anuals, i el de 1906 cap a 70.000-90.000 Tm --1913: 88.242 Tm--). 2) Ho hem vist ja en parlar dels beneficis dels industrials catalans (vegeu capítol 2, nota 35), el Foment pretén demostrar la baixada en picat dels beneficis de tres societats: La España Industrial passa del 7,25 per cent en 1874 al 6,5 per cent en 1884 i al 3 per cent en 1885; la Fabril Algodonera del 10 per cent al 6 per cent i al 3 per cent, en aquests mateixos anys; i la Manufacturera, que obté un benefici de l'11,5 per cent en 1874, passa a no tenir-ne cap a partir de 1878; 3) Quelcom d'anàleg succeeix amb la cotització de les accions: per a les dues primeres societats esmentades, la situació s'agreuja després de 1884; 4) Per un altre costat, el preu de l'empesa --és a dir, el teixit en cru sense tenyir ni blanquejar o estampar-- decaigué de 1,65 rals/metre en 1874 fins a 1 ral/metre en 1888. El canvi de la moneda tampoc no afavoria els exportadors catalans, perquè el tipus de canvi amb la moneda britànica, per exemple, havia passat de 1 pta = 9,87 penics en 1874 a 1 pta = 9,40 penics en 1888. 5) L'exportació de teixits no decau, sinó més aviat el contrari: en 1885 s'exporten en total 2.297,3 Tm i, en 1888, 6.317,8 Tm. Per tant, devia haver-hi problemes perquè no era fàcil importar, malgrat el lliurecanvisme, perquè els beneficis empresarials no eren bons, o perquè el tipus de canvi no afavoria l'exportació; però la producció pujava, el preu del cotó en floca baixava i l'exportació no parava de créixer (àdhuc a les colònies). Hi hagué, això sí, als anys vuitanta, una "desacceleració industrial", com assenyala Jordi Nadal (1975, 223, 212-213), sobretot a partir de la fi de "la febre de l'or" (1882), però no es deduïa d'aquest fet una responsabilitat plena del lliurecanvisme, tot i que era cert que fins 1878, malgrat els alts i baixos, les importacions de teixits

de cotó no havien parat de créixer. Per al cas de les importacions de manufactures i derivats del cotó, provinents de la Gran Bretanya, les xifres que dóna Joaquim Nadal Farreras (1978, 387-388, 408; la sèrie gairebé completa que dóna agafa el període 1772-1914) són interessants, perquè hi ha una coincidència amb les que dóna el Foment: hi ha un creixement fins a 1878, més accentuat en les importacions d'origen britànic que en el total de gèneres de cotó. Per a les primeres la represa no es produeix fins el 1885; per a les segones la represa és més immediata: en 1878. En tot cas, queda clar que en 1884-86 hi ha un canvi de tendència. Ara: si es miren les importacions espanyoles entre 1876 i 1890 (J. Nadal Farreras, 1978, 241), que es basa en S. B. Saul, Studies in British Overseas Trade 1870-1914, (Liverpool, 1960), s'observa un creixement lent però persistent entre 1876 (índex=100) i 1889 (índex prop de 180) per als tèxtils de llana. El mateix succeeix entre 1876 (índex=100) i 1889 (índex=170) per a les importacions de tèxtils de cotó. La inflexió es produí, en ambdós casos, en 1889. El que cal retenir, en tot cas, és que les importacions de teixits de cotó i llana no canviaven la tendència a créixer, almenys fins el 1889.

La revista "EL Trabajo Nacional" constitueix un bon reflex de les preocupacions del Foment del Treball Nacional. La hacienda pública y los cambios ("El Trabajo Nacional", núm. 8, 16-7-1892) és un article en el qual hom es queixava del volum excessiu de deute. En el núm. 12 (13-8-1892) trobem un article titulat Nuevas trabas a la industria en el qual es criticaven les mesures aranzelàries; en el núm. 14 (27-8-1892) hi ha un altre article sense signar, En toda línea, que defensa el proteccionisme, critica Richard Cobden i examina la política econòmica dels EUA i dels països europeus. En un article titulat Población de Barcelona (núm. 21, 15-10-1892) es pot detectar una idea subjacent de rivalitat amb Madrid i de desatenció de Barcelona per part del poder central. En el núm. 23 (29-10-1892) hi ha un ar-

ticle sobre el desenvolupament industrial a les terres gironines. Nuestro comercio exterior en el presente año (núm. 24, 5-11-1892) constitueix una defensa davant dels atacs provinents dels lliurecanvistes. Desastre financiero (núm. 35, 21-1-1893) és una anàlisi sobre la situació financera d'Espanya que incorpora xifres sobre el dèficit comercial espanyol. Avelino Brunet envià una de les seves cartes des de Madrid, amb data 1-2-1893 (núm. 37, 4-2-1893), on criticava les tendències lliurecanvistes que presidien la Comissió especial per als Convenis de Comerç i denunciava els interessos annexionistes nord-americans a Cuba. En el núm. 1 (28-5-1892) hi ha una exposició programàtica, en la qual s'explicava quins eren els principis que orientaven el Foment del Treball Nacional: proteccionisme, patriotisme espanyol, apoliticisme, protecció a la marina mercant, impuls al mercat interior, suport a la indústria (i, també, a l'agricultura, suport a les arts i a les ciències. L'arenga acabava amb un "¡Viva España!", per si hi hagués algun dubte. Al núm. 15 (3-9-1892) i al núm. 20 (8-10-1892) hom publicà articles sobre la indústria suro-tapera i el seu nivell de competitivitat exterior, indústria per a la qual també es demanava protecció (núm. 23, 29-10-1892).

Amb la fundació del Foment de Treball Nacional, en 1889, es produeix de fet una unificació de diferents tendències industrials, una combinació d'esforços que anirien quallant, amb el temps, en la realització d'estudis de base sobre els quals fonamentar la política econòmica preconitzada per la patronal (Fomento del Trabajo Nacional, 1890, 1899, 1900). Moltes idees foren llançades, ho hem vist, a partir del seu òrgan "El Trabajo Nacional". El Foment esdevindrà, malgrat el seu apoliticisme, una plataforma política important del pensament de dreta i dels poders fàctics del país. Ja en el moment de la fundació, fou nomenat secretari un economista brillant i eficaç, Guillem Graell i Moles, el qual no publicaria els seus papers econòmics més importants fins a primers del segle XX.

9. L'Ateneu

L'Ateneu Català (esdevingut Ateneu Barcelonès en 1872), a més de les seves activitats literàries no fou aliè als problemes econòmics, des que fou fundat en 1860. Així, en l'acta de la sessió celebrada el 30-12-1862 (Ateneu Català, 1863a), hom pot assabentar-se dels diferents actes organitzats per l'Ateneu, entre els quals figuren els temes següents: la indústria en les seves relacions amb la civilització, a càrrec de Francisco José Orellana, sistemes de comerç i Dret Mercantil, a càrrec de Joan Baptista Orriols i història de les doctrines econòmiques, a càrrec del president Ramon Anglasell. Hi funcionaven, entre d'altres, una secció de comerç, una secció d'agricultura i una secció d'indústria, la qual, pel que sembla, es proposà d'obtenir una estadística industrial de les quatre províncies catalanes. En 1863, el secretari de l'Ateneu Català, Leopold Feu explicà que hom havia acollit debats sobre proteccionisme, inspirats en List i Carey, i sobre lliurecanvisme, inspirats en Bastiat, Mill i l'escola anglesa (Ateneu Català, 1863b). L'Ateneu Barcelonès, en certa forma, tot i que no constituïa la seva activitat central, restà interessat pels temes econòmics i per la tasca dels economistes. Per exemple, en 1878 fou dedicada una sessió a l'economista Ramon Anglasell, en la qual participaren Francesc Miquel i Badia, Josep Flaquer, Joan Baptista Orriols i Manuel Duran i Bas (Ateneu Barcelonès, 1878). El 26 de maig de 1880 l'Ateneu Barcelonès destinà una sessió a glossar la figura del gran urbanista Ildefons Cerdà, que havia mort en 1876, i Manuel Angelon hi explicà que Cerdà era conscient de l'existència de la lluita entre dues civilitzacions --la industrial i la tradicional de base agrària--; no cal dir que Cerdà optà per la primera, i que vegé com la civilització industrial necessitava una nova organització, més espai, més llibertat. D'ací la seva Teoria general de la ur-

banización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona (Boletín del Ateneo Barcelonés, núm. 4, 1880, 313-339), el pla d'eixample de 1859 per a obrir el creixement de Barcelona a la realitat de la nova societat industrial. En 1884 Joan Tutau donà a l'Ateneu un conjunt de conferències en el qual analitzà, sota un punt de vista teòric, el fenomen de les crisis, que situava dins el context del cicle econòmic (J. Tutau, 1886; T. Jiménez Araya, 1966).

El "Boletín del Ateneo Barcelonés" dedicà algunes pàgines a difondre els economistes catalans. Així, en el núm. 1 (1879, 6-20) es publicà la biografia de Josep d'Argullol sobre Güell i Ferrer, llegida en la sessió de l'Ateneu del 22-6-1879, i la de Josep A. Muntadas (21-33), que explicà les activitats industrials de Güell. En el núm. 9 (1881), hom publicà la Memòria necrològica de Pere Estasen dedicada a Güell en la mateixa sessió del 22-6-1879. Una anècdota rellevant: Pere Estasen regalà a la biblioteca de l'Ateneu dues obres de H. Ch. Carey (núm. 1, 1879, 94). En el núm. 7 hom pot trobar la Biografía de Don Buenaventura Carlos Aribau llegida en la sessió del 22-6-1877 per Manuel Angelon (209-221). En general, hom pot trobar llibres d'economia tant en les ressenyes breus com en les llistes d'entrades a la biblioteca (8.300 volums en 1880), on figuren John Stuart Mill (núm. 3, 1880, 311), J. Güell i Ferrer (núm. 4, 1880, 405). Amengual, Fawett, Toledano (núm. 5, 1880, 96, 102, 104), Bagehot (núm. 8, 1881, 411). L'Ateneu Barcelonès rebia 60 revistes generals, sense comptar les especialitzades. Hom pot trobar-hi revistes com "Revista geográfica y estadística", "El Porvenir de la Industria", "Gaceta industrial" (Madrid), "El Eco de la Producción", "Revista de Hacienda" (Madrid), "Journal des Économistes" (París) i "The economist" (Londres) (núm. 4, 1880, 411-415). Però, indub-

tablement, el text més important publicat pel "Boletín del Ateneo Barcelonés" fou l'extensa Memoria sobre las causas que han impedido el desarrollo y han motivado la decadencia de la industria en España, y medios que deberían adoptarse para fomentarla, d'Antoni Bech i Pujol (1879-1882) ⁽¹⁶⁾.

Amb el tomb de segle l'Ateneu accentuà la seva politització vers una direcció regionalista, i això es pot constatar examinant les sessions públiques inaugurals. Així, en la sessió del 19-11-1904 el president Lluís Domènech i Montaner manifestà que "el regionalisme és la solució de concòrdia en la qual Catalunya ha d'insistir per a la salvació de tots ("Ateneu Barcelonès, 1907, 27). Domènech pensava que era millor dedicar tots els esforços cap a l'interior, cal suposar que amb el fi de cohesionar-los, que no pas pretendre sortir a catalanitzar fora de Catalunya. Almenys, en una primera etapa, cal inferir que aquesta era la idea política de Domènech, el qual acusava l'Estat centralista de no haver fet gaires goses. Per Domènech, no s'havia d'entendre el regionalisme com a etapa preliminar d'una posterior separació. Catalunya, deia Domènech i Montaner, no desitjava l'autonomia per isolar-se, sinó per donar-se a si mateixa una cultura superior, per expansionar les activitats en el seu interior i per conduir la seva indústria i el seu comerç vers els mercats universals. Catalunya pretenia influir, amb el seu criteri, en la marxa de l'Estat espanyol, en la seva expansió comercial. En les seves paraules, "Catalunya autònoma (...) fóra un nucli positiu en la regeneració per a Espanya" (Op. cit., 31). És evident que l'Ateneu, com a centre de debats, es feia ressò dels anhels polítics de primers de segle, en els quals política i economia anaven sovint barrejades, passant a ésser la qüestió del proteccionisme una qüestió més. I, a més, no cal dir que el regeneracionisme

que, des de Catalunya, era patrocinat per a Espanya era de signe molt diferent al que es plantejava des de Madrid, entre d'altres raons perquè les crítiques --expressades des del regionalisme català-- implicaven sempre, de forma més o menys latent, una reforma de les estructures de l'Estat espanyol.

ANNEX 3-1

UN EXEMPLE DE PREMSA PROTECCIONISTA:

L'ÒRGAN DEL FOMENT DE LA PRODUCCIÓ NACIONAL

Un exemple de premsa proteccionista: l'òrgan del Foment de la Producció Nacional

Un repàs a l'òrgan periòdic del Foment de la Producció Nacional pot il·lustrar sobre les idees preconitzades per l'entitat i, alhora, permet de desmitificar-la una mica (almenys hom no entén perquè des de Manuel Pugés (1931) fins a Jaume Vicens Vives (1958) s'ha exalçat tant el pàper del Foment, que, segons Vicens, "no parà ni un minut en la defensa del treball català, i per això la seva obra esdevingué popular" (Op. cit., 135)) En tot cas, hom hi troba poques idees noves, molt poca teoria i, en general, poca originalitat, malgrat l'empenta inicial. Cabussar-se dins una publicació i seguir-li el fil, bo i intentant sintetitzar allò que sostenien els seus redactors, pot servir de mosaic il·lustratiu del pensament proteccionista.

L'anàlisi de l'òrgan del Foment de la Producció Nacional (primer, des del núm. 1 --11-2-1869-- fins al núm. 204 --7-7-1869-- era diari i s'anomenava "El Protector del Pueblo"; des del núm. 205 del 8-7-1869 fins al núm. 482 del 13-4-1870-- es titulava "El Fomento de la Producción Nacional"; més tard, d'ençà del núm. 1 del 17-4-1870 passà a setmanari amb el nom de "Fomento de la Producción Nacional", que continuà publicant-se fins al núm. 472 del 19-7-1879) és interessant, per tant, per a fer-se una idea concreta sobre les activitats dels fabricants proteccionistes. A la presentació de "El Protector del Pueblo" (en endavant, "EPP"), Lluís Cutchet, en un encapçalament titulat Nuestro propósito, escrivia: "Y he aquí como Carey ⁽¹⁷⁾, cuyos profundos y saludables consejos han seguido los Estados norte-americanos, como los Estados alemanes de Europa siguieron los de Litz [sic, hom es referia a List] , el infatigable propagador de la idea

proteccionista en ambos mundos, y verdadero iniciador de ese Zollverein que tanto ha contribuido al movimiento liberal alemán de nuestros días; hé aquí, repetimos, cómo Carey ha podido demostrar irresistiblemente que el libre cambio conduce a la mayor parte de las naciones a la miseria y a la esclavitud, mientras que la protección conduce a la libertad y a la riqueza. Y hé aquí porque nosotros, a la par que proteccionistas, nunca hemos dejado de ser partidarios de toda libertad política compatible con el orden público. Y hé aquí, por fin, como los libre-cambistas españoles de la presente generación, al declarar, según en su mayoría declaraban al principio en voz muy alta, que España debía ser exclusivamente agrícola, no daban con esto una gran prueba de sabiduría, a pesar de expresarse con cierto tecnicismo científico más o menos imponente" ("EPP, 1, 11-2-1869, 4). Per Cutchet, la identificació entre lliurecanvisme i Espanya agrària era evident.

Aquest diari es componia de diferents seccions fixes, entre les quals cal destacar una Sección Oficial, que reproduïa notes del govern militar, una Sección Mercantil, que donava les entrades de vaixells al port de Barcelona, els canvis corrents facilitats pels corredors de canvis, els efectes públics, etc.), la secció Correo Nacional, que copiava decrets i donava notícies d'àmbit espanyol, i la secció Correo extranjero que proporcionava notícies de l'estranger.

Quant als temes tractats, hi predominava, òbviament, el proteccionisme. Al núm. 2, F. J. Orellana, en un article titulat Cuestión de aranceles ("EPP", 2, 12-2-1869, 2-4), ultra atacar la reforma de Figuerola, opinava que amb el lliurecanvisme no era possible que pugessin els ingressos obtinguts a través de les duanes. A la sèrie d'articles titulada Cuestión de aranceles, el mateix Orellana escrivia: "Los aranceles de

Aduanas (...), son la ley fundamental de la economía del país y la base de los Presupuestos. Producción abundante, comercio activo, capitales, crédito, prosperidad pública y particular, Hacienda desahogada, todo puede adquirirse por ellos, con el auxilio de otras leyes e instituciones liberales. Todo se pierde con unos aranceles mal hechos, o dispuestos de manera que favorezcan más al comerciante extranjero que al nacional" ("EPP", 10, 18-2-1869, 2-3). En una ressenya sobre les sessions que es fan fer a l'Ateneu Català referents al tema En la urgente necesidad de fomentar el trabajo y la producción nacional ¿cuáles son los medios morales, económicos y políticos más eficaces para conseguirlo? ("EPP", 11, 18-2-1869, 1), sessions que foren inaugurades pel Dr. Letamendi, Alomà manifestà que el proteccionisme no era pas un mitjà per a arribar al lliurecanvisme, sinó que calia aplicar-lo permanentment, a la vegada que aconsellava que hom estudiés "List i Carey i el principi de les forces productives" ("EPP", 26, 27-2-1869, 2-3).

Qualsevol espurna de proteccionisme que espetegué a Espanya era recollida immediatament pels redactors d'"EPP". Així, F. J. Orellana, a Los productores asturianos, es feia ressò del fet que llauradors, operaris i miners asturians haguessin demanat proteccionisme a les Corts Constituents ("EPP", 28, 28-2-1869, 2-3). El proteccionisme també s'havia d'aplicar a l'agricultura, segons Orellana, el qual, en un article titulat ¡Pobre agricultura! ("EPP", 46, 11-3-1869, 3-4), escrivia: "Hé aquí por qué pedimos y pediremos siempre el fomento y la propagación de todo género de industrias en España, como el medio más eficaz de favorecer a la agricultura y desarrollar la riqueza pública. Mientras esto no se haga, --y precisamente lo que se quiere hacer es lo contrario--, las exportaciones agrícolas empobrecerán al suelo, y las importaciones de cereales y demás productos de nuestra

tierra serán la ruina de la agricultura, y por consiguiente, de todos los españoles" (op. cit., 4).

Des d'"EPP" es pot resseguir l'ambient previ a la manifestació proteccionista del 21 de març de 1869. Al núm. 52 (14-3-1869, 1) es demanaven firmes per a donar suport a un text, una "exposición" ad hoc per a la manifestació que havia de coincidir amb el diumenge de rams d'aquell any, i s'informava que hi havia fulls en blanc per a poder-hi estampar la firma en tots els cafès i confiteries de la Rambla i del carrer de la Llibertat, als despatxos de l'Espanya Industrial, als principals casinos, a l'Ateneu Català i al de la Classe Obrera, a la Casa de la Ciutat, als baixos de la casa de la Llotja i als cafès de la plaça de Palau. Al núm. 53 (15-3-1869) la comissió organitzadora de la manifestació convocava els delegats de les entitats participants a una reunió que havia de tenir lloc el 16-3-1869 al local del Foment de la Producció Nacional, situat al núm. 1 del carrer de la Portaferri-sa. Al núm. 57 (13-3-1869) es pot llegir que la comissió convidà, a través de telègraf, Madoz, Pi i Margall i Figueras a la manifestació. L'itinerari --que transcriu per al lector curios-- era explicat en el núm. 62 (20-3-1869): inici a plaça de Catalunya-passeig de Gràcia, i recorregut, Rambla, Drasanes, Dormitori de Sant Francesc, plaça Medinaceli, carrer i plaça de la Mercè, carrer Ample, Fusteria, carrer de la Mercè, plaça de Sant Sebastià, Consolat, plaça de Palau i concentració davant de Governació; retorn pel passeig de la Duana, carrer del Rech, el carrer ex-Princesa, el carrer de Jaume I, plaça de la Constitució, carrer de la Llibertat, Rambla i final a la plaça de Catalunya. El núm. 64, que coincidí amb el 21-3-1869, dia de la manifestació, anunciava l'arribada a Barcelona, la nit anterior, de Pascual Madoz per participar en l'acte, i reproduïa un text d'Adolf Blanch sobre l'esdeveniment (3-4). Finalment, en el núm. 65 (22-3-1869) es resse-

nyà la manifestació proteccionista convocada "contra els forassenyats projectes de reformes lliure-canvistes, que prepara el ministre d'Hisenda" (1). Es tractava, per tant, d'un atac frontal (al qual donaven suport les masses) contra la reforma aranzelària que estava projectant Laureà Figuerola. La comissió organitzadora s'entrevistà, a l'edifici de Governació, amb el governador Angulo i, tot seguit, sortiren a la tribuna, per arengar els participants, Chacón en nom del Foment, Madoz, Almirall, Orellana i Vidal i Valenciano. Després, la comitiva es dirigí a l'Ajuntament, on fou rebuda per l'alcalde i un grup de regidors. Sortiren al balcó de la Casa de la Ciutat, entre d'altres, Madoz, Orellana, Vidal i Valenciano, Passarell, Roca i Galés i Lostau (Op. cit., 1-2). A nivell anecdòtic, Orellana assenyalava que va assistir a la manifestació un vellet que caminava amb crosses que era Nicolau Tous i Soler ("EPP", 25-3-1869, 3), que morí poc després, el 20-12-1871 ("Fomento de la Producción Nacional", en endavant "FPN", 30-12-1871, 10-14) (18). Un any just després de la manifestació, "EFPN" dedicà un número especial, que aparegué el 21-3-1870, a commemorar l'esdeveniment. A l'editorial, titulada El 21 de marzo de 1869, hom escrivia: "El 21 de marzo de 1869 podíamos tener todavía alguna esperanza de ser escuchados; en 21 de marzo de 1870 sabemos que hay empeño en no atendernos; sabemos también que los economistas radicales no sirven para la Hacienda" (Op. cit., 1).

La plana major del proteccionisme català escrivia, amb més o menys regularitat, a "EPP". Així, en el núm. 70 trobem un article de Güell i Ferrer, Dos palabras al Sr. Moret como apéndice al opúsculo observaciones á la exposición que precede al Decreto sobre supresión del derecho diferencial de bandera ("EPP", 25-3-1869, 70, 4-6). Al núm. 80 (1-4-1869) hom reproduïa una carta enviada amb data 28-3-1869 per Güell i Ferrer, des del seu exili voluntari i daurat de Tolosa de Llenguadoc,

al vice-president del Foment, carta en la qual Güell es feia ressò de l'èxit assolit per la gran manifestació proteccionista. Blanch ressenyà el fullet de Güell sobre La Hacienda de España... ("EPP", 4-4-1869, 86; 11-4-1869, 98, 3-4; 14-4-1869, 102, 2-3); en el núm. 108 (17-4-1869) es dóna notícia de la polèmica de Güell amb Lluís Maria Pastor; en el núm. 143 (8-5-1869) hom publicava una carta de Güell escrita també des de Tolosa de Llenguadoc; en el núm. 166 (30-5-1869, 1) una nova carta de resposta a un article de Bona; en el núm. 196 (29-6-1869, 1) un article enviat des de França. A més de Güell, hom pot trobar nombroses col·laboracions d'Adolf Blanch i Francisco José Orellana; hi col·laboraren també proteccionistes com J. Roca i Galés i Ignasi Carbó i Ortega.

D'entre les notícies que hom pot trobar, destaca, dins de la intervenció que va tenir Feu en les Sesiones del Ateneo Catalán, ressenyades per Blanch. Feu sostenia que la ciència econòmica no menava indefugiblement a la teoria del lliure canvi, i que els grans economistes, des d'Adam Smith fins a Michel Chevalier, en els canvis internacionals havien fet concessions al sistema proteccionista (hom no entén com Feu podia afirmar això en el cas de Chevalier, que auspicià tractats comercials inspirats totalment en el lliure canvi). ("EPP", 30-3-1869, 2-3). És interessant també la intervenció d'Illas i Vidal a l'Ateneu, en la qual va dir que no sempre els productes es canvien per productes, com creien els lliurecanvistes, sinó que a vegades els productes es canvien també per capital, de forma que una part dels productes és destinada a consum i una altra a capital. A més, segons Illas, els lliurecanvistes s'equivocaven en considerar el diner, perquè ni era l'única riquesa ni tenia un valor exactament igual als altres. Ni tota exportació de diner havia d'ésser preocupant, ni tota importació de diner havia d'ésser forçosament positiva; el diner era un simple element auxiliar que

facilitava la circulació ("EPP", 1-4-1869, 3-4). Orellana publicà un article, Los datos del Sr. Bona, rebatent l'intent de Bona de demostrar amb dades que les reformes lliurecanvistes havien afavorit la indústria ("EPP", 3-4-1869, 84, 2-4). En un article titulat La reforma de los aranceles y las ropas hechas, Orellana estimava que hi havia a Espanya 330.000 persones relacionades amb el sector de la confecció ("EPP", 12-4-1869, 100, 3-4).

En el núm. 143 Lluís Cutchet, el director de la publicació, s'acomiadà dels lectors, i hom hi informava sobre la fusió d'"EPP" amb "La Publicidad", diari mercantil i industrial, fusió que s'esdevingué a partir del núm. 145 (9-5-1869). Les edicions de la tarda quedaren suprimides i es canvià el format. Poc temps després, a partir del núm. 205 (8-7-1869), "EPP" passà a anomenar-se "El Fomento de la Producción Nacional" (en endavant, "EFPN"), sense que el canvi de nom representés un canvi apreciable en el contingut.

En una sèrie d'articles d'Emili Oliver titulats Más sobre el libre-cambio ("EPP", 104, 15-4-1869; 136, 4-5-1869; 163, 27-5-1869; 198, 1-7-1869 i "EFPN", 225, 28-7-1869), hom assajava de demostrar que la Gran Bretanya havia assolit el seu apogeu industrial i comercial gràcies a l'adopció de mesures protectores.

Hom dóna notícia sobre la creació a Oviedo d'un Centre de Foment de la Producció Nacional i, per les informacions donades, existien centres d'aquesta naturalesa, a més del de Barcelona, a Valladolid, Bilbao, Santander, Pamplona, Saragossa i Palència ("EFPN", 247, 19-8-1869, 1; 385, 4-1-1870, 1). En el núm. 256 es pot trobar reproduït un fragment de la traducció d'un fullet de H. C. Carey: Cartas de M. Carey a M. Wells sobre la perfecta compatibilidad de la protección

con el desarrollo de las rentas públicas y privadas y la independencia nacional ("EFPN", 256, 28-8-1869, 1; 256, 28-8-1869, 1). F. J. Orellana es queixà del fet que no hagués estat possible de crear a Corunya un Centre de Foment de la Producció Nacional, després d'una reunió de més de cent persones (de les quals molt poques eren proteccionistes) que havia tingut lloc el 26-8-1869 ("EFPN", 263, 4-9-1869, 1). Adolf Blanch, en un escrit sobre Los carbonos de Asturias, exposava la vella idea de l'interès català pel bé d'Espanya. "A todo productor español --escribia Blanch-- le conviene que su mercado natural sea rico. Los fabricantes de Cataluña no venden si los agricultores de Castilla o Andalucía tienen malas cosechas, y así mismo, los carboneros de Asturias, sin que tengan su interés en funcionar las máquinas de vapor y los altos hornos, no lo tienen ellos tampoco en la explotación de sus minas (...). De aquí que los productores catalanes, siendo además fieles á la buena doctrina que profesan, están interesados en que nade en riquezas la nación española; que el trabajo, que únicamente las crea, se difunda por todos los ámbitos del país; que se fomente todo elemento de producción; protegiéndolo contra la concurrencia desventajosa del extranjero, y que á este fin, privilegiadamente se atienda á la producción de las primeras materias, propias ó posibles en el país, que son los verdaderos elementos de un trabajo y de una producción segura, ventajosa y progresiva" ("EFPN", 297, 8-10-1869, 1). És el tòpic del "¡Perezca Cataluña si ha de ser un obstáculo para el progreso de la nacionalidad española!", de Güell i Ferrer, el desig de fer creure que els interessos dels industrials catalans no tenien perquè entrar en contradicció amb els interessos econòmics dels altres indrets de l'Estat. El diari del Foment es feia ressò també de la premsa obrera, quan aquesta expressava opinions proteccionistes. Es pot trobar, per exemple, una ressenya d'un article aparegut a "La Federación", en el qual se sostenia que

el lliure canvi no feia altra cosa que facilitar als rics mercaderies a baix preu, mercaderies que malgrat tot no podien ésser adquirides pels obrers, atesa llur capacitat adquisitiva massa precària. D'altra banda, l'article de "La Federación" advertia que el lliure canvi produïa l'atur (i que, per tant, no interessava a la classe treballadora) ("EFPN", 307 [en realitat 308] , 19-10-1869, 1).

Cal destacar un article interessant sobre La España Industrial, reproducció de l'article publicat al periòdic de Madrid "El Cascabel" ("EFPN", 386, 5-1-1870, 1-2) ⁽¹⁹⁾. El tractat comercial amb Bèlgica (publicat en el núm. 473, del 2-4-1870) suscità una allau de crítiques ("EFPN", 461, 21-3-1870, 2; 467, 27-3-1870, 1). El 6 i el 7 d'abril de 1870 el diari no pogué aparèixer, per causa dels greus incidents haguts a Gràcia i a Barcelona i, en el núm. 484 (16-4-1870) hom anunciava la transformació del diari en setmanari, que s'anomenaria "Fomento de la Producción Nacional" (en endavant, "FPN", amb el subtítol de "revista semanal, órgano de la liga proteccionista". El núm. 1 de la nova revista aparegué el 17-4-1870 i, en una editorial de data 16-4-1870 i signada pel vice-president de la junta directiva del Foment, J. Buxeres, i pel secretari P. Bosch i Labrús, s'expressaven les parts en què quedaria dividida la revista: 1) la revista pròpiament dita, dedicada a tractar punts d'interès general, legislació, qüestions socials i morals i temes de polèmica, 2) quatre Guies específiques, que es publicarien a part i que, ultra llur escàs interès, acabaren tenint una continuïtat precària. Aquestes Guies havien de versar sobre agricultura, comerç, indústria i les arts ⁽²⁰⁾.

En el núm. 2 (24-4-1870) s'anunciava el canvi de junta directiva: Pere Bosch i Labrús passava a ocupar la presidència. En el mateix número (11-13) es pot trobar una exposició

elevada a les Corts Constituents per l'Institut Industrial de Catalunya, contrària a la supressió del dret diferencial de bandera a les províncies d'Ultramar.

Orellana continuava insistint, en un article titulat La experiència, sobre el fet que Espanya havia progressat sota el proteccionisme, i intentava demostrar-ho amb dades concretes ("FPN", 6, 22-5-1870, 6-11; 7, 29-5-1870, 6-11). Així, la indústria cotonera havia consumit com a mitjana 8.600.000 lliures de cotó de 1835 a 1839 i 17.000.000 lliures de 1840 a 1848 (Op. cit., 8). De 1840 a 1849, sempre segons Orellana, s'havien muntat 14 noves fàbriques, amb un total de 116.000 fusos instal·lats, El consum de cotó havia pujat 33.600.000 lliures de 1849 a 1851 a 50.000.000 lliures de 1857 a 1860. El consum de mineral de ferro havia estat de 410.350 quintars mètrics en 1849, 1.302.590 en 1861 i 1.916.841 en 1865. La producció de ferro era la següent:

<u>Any</u>	<u>Lingot</u> <u>(en quintars mètrics)</u>	<u>Malleable</u> <u>(en quintars mètrics)</u>
1849	141.564	157.338
1865	500.000	425.000

En pocs anys, per tant, la producció de ferro havia experimentat un augment molt significatiu. La industrialització havia fet forat, i això també havia influït moltíssim en el comerç exterior sota pavelló espanyol.

Comerç exterior d'Espanya sota pavelló espanyol:

<u>Any</u>	<u>Tm d'arqueig en vaixells de càrrega</u>	<u>Valors de les mercaderies (en r.b.)</u>
1849	534.982	690.236.477
1855	757.923	1.321.129.736
1864	1.044.900	1.957.738.000

El total en compte de quotes ⁽²¹⁾ i recàrrecs de la contribució territorial havia passat de 310.125.000 rals en 1846 a 560.927.000 rals en 1864-65. En relació a la contribució industrial, Orellana assenyalava que el nombre de contribuents havia crescut de 310.584 en 1846 fins a 483.273 en 1864-65, és a dir, hi havia hagut un increment del 55,60 per cent; pel que concerneix el total de quotes i recàrrecs, hom havia passat de 39.830.988 (cal suposar que es tracta de rals) a 113.901.880 [rals], és a dir, l'augment havia estat del 185,96 per cent. Entre 1857 i 1864-65, el nombre de masovers ⁽²²⁾ contribuents disminuï en 123.487 persones; en canvi, el nombre de propietaris de finques rústiques havia augmentat en 281.009 persones, el nombre de propietaris de finques urbanes en 229.406 persones i el nombre de ramaders en 241.763 persones. Per tant, en poc més de set anys el nombre de contribuents propietaris havia crescut en 752.178 persones. Tot plegat, segons Orellana, no feia més que demostrar la prosperitat constant que havia experimentat el país en pocs anys (Op. cit., núms. 6 i 7, 6-11 i 6-11).

Luis Justo y Villanueva, en un treball sobre les Condiciones del ganado vacuno en Francia ("FPN", 8, 5-6-1870, 7) subministrava una estadística interessant sobre el consum de

carn, que donava una mesura del nivell de vida espanyol comparat amb el dels països industrialitzats. Segons Justo y Villanueva, un ciutadà francès consumia a l'any 20 kg de carn (75 kg/any a París), mentre que, en 1859-60 un espanyol consumia com a mitjana només 10,5 kg per any. El desglossament del consum anual de carn per habitant i per províncies (infravalorat en un 20 per cent, segons el mateix autor) donava grans disparitats, des de 57,75 kg a Càceres, 35,01 kg a Madrid, 32,69 kg a Còrdova, 23,37 kg a Salamanca o 17,48 kg a Barcelona, fins a 6,41 kg a Girona, 4,34 kg a Tarragona, 3,04 kg a Lleida, 2,7 kg a Almeria o 2,54 kg a Canàries. El proteccionisme al camp fou també tractat sovint. Així, per exemple, "P" signava un article en el qual sostenia que amb els nous aranzels de 1869 s'arruïnaria l'agricultura ("EFPN", 321, 1-11-1869, 1).

En el número 114 (14-9-1872) hom continuava cantat les excel·lències del proteccionisme, gràcies al qual la indústria cotonera pogué progressar i veure augmentat el seu consum. Segons l'autor anònim de l'article La industria algodонера y el libre-cambio, la reforma liberal de 1841 havia respectat la prohibició sobre les importacions de cotó, el mateix succeí amb la reforma de 1849, i en 1855 i 1856 el cotó continuà essent protegit. Hom continuava reproduint, naturalment, les memòries presentades per les successives juntes directives. Crida l'atenció, però, un article sense signar titulat Madrid (núm. 142, 29-3-1873, 7-9), en el qual l'articulista expressava les següents opinions: "Madrid ha adelantado bastante en industria de poco tiempo á esta parte, á causa seguramente de las necesidades del consumo, aumentadas á su vez por la exacerbación de la gran plaga político-presupuestívora que lo esteriliza é imposibilita todo en España. Madrid, sin embargo, continua absorviendo [sic] mas y mas cada dia la savia de las provin-

cias y viviendo de la vida oficial. El exagerado espíritu centralizador que ha dominado á todos los gobiernos sin excepción, ha ido engendrando al lado del mundo burocrático enjambres, nubes o miríadas de seres indefinibles que viven y medran al calor de la máquina ó balumba administrativa, sin la cual desaparecería como por encanto toda esa turba de insectos. Nadie ignora las costosas obras públicas que debe al tesoro de la nación la descoronada villa, el dinero que atrae y viajes que ocasionan el monopolio de grados y oposiciones, el interminable y serpentino expedienteo, el pago de los cupones de la Deuda, los contratos, los empréstitos, las mil y una evoluciones de una administración perfectamente montada para ser á la vez cosa así, recurso fiscal y municipal, fuente de trabajo extra-oficial y origen de infinidad de industrias auxiliares" (Op. cit., 7-8) ⁽²³⁾. La crítica a l'espirit burocràtic que impregnava la capital del centralisme espanyol era realment dura, i adequada a la incomprensió sistemàtica per part de Madrid del desenvolupament industrial. Així, en el núm. 339 de "EFPN" (19-11-1869, 1), hom pot llegir una màxima ben reveladora: "O en España no hay administración pública, ó, si la hay, sobran muchos empleados de los más gordos".

En 1875 el Foment s'oposà novament a l'aplicació de la base 5a de l'aranzel de Figuerola. Hom publicà, al núm. 243 (6-3-1875, 167-170): Suspensión de la Base 5ª. Exposición elevada al Excmo Sr. Ministro de Hacienda reproduciendo otra de 2 de Octubre de 1874, pidiendo la suspensión de las rebajas graduales que, con arreglo á la Base 5ª del apéndice letra C de la ley de presupuestos de 1869-1870, deberían sufrir los derechos de Aduanas consignados en los aranceles vigentes, a partir de 1º de Julio del corriente año. Antoni Rodó i Casanovas publicà una ressenya del llibre de Gumersindo Vicuña titulat Progresos industriales ("FPN", 243, 6-3-1875, 180-182; 244, 13-3-1875, 196-198). L'autor de l'o-

bra en qüestió era enginyer i catedràtic a Madrid, i Rodó el felicitava perquè "ha sabido resistir dos grandes escollos que en Madrid le han cercado: el krausismo y el libre-cambio (...). Dé un paso más y no tema al catalanismo. Estúdielo, mírelo de frente, y verá que no es tan osco, tan egoista, tan anti-estético como en Madrid lo pintan" (Op. cit., 198). En una Carta de Madrid datada el 10-5-1875 ("FPN", 253, 15-5-1875, 331-332), signada amb la inicial "A", es criticava el caràcter aventurer dels espanyols i llur incapacitat per a preveure, per a programar.

De tant en tant hom feia comentaris sobre la teoria de la balança de comerç, defensant Carey per desmentir Bastiat. A La reforma arancelaria de 1869 ("FPN", 264, 31-7-1875, 545-546) l'articulista sostenia que era important de conèixer el saldo de la balança, perquè la diferència entre les exportacions i les importacions es pagava en numerari, i el numerari era el producte "que mejor representa el poderío, la riqueza, el ahorro ó el capital de un país" (Op. cit., 545). Espanya era un país que sempre acabava devent a l'exterior, i havia d'aconseguir els diners que li mancaven acudint a emprèstits de l'exterior. D'on: la necessitat de fer progressar la indústria, de posar-la a l'alçada assolida per les indústries més protegides per la legislació aranzelària.

La revista del Foment publicà un article anònim titulat Las nuevas tendencias de la economía política ("FPN", 268, 28-8-1875, 615-618; 269, 4-9-1875, 636-638; 270, 11-9-1875, 660-662) que té un interès indubtable sota el punt de vista del pensament econòmic. Hom remarcava, per començar, que els principis lliurecanvistes començaven a ésser revisats, sobretot des d'Alemanya, a partir de les experiències en comerç exterior (la balança comercial desfavorable, la sortida de numerari eren causes de malestar econòmic i financer, en molts

països). Molts economistes, segons l'articulista, estaven fent revisió de principis: Cliffe Leslie i Thornton a Anglaterra; Luzzatti, Forti, Lampertico, Cusmano [sic], Morelli i d'altres a Itàlia; Frederiksen, Falbe i Hausen Schorling a Dinamarca; Thiers, Dupin i Pouyer Quartier a França (24). Hom elogiava també Laveleye, que tampoc no era aliè ni a l'escola històrica ni al socialisme de càtedra. És significatiu, un cop més, que no es fes la més mínima referència a cap autor neoclàssic: a Europa, l'atac a l'historicisme germànic ja s'havia iniciat en 1870. L'autor anònim del "FPN" sostenia que calia tenir en compte "l'element nacional" i que era bo que hi hagués una certa intervenció de l'Estat: no una intervenció permanent, com pretenien els socialistes, sinó en funció de les necessitats a satisfer i dels recursos amb què podia comptar la iniciativa privada. A més, les funcions de l'Estat no tenien perquè disminuir a mesura que s'anés progressant econòmicament. L'Estat havia d'anar protegint els febles, i havia d'anar eixamplant les seves atribucions.

L'atac del "FPN" era dirigit sobretot contra els clàssics francesos, i hom utilitzava la metodologia historicista (inductiva) per a oposar-se al punt de vista clàssic (deductiu). La qüestió, la tenien molt clara els economistes del Foment: "En suma: mientras los antiguos economistas, dice M. Laveleye, partiendo de ciertos principios abstractos, creían llegar por el método deductivo á conclusiones perfectamente demostradas y universalmente aplicables, los de la nueva escuela, apoyándose en el conocimiento de los hechos pasados y presentes, deducen de ellos por el método inductivo e histórico soluciones relativas que se modifican según el estado de la sociedad á la que han de ser aplicadas. Los primeros, convencidos de que el órden natural que preside á los fenómenos físicos basta para regir á las sociedades humanas, pretenden que, removidas todas las trabas artificiales,

resultará del libre impulso de cada cual la armonía de los intereses, y de la emancipación completa del individuo la mejor organización social y el mayor bienestar. Los segundos, creen, por el contrario, que el conflicto de egoísmos que produce la lucha por la existencia, el más fuerte derriba y explota al más débil, siempre que no interviene el Estado, órgano de la justicia y elemento principal de civilización. En fin, en vez de pretender que basta la libertad ilimitada para poner término a las luchas sociales, consideran necesaria una serie de reformas y mejoras inspiradas por sentimientos de equidad, para conjurar las disensiones civiles y el despotismo que en pos de sí traen siempre" ("FPN", 268, 28-8-1875, 617). La "nova escola" era formada --i hom continuava citant Laveleye-- per List, Stein, Roscher, Knies, Hildebrand [sic] primer; Nasse, Schmoller, Held, Contzen, Schäffle, Wagner, Schönberg, Hirth, Böhmert, Brentano, Cohn, Scheel i Samter, després.

Per al "FPN" no tenien raó Smith o Bastiat quan afirmaven que la ciència econòmica es limitava a descriure com es produïa i es distribuïa la riquesa, talment com feia la fisiologia (l'autor de la comparança fou Bastiat) ("FPN", 269, 636). El "deixar fer" no solucionava res, segons "l'escola nacional", perquè calia lluitar contra la natura, governar amb lleis que milloressin les condicions socials. El lliure canvi no ho entenia així, i convençut de la necessitat de la divisió del treball a l'interior d'un país, pretenia extrapolar aquesta divisió a l'àmbit internacional. La clau de volta consistia en el fet que les exportacions fossin superiors a les importacions: el país havia de vendre més del que comprava. No es podia "prescindir de la nacionalitat", no es podia fer abstracció de l'existència de fronteres, de l'existència de "diversitat d'interessos polítics i econòmics".

En el núm. 273 (2-10-1875; 715-717) hom es feia ressò de l'impacte que havia causat un article de l'economista belga Laveleye sobre la Societat d'Economia Política de París, un impacte que esclatà quan atacà els principis absoluts dels clàssics (paral·lel a la polèmica que suscitava Luzzatti en defensar la intervenció de l'Estat). En un altre article, titulat Los nuevos economistas ("FPN", 281, 27-11-1875, 854-856), hom citava la conversió de Cliffe Leslie contra els clàssics ⁽²⁵⁾. Baudrillard i Joseph Garnier havien començat a distanciar-se de l'ortodòxia del laissez faire, i a afirmar que calia entendre tan sols com a "tendència" l'"harmonia dels interessos" (Op. cit., 856). En un altre article titulat La nueva escuela, hom es feia ressò d'una intervenció de Luzzatti davant la Societat d'Economia Política de Pàdua: "Pasando luego á ocuparse de la significación de las nuevas tendencias económicas, que calificó de verdadera divergencia, dijo [Luzzatti], que al igual de lo que acontece en todos los ramos del saber, dos métodos se hallan hoy enfrente uno de otro: el metafísico ó de deducción y el físico ó de induccion, deduciendo el uno los hechos de los principios y remontándose el otro á los principios por la observación de los hechos. La economía política experimental, según el Sr. Luzzati [sic], no admite a priori ni la armonía ni la contradicción fatal de los intereses humanos; renunciando á buscar un término ideal, se dedica pacientemente á sondear la realidad de las cosas" ("FPN", 285, 24-12-1875, 917): En el fons, per tant, l'únic mètode científic amb validesa, per als proteccionistes catalans, era l'inductiu perquè, fora de tota abstracció, era el que millor permetia explicar els fenòmens econòmics a partir de l'observació dels fets. En un altre article, El progreso de la ciencia económica ("FPN", 302, 22-4-1876, 262-264; 306, 20_5-1876, 325-326) s'exposava com al "Giornale degli economisti" s'anava admetent la intervenció de l'Estat, una intervenció limitada que, en tot cas, venia a contradir el principi del laissez faire.

Francisco José Orellana publicà un article sobre els problemes de la marina mercant ("FPN", 315, 22-7-1876) en el qual, seguint la vella opinió de Campomanes, es defensava la necessitat de fer servir fonamentalment la marina pròpia en el comerç exterior, la qual òbviament calia impulsar. La marina mercant espanyola havia d'ésser protegida, perquè no podia competir amb l'estrangera --la qual, ben sovint, oferia un transport a més baix preu i es quedava amb el 80 per cent del tràfic. D'altra banda, segons Orellana, la supressió del dret de bandera havia provocat que, en 1872, s'haguessin pagat en nòlits uns cinc milions i mig de duros. Orellana afegia: "Podrá citarse en contra el ejemplo de Bélgica, nación próspera, que no tiene marina, y se sirve de todas las demás. La Bélgica es esencialmente industrial i fabricante; necesita importar materias voluminosas, y le conviene obtenerlas con el menor recargo posible, para favorecer á su floreciente industria. Bajo este concepto, le interesa, como pudiera interesar en parte á Cataluña, si fuese nación independiente, valerse para sus transportes marítimos de todas las banderas en competencia. Pero, acaso, ¿no saldría más gananciosa si, á los beneficios de su fabricación y comercio, uniese la utilidad de los fletes?" (Op. cit., 478). Els vaixells de la marina espanyola havien de fer trajectes anant mig buits i es dirigien a Amèrica però no cobrien pas el millor tràfic amb Europa.

La qüestió de la supressió del dret diferencial de bandera, conseqüència de la revolució de setembre de 1868, fou tractada en una contestació del Foment a la Comissió Especial Aranzelària ("EFPN", 456, 29-3-1879, 191-197). Pel Foment, la supressió del dret diferencial havia ocasionat, entre 1868 i 1879, la ruïna de la marina mercant, la disminució del nombre de vaixells i del tonatge i la davallada de la construcció naval. Només al port de Barcelona el tonatge havia baixat en

un 32 per cent, i a l'altres ports espanyols la caiguda del tonatge havia estat ruïnosa (el 78,85 per cent a Cadis, el 82 per cent a Màlaga). Només entre 1877 i 1878, el nombre de vaixells de vela havia passat de 2.744 (i 550.533 Tm) a 1.590 (329.215 Tm), i el nombre de vaixells de vapor, de 226 (176.310 Tm) a 199 (152.708 Tm), mentre que durant el mateix breu període la bandera anglesa, traduïda en tonatge, havia augmentat en 169.088 Tm pel que fa referència als vaixells de vela i en 181.277 Tm en allò que concerneix els de vapor (Op. cit., 193). A. Blanch també s'havia oposat al Decret del 22-11-1868, pel qual se suprimia el dret diferencial de bandera ("EPP", 3, 13-2-1869 (2-3)).

En un altre article, Riqueza mineral de España ("FPN", 371, 5-8-1876, 513-516), Orellana criticava el fet que Espanya exportés molts minerals i que fos incapaç de transformar-los dins del país.

A la secció de la revista titulada Correspondencias particulares, hom pot trobar al núm. 331 ("FPN", 4-11-1876, 720-722) una carta enviada des de Madrid per "G" en la qual es fa una crítica del llibre de Joaquim Mª Sanromà, La Política del taller, el qual hom acusa d'adoptar un criteri científic excessivament individualista. Per l'articulista, Bastiat estava desfasat i la ciència econòmica havia d'anar per nous camins: "Hay que rehacer, hay que estudiar, hay que investigar de nuevo, hay que hacer entrar en el cuadro científico el resultado de nuevas observaciones" (Op. cit., 722). Laveleye i Luzzatti ja havien optat per altres camins i, a Espanya, Piernas Hurtado i Gumersindo de Azcárate (del qual hom citava els Estudios económicos y sociales publicats en 1876).

Movimiento proteccionista es un article firmat per "O"

(Orellana), en el qual s'atribuïa una influència de Laveleye i Luzzatti sobre molts economistes alemanys i francesos, i àdhuc una influència a Espanya ("FPN", 333, 18-11-1876, 751-753). Carey i Peshine Smith, segons l'articulista, havien contribuït a impulsar l'onada contra el lliurecanvisme, fent retrocedir els partidaris de Say o de Bastiat. La Memoria presentada a la sessió celebrada el 30-1-1876 també es fa ressò dels pretesos canvis operats a Europa (especialment a Alemanya, França i Itàlia) en la direcció d'un sistema d'"economia nacional", "en la mesura que el sentit pràctic i la recta interpretació dels fets ho exigeixen" (Fomento de la Producción Nacional, 1876, II). Itàlia modificava els seus tractats comercials reforçant el proteccionisme, a França havien causat un fort impacte les noves teories de Laveleye i a Alemanya, "centre de la nova transformació", s'obrien "minucioses informacions industrials" encaminades a fonamentar noves reformes aranzelàries.

En una ressenya publicada a la secció Revista extranjera i firmada per "F" [probablement Ignasi Manuel de Ferran] ("EFPN", 382, 27-10-1877, 743-748) es pot comprovar com l'economista italià Alberto Morelli mantenia al corrent el re-
 censionista de "FPN" sobre els papers de Luzzatti que es publicaven a Itàlia. Morelli havia enviat a la revista una Memoria de Luzzatti, dedicada a glossar la figura d'Adam Smith. L'autor de la ressenya aprofitava l'excusa per a fer propaganda del mètode dels historicistes: "Somos amantes como el que más de la verdadera Ciencia Económica: de la que se aprende á fuerza de observación, de la que se descubre, no sólo en las páginas de los mejores y más concienzudos tratadistas, sino en la paciente comprobación de los hechos, verificada por medio de serias operaciones estadísticas, bajo los auspicios de los Gobiernos más ilustrados y previsores. Como entendemos que así, y sólo así, esto es, sometiendo la teoría

y la especulación á la piedra de toque de la experiencia y de la historia, es como se logra entrar en plena posesion lo mismo de la Ciencia económica que de las demás ciencias que figuran en el grupo de las sociales y políticas" (Op. cit., 743-744). Luzzatti havia escrit el seu paper amb motiu del primer centenari de l'aparició de la Investigació sobre la naturalesa i causes de la riquesa de les nacions (1776) de Smith, i pretenia donar a entendre que calia atorgar a l'economista escocès el mèrit d'haver assentat les bases de la ciència econòmica moderna, però que les seves teories tenien ben poc a veure amb l'obra dels seus vulgaritzadors. Quant al lliurecanvisme de Smith, Luzzatti puntualitzava que Smith reconeixia l'existència de dos casos en els quals convenia "establir algun recàrrec a la indústria estrangera, per estimular la nacional". El primer cas es donava, segons Smith, quan una determinada indústria era necessària de cara a la defensa del país: per exemple, l'Acta de navegació de Cromwell, que atorgava el monopoli a la marina britànica. L'altre cas es donava quan un producte d'una indústria nacional es trobava massa sobrecarregat pels impostos: aleshores, calia compensar d'alguna forma, gravant els drets d'entrada dels productes similars provinents de l'estranger, aquest excés de càrrega impositiva. Finalment, segons Smith, després d'un període de prohibició o de protecció, es podien anar abaixant els drets però gradualment, "lentament i mitjançant la màxima reserva i molta circumspecció" (Op. cit., 747-748). Luzzatti feia veure com aquestes idees assenyades de Smith no coincidien gens amb les dels lliurecanvistes a ultrança. La veritat, però, és que també Luzzatti deformava una mica les coses. És evident que Adam Smith era lliurecanvista. Ho repetia constantment a l'Inquiry... Així, per exemple, deia que de la mateixa manera que un sabater havia de comprar els vestits al sastre, perquè li resultaria molt més car confeccionar-los ell mateix, un país havia de comprar a fora, en princi-

pi, el que li resultava més barat. Smith escrivia: "Quan un país estranger ens pot oferir una mercaderia en condicions més barates de les que resultarien si la féssim nosaltres, serà millor comprar-la que produir-la, donant per ella part del producte de la nostra pròpia activitat econòmica, i deixant que aquesta es dediqui a aquelles branques en les que tregui avantatge a l'estranger" (A. Smith, 1958, 403). És cert, això no obstant, que Smith acceptava dos casos excepcionals: el cas motivat per la necessitat de defensa del territori, exemplificat amb l'Acta de Navegació (Op. cit., 408-410), o el cas en el qual "a l'interior del Regne existeix algun impost sobre els productes indígenes", cas en el qual és raonable "que s'imposi un altre [impost] igual sobre l'article de la mateixa espècie de procedència estrangera". Smith explicava: "Quan a la Gran Bretanya s'estableix un impost sobre algun dels articles de la indústria nacional, és molt freqüent establir un gravamen encara més elevat sobre els articles similars de procedència estrangera, a fi d'apaivagar les queixes de comerciants i artesans" Op.cit., 410). En realitat, Smith concebia com a situació desitjable la llibertat de comerç; el que passa és que reconeixia que, en determinades circumstàncies --per exemple, després d'un llarg període de prohibició o d'aplicació de drets aranzelaris sobre gèneres estrangers produïts al país --calia anar restablint gradualment i amb prudència la llibertat de comerç (Op. cit., 413-414). Amb tot, però, l'autor de les notícies sobre Luzzatti pretenia demostrar que les pròpies teories de Smith sobre comerç exterior no eren tan radicals --o, si més no, eren molt més matisades-- com les presentaven els lliurecanvistes espanyols ("EFPN", 391, 29-12-1877, 891).

Seguint amb la sèrie titulada Revista extranjera, "I. M. de F" [Ignasi Manuel de Ferran] es feia ressò de les observacions de Luzzatti sobre el "concepte econòmic

de l'Estat" que tenia Adam Smith ("EFPN", 393, 12-1-1878, 19-23). Segons Luzzatti, per Smith l'Estat no havia d'ésser indiferent al "sosteniment d'obres, empreses i establiments públics el destí dels quals reporti grans avantatges a la societat, sempre que no fos possible als particulars crear-los i conservar-los, ni aïllats ni reunits, bé per falta de coneixements o de mitjans intel·lectuals suficients, bé per l'enormitat de la desproporció que resultaria per a ells entre les despeses necessàries i els productes o beneficis probables" (Op. cit., 20). Smith també plantejava fins a quin punt l'Estat havia d'immiscir-se en l'educació popular (perquè l'home era el principal agent de la producció), i opinava que el grau d'intervenció de l'Estat en aquest camp havia de dependre de la situació de l'educació i social del país, de la importància o no de la ignorància de les masses. Per Ferran, Smith "piensa que no siendo solamente el Estado un órgano ó instrumento de la justicia, sino además un impulsor de progresos reales y de positivos perfeccionamientos, es menester que con su acción complementaria supla la deficiencia de las fuerzas individuales, é inicie ó funde cuando estas no fueren bastante poderosas, por sí solas, á levantar y mantener" Op. cit., 21). Breu, Luzzatti feia observar com Smith era partidari del fet que l'Estat impellís certes institucions públiques, però sense definir com havien d'ésser i com havien de funcionar. Adam Smith servia d'excusa per a defensar el punt de vista historicista, per a defensar que "la Ciència econòmica (...) ha de subjectar-se avui a un procediment minuciós de revisió i rectificació, basat en l'observació exacta dels fets de la que un funest idealisme l'ha mantinguda apartada durant tant de temps" (Op. cit., 23).

Com a suplement als nùms. 394 i 395 de "EFPN", corresponents al 19-1-1878 i al 26-1-1878, hom publicà les Cartas

del Sr. E. R. Garczynki, redactor del "New York Times", dirigides al director del "Diario de Barcelona", Joan Mañé i Flaquer ⁽²⁶⁾, en les quals s'explicava com els EUA havien progressat amb el proteccionisme.

Les crítiques a Madrid tampoc no hi mancaven. Darrera les inicials "J. V.", en un article titulat La verdad ante todo, un redactor escrivia: "Dejad vanas quimeras. Madrid no es la España, ni la España es ni piensa como Madrid" ("EFPN", 401, 9-3-1878, 134), a la vegada que criticava aquells qui, des de Madrid, es creien els únics amb dret de dirigir el comerç de tot el país. El mateix "J. V." parlava sobre els estralls de la crisi econòmica a Catalunya: 119 fàbriques, 5.986 telers i 299.930 fusos havien deixat de funcionar ("EFPN", 402, 16-3-1878, 154). De fet, durant tot l'any 1878 la revista parlà constantment de la crisi tèxtil i, en general, de la crisi econòmica de Catalunya, agreujada per la política comercial i aranzelària del govern (Fomento de la Producción Nacional, 1879, 6).

La qüestió de les suspicàcies de Madrid contra el catalanisme també sortia de tant en tant, i en aquest aspecte és rellevant l'article ¿Provincialismo?...¿Catalanismo?, firmat per "F" ("EFPN", 410, 11-5-1878, 287-289). Hom començava amb una cita extreta de "La Época", en la qual hi havia queixes sobre el "provincialisme" que fomentava "dissidències i gelos locals". El Foment es donava per alludit, i responia que els seus homes no havien estat mai indiferents al "eco de las necesidades y aspiraciones legítimas de cualquiera comarca ó porción de España, porque sabemos amar á esta sobre toda ponderación, en su conjunto y totalidad, como madre propia y común" (Op. cit., 287). L'ocasió era aprofitada, però, per a retreure que no s'havia

fet cas dels fabricants catalans quan s'oposaven als tractats comercials, que la Junta Consultiva de Valoracions i Aranzels no havia acceptat cap de les esmenes presentades pel Foment, que era lògic i natural que els industrials d'una mateixa "regió" proposessin solucions a llurs propis problemes econòmics. S'insistia que el fet de demanar proteccionisme no implicava defensar només interessos catalans, que Catalunya no pretenia obtenir un tractament especial. Finalment, hom concloïa: "Y si en esto consisten todo nuestro 'provincialismo' ó 'catalanismo', nos declaramos culpables, y aún impenitentes, con tanto entusiasmo como orgullo, por que creemos estar en lo justo y lo conveniente y ser tan buenos españoles como el que más" (Op. cit., 289).

Ignasi M. de Ferran, a Presente y porvenir de la Economía Política ("EFPN", 445, 11-1-1879, 19-23) explicava un article de J. G. Courcelle-Seneuil (n. 1813 - m. 1892) titulat Ciencia, aplicación y enseñanza de la Economía política, publicat pel maig de 1878 al "Journal des Économistes". Courcelle-Seneuil era autor d'un Traité ... des opérations de banque (1853), d'un Traité ... des entreprises industrielles, commerciales et agricoles (1855) i d'un Traité théorique et pratique d'économie politique (1858). (J. A. Schumpeter, 1971, 559). Segons Gide i Rist (1927, 464-465) la primera edició del tractat sobre les operacions de banca és de 1852 en comptes de 1853, que és l'any que dóna Schumpeter. Gide i Rist sostenen que Courcelle-Seneuil fou el guardià de la ciència pura, la qual anomenà "Plutologia" per distingir-la de l'"Ergonomia" o ciència aplicada, i que des del "Journal des Économistes" "manejava la fèrula sobre els economistes que intentaven d'emancipar-se". Segons Ignasi M. de Ferran, l'economista francès no pensava que l'economia política fos com una ciència positiva, capaç de formular veritats definitivament demostrades, ni que hagués descobert cap llei natural, ni que fos capaç de donar demostracions conclo-

ents. La interpretació d'Ignasi M. de Ferran no coincideix amb la de Gide i Rist, que posaven més l'accent en l'aspecte teòric, però l'important ací és fixar-se en el que creia l'autor català sobre allò que deia Courcelle-Seneuil: com que la teoria econòmica no era capaç d'elaborar lleis definitives, allò que calia era discórrer sobre els problemes d'aplicació.

Per Ferran els fisiòcrates i Adam Smith s'havien basat en el Dret natural, Rossi havia format una escola eclèctica, J. B. Say i Bastiat havien estat uns vulgaritzadors, John Stuart Mill havia assajat de coordinar un gran nombre d'estudis dispersos per extreure conclusions més metòdiques i més noves. Davant d'aquest panorama, Ferran creia en la necessitat de deixar-se guiar per l'experiència, completar la teoria amb la política econòmica "essencialment nacional" i, és clar, acabar aplicant una política proteccionista.

El Foment de la Producció Nacional, com és fàcil de suposar, es caracteritzà pels seus atacs furibunds i constants a Laureà Figuerola. Adolf Blanch criticà, a La Revolución y sus consecuencias económicas ("EPP", 3, 13-2-1869, 2-3), la situació que provocà la reforma i liquidació --en l'aspecte de les seves funcions bancàries-- de la Caixa de Dipòsits. De fet, el Tresor devia 130 milions d'escuts a la Caixa de Dipòsits (cal recordar que, a partir de cert moment, es va convertir el saldo deutor de la Caixa a través de dipositar el seu valor equivalent en bons del Tresor); per un altre costat, l'Estat, seguint la seva espiral d'endeutament, no podia captar diners, segons Blanch, ni pagant interessos del 17 per cent, perquè els títols que emetia es cotitzaven a Borsa al 35 per cent.

La figura de Figuerola era deformada de manera simplista per tal de poder ésser criticada i anorreada més fàcilment⁽²⁷⁾. És molt interessant el discurs de Figuerola publicat a l'extracte de la sessió de les Corts del 24-2-1869 ("EPP", 27,

27-2-1869, 2-4), en el qual hom feia balanç de la feina feta com a ministre --càrrec que ocupava des del 8-10-1868--, tot donant una impressió d'intelligència i de lucidesa, malgrat tot, ben diferent de la que pretenien donar els redactors d'"EPP". Figuerola va dir, per exemple, dirigint-se a Pi i Margall: "Pero entienda que si algún mérito hay en mi conducta, consiste, no en lo que he hecho, sino en lo que he impedido que se haga" (Op. cit., 2). Si Figuerola havia emès un emprèstit, al qual s'oposava Pi i Margall, era perquè no tenia cap altra alternativa. En entrar al govern, va proposar un emprèstit voluntari de 2.000 milions, al qual calia afegir 400 milions més de deute exterior que venia autoritzat per una vella disposició de 1857, perquè el dèficit del Tresor era de 2.400 milions i, a més, perquè el dèficit del pressupost corrent era de 700 milions. El dèficit era motivat per tot el que devia la Caixa de Dipòsits, i Figuerola la liquidà en quatre mesos perquè des de 1865 els dipòsits estaven disminuint mentre que la Caixa anava oferint uns interessos cada cop més elevats, i perquè entre 1861 i 1866 la cotització pública havia baixat en un 23 per cent. Figuerola no volgué decretar la circulació forçosa de bitllets de banc, i es decantà per la llibertat de bancs territorials, que fou molt criticada per Pi i Margall. Proposà que l'Estat fabriqués els bitllets i que els bancs agafessin els que necessitessin. Hi hagué un enfrontament entre els dos polítics, fins al punt que Figuerola, declarant-se partidari de la llibertat, acusava Pi i Margall de socialista, i els socialistes, deia, no eren amics de la llibertat perquè ho sacrificaven tot a "la idea de l'Estat". Figuerola denuncià la corrupció i la mala administració dels governs anteriors i que, davant d'aquest fet que pesava com una llosa, "Nosotros haremos todo lo que puede hacerse; lo primero es poner órden, y despues adoptar las reformas oportunas" (Op. cit., 3).

Figuerola era força atacat, però, sovint amb pocs arguments (o, senzillament, amb cap), quan Figuerola es caracteritzava, ho hem vist, per tenir una forta capacitat d'argumentació que fins i tot es pot detectar en els extractes que els seus detractors feien sobre els seus discursos. En el núm. 145 d'"EPP" (9-5-1869, 1), podem llegir: "La ruina de España preside los actos del Sr. Figuerola". L'acusaven d'ineptitud, i Adolf Blanch sostenia que els mateixos amics de Figuerola li criticaven les instruccions o bases sota les quals s'havia de recaptar l'impost substitutiu de "l'odiosa contribució de consums" ("EFPN", 215, 18-7-1869, 1).

Els nous aranzels, que havien d'entrar en vigor en 1er d'agost de 1869, foren publicats per "EFPN" (227, 30-7-1869, 1-3). Com és sabut, l'article 4rt establí que, d'acord amb allò que deia la base 5a, eren "inalterables durant els sis anys que han de transcórrer des del 1er de juliol de 1875 els drets assignats a cada article", però durant els sis anys següents s'havien de rebaixar els drets extraordinaris fins a assolir el 15 per cent, i per a procedir a aquesta reducció calia seguir tres regles:

1a) $15\% < \text{Drets} < 20\%$: s'havien de reduir fins al 15%
l'1-7-1875

2a) $\text{Drets} > 20\%$: s'havien de reduir fins al 15% en rebaixes per terceres parts; la 1a rebaixa l'1-7-1875, la 2a l'1-7-1878, i la 3a l'1-7-1881

3a) $\text{Drets} \leq 15\%$: en arribar l'1-7-1875, es faria o no la reducció, segons que fos o no aconsellable de fer-la.

D'altra banda, la disposició 3a per a l'aplicació de l'aranzel establí que, tret del cas d'algunes mercaderies,

no s'exigiria cap recàrrec per diferència de bandera. Entre els núms. 328 (8-11-1869) i el 332 (12-11-1869) d'"EFPN" es continuaren completant els aranzels de duanes de 1869, que hom havia començat a publicar amb la reproducció, al núm.227, del Decret de 12-7-1869. Cal recordar que la base 3a, en definir els drets de duanes, distingia entre tres classes de drets: a) els "extraordinaris", que per a la majoria de mercaderies podia arribar al 30 per cent del valor i al 35 per cent només en alguns casos previstos per la base 4a; b) els "fiscals", fins al 15 per cent del valor; i c) els de "balança", que es fixaven en petites quantitats per unitat de compte, pes o mesura. La base 4a deia que les mercaderies gravades amb dret protector en el moment de la reforma podien pagar drets fins al 30 per cent, i només fins al 35 per cent els articles, en aquell moment prohibits, que es determinessin així com aquells productes que, essent de preu elevat i encara que no fossin de primera necessitat, poguessin suportar el tipus impositiu esmentat. La resta de mercaderies, segons la mateixa base 4a, havia de pagar drets "fiscals" o de "balança" segons ho determinés el govern. Per tant, la reforma aranzelària de Figuerola era tímida sota el punt de vista lliurecanvista, entre d'altres raons perquè la baixa dels drets més elevats quedava ajornada fins a 1875.

A més de la defensa del proteccionisme, el Foment de la Producció Nacional s'ocupà també de la Hisenda pública. Hom publicà, per exemple, les xifres totals dels Pressupostos de despeses presentats a les Corts entre 1835 i 1870-71 ("FPN", 4, 8-5-1870, 14). Antoni Maria Morera publicà una sèrie d'articles sobre La Hacienda española ante la Revolución de Septiembre ("FPN", 12, 3-7-1870, 5-10; 13, 10-7-1870, 6-9; 14, 17-7-1870, 8-13), que fou publicada també en forma de fullet (A. M. Morera, 1870). Poc temps més tard, el mateix autor pu-

blicaria un projecte de finances públiques per a Espanya (A. M. Morera, 1871; publicat també a "FPN", 31, 11-2-1871, 5-10; 32, 18-2-1871, 5-10; 33, 25-2-1871, 5 i ss) i una sèrie d'articles sobre La Hacienda Española ("FPN", 121, 2-11-1872, 7-14; 122, 9-11-1892, 6-12; 123, 16-11-1872, 5-10). Bàsicament, Morera constatava que en setze mesos el govern havia promogut sis o set emprèstits, i que el Deute no baixava d'11.000 milions de rals, fins a arribar als 22.500 milions de rals pel setembre de 1868. Des-d'aquesta data fins al juny de 1870, els tenidors de paper de l'Estat havien perdut 1.575 milions de rals. Per Morera, les emissions de Deute eren ruïnoses, i per aquest motiu s'oposava, un per un, a tots els emprèstits concertats pel ministre Figuerola. D'ençà del setembre de 1868, l'Estat havia contractat, segons Morera, un Deute per un import d'11.183.236.410 rals, que només havien produït en efectiu 3.522.340.605 rals i, en canvi, l'obligació de pagar uns interessos anuals de 406.340.847 rals.

Entre les dades més interessants que donava Morera, cal destacar la comparació entre la càrrega fiscal d'Espanya i la d'altres països europeus, per tal de demostrar que els espanyols eren els qui suportaven un tipus impositiu més elevat, i els que tenien menys capacitat adquisitiva. Heus ací les xifres:

Països	Població en habitants	Pressupost de despeses (en milions de r.b.)	Contribució (en r.b./habitant)	Riquesa (en r.b./habitant)	Tant per cent de la contribució sobre la riquesa	Xifres % correctes
Prússia	27.000.000	3.500	144 (129)	1.700	8%	<u>7,5</u>
Àustria	30.000.000	4.000	133	1.440	<u>9%</u>	
França	38.000.000	9.000	236	2.260	<u>10%</u>	
Bèlgica	5.000.000	1.000	200	1.900	<u>10%</u>	
Holanda	3.500.000	1.000	288 (285)	2.400	12%	<u>11,8</u>
Anglaterra	30.000.000	10.000	350 (333)	2.900	13% (12)	<u>11,5</u>
Itàlia	24.000.000	5.000	208	1.300	<u>16%</u>	
Espanya	16.000.000	3.000	200 (187)	985	21% (20)	<u>19</u>

Es poden observar diversos errors de càlcul aritmètic en el càlcul de la contribució per habitant. Les xifres correctes són les que figuren, entre parèntesis, al costat de les que dona Morera a la columna de la contribució. Aquests errors fan que els percentatges de la contribució sobre la riquesa s'hagin d'esmenar, i els percentatges correctes són els que figuren subratllats a la taula precedent. Cal fer notar, a més, que Morera també s'equivocava en calcular els percentatges d'Anglaterra i d'Espanya.

Les taules que segueixen han estat degudament corregides. A la primera columna, hom hi expressa la riquesa per habitant (en r. b.), a la segona la contribució per habitant (en r.b.) i, a la tercera, la quantitat líquida que queda per habitant després d'haver pagat els impostos (és a dir, la diferència entre les dues columnes anteriors).

Renda disponible per habitant (després de pagar impostos)

Països	I	II	I-II: renda disponible per habitant després de pagar impostos (en r.b.)
	Riquesa per habitant (en r.b.)	Contribució per habitant (en r.b.)	
Prússia	1.700	129	1.571
Àustria	1.440	133	1.307
França	2.260	236	2.024
Bèlgica	1.900	200	1.700
Holanda	2.400	285	2.115
Anglaterra	2.900	333	2.567
Itàlia	1.300	208	1.092
Espanya	985	187	798

En tot cas, restava molt clar que la càrrega financera que havia de suportar el contribuent espanyol era del 19 per cent, força superior a l'11,49 per cent que era la mitjana europea dels vuit països considerats, i, a més d'aquest fet, la capacitat adquisitiva dels ciutadans espanyols era també la més baixa. Això volia dir que per una banda la capacitat del consum interior era molt esquifida, el mateix que el nivell d'inversió.

Segons Morera, la situació de la Hisenda espanyola, en contra del que sostenia Figuerola, no havia fet altra cosa que empitjorar. Així, entre desembre de 1868 i finals de 1870, l'import del deute públic havia passat de 22.291.295.097 r. b. a 33.474.531.507 r. b.: els interessos de 545.870.303 r. b. a 952.211.150 r. b.; el dèficit (l'única cosa que havia millorat) de 2.110.000.000 r. b. a 800.000.000 r. b.; el valor dels fons públics del deute consolidat al 3 per cent havia passat al 34 per cent del nominal al 27 per cent; i en el cas del deute exterior s'havia passat del 38 per cent al 31 per cent.

Té interès l'anàlisi del deute públic al món, feta per "M y G" en l'article Deudas del Mundo ("FPN", 153, 14-6-1873, 12-14). El deute públic dels principals països europeus era el següent:

<u>Països europeus</u>	<u>Deute (en rals de billó)</u>
Gran Bretanya	79.000.000,-
França	74.800.000,-
Itàlia	36.000.000,-
Rússia	35.500.000,-
Àustria	30.600.000,-
Espanya	26.100.000,-
Imperi alemany	20.800.000,-
Turquia	12.400.000,-
Holanda	8.400.000,-
Portugal	6.400.000,-
Bèlgica	2.700.000,-
Grècia	1.800.000,-
Rumania	1.300.000,-
Dinamarca	1.200.000,-
	<hr/>
Total	337.000.000,-

Per "M y G" el deute total d'Europa devia oscil·lar a l'entorn de 340 milions de rals de billó, i l'estimació per a tot el món, segons el mateix autor, devia ser la següent:

	Deute (en rals de billó)
Europa	340.000.000,-
Amèrica	57.300.000,-
Àsia	13.500.000,-
Àfrica	3.900.000,-
Austràlia	3.800.000,-
Altres	1.500.000,-
Total	420.000.000,-

Pel que sembla, l'autor pretenia demostrar, malgrat cometre alguns errors aritmètics, que el deute públic a nivell mundial era rellevant, i que la xifra espanyola venia a ésser important, en termes relatius.

En una sèrie d'articles sobre La Hacienda de España ("FPN", 358, 12-5-1877, 314-316; 359, 19-5-1877, 330 333; 360, 26-5-1877, 345-349; 361, 2-6-1877, 365-368; 365, 30-6-1877, 426-429; i 366, 7-7-1877, 445-448), Francisco José Orellana feia un repàs sobre els principals problemes de la Hisenda espanyola, per a la qual no veia cap solució. Hom veia que la Hisenda no havia comptat amb recursos permanents, que existia un dèficit pressupostari cada cop més elevat. A Espanya, les pugnes entre els partits polítics, el desordre administratiu, els capítols dedicats a sufragar la guerra i el Deute públic havien contribuït, tot plegat, a la ruïna cada cop més grossa de la Hisenda. El problema greu consistia en el fet que "subsiste casi inalterable una línea divisoria entre gobernantes y gobernados, y un antagonismo perpetuo entre el contribuyente que paga y la Administración que cobra: son dos mundos separados por una barrera insupera-

ble, que sólo se abate para dar paso al parasitismo insolente, ó a la defraudación organizada" (Op. cit., 316).

En el fons, persistien el "despotisme" i les mateixes pràctiques administratives de l'època dels monarques absoluts. Segons Orellana, si en 1854 el pressupost d'ingressos era de 1.800 milions de rals, en 1865-66 era de 2.750 milions de rals, i encara que un 20 per cent eren coberts amb recursos extraordinaris, el país podia assumir-ho perfectament, perquè estava en plena expansió econòmica; però en 1877 la qüestió hauria ja canviat radicalment perquè, des de feia temps, hom havia anat contraient deutes que després no s'havien pogut assumir, de forma que hom es trobava amb un projecte de 3.000 milions d'ingressos mentre que les necessitats del país n'exigien 3.800 milions, els quals hom no podia afrontar. En efecte: dels 3.800 milions, una suma equivalent a la meitat havia d'anar destinada a fer-se càrrec dels interessos del Deute. I l'Estat, per poder afrontar el Deute, optava per complicar cada cop més el sistema tributari, carregant cada vegada més la propietat, la indústria i el comerç.

Orellana tenia una especial aversió pel paper nefast que jugaven els partits polítics de l'època: "Todos luchan por alcanzar el Poder, y todo el que lo alcanza necesita rodearse de un triple ejército de amigos interesados, que le ayuden á defenderse de sus contrarios (...) Extraviáse la opinión, y llega á creerse que la posesión del Poder confiere el dominio útil de la fortuna pública, y sirve para enriquecer, á costa del país, á los que mandan y á sus allegados. Estos, por lo menos procuran aprovecharse de su situación transitoria, y la guerra de los partidos se convierte en guerra de empleos y de influencias. Los que profesan el principio del Estado Providencia, y los que teóricamente defienden el Estado gendarme,

todos en la práctica concluyen por abrazar la idea del Estado omnipotente; hacen y deshacen á su arbitrio; y obligados á resistir el asedio de amigos y enemigos, degeneran por necesidad en tiranos. Así se fomenta la empleomanía y la afición á vivir del presupuesto, males que todos reconocen, y ninguno se atreve á corregir (...); y como no es posible que ningun Gobierno consienta en carecer de los medios de gobernar, forzosamente han de arbitrar la manera de adquirirlos; el déficit se presenta inexorable, y hay que llenarlo apresuradamente: invéntase al efecto nuevos tributos y recargos; idéanse combinaciones peregrinas y sutilezas fiscales para perseguir la materia imponible bajo cualquiera forma que aparezca, díctanse á porfía providencias y leyes contradictorias, que complican la máquina administrativa, hasta el punto de embarazar su marcha; empéñanse las rentas y los recursos del porvenir, fiando en el crédito lo que este no puede dar de sí cuando no hay seguridad y confianza, y el apremio de las necesidades perentorias del momento no permite advertir que estas medidas, á la larga, son contraproducentes y desastrósas" (Op. cit., 331).

Si els governs, des de feia temps sempre inestables, i si els partits, dedicats amb miopia política a demolir, eren incapaços de redreçar el país, calia, perquè era l'única sortida possible, segons Orellana, que els contribuents s'unissin i aconseguissin d'influir sobre el govern. Hom pensava que calia impulsar les Lligues de contribuents, homogeneïtzant-les a través d'una unitat de pensament i situades al marge dels partits polítics.

Davant dels Pressupostos que acabaven d'ésser presentats a les Corts, que pujaven 3.000 milions de rals, Orellana pensava que abans de plantejar reduccions de despeses i la possibilitat de fer economies al final de l'exercici, calia començar per prendre consciència de la insuficiència de recursos

per a afrontar les obligacions concretes. Calia, segons Orellana, introduir economies, però no en les despeses necessàries sinó simplificant la gamma de contribucions i d'impostos múltiples, gabelles, descomptes i tants per cent addicionals que complicaven tant la recaptació com la gestió administrativa. En el cas de la contribució territorial i de comerç, l'augment del frau havia coincidit amb l'increment de les quotes i dels recàrrecs. Per Orellana els ingressos no havien pujat tant com podia semblar, entre 1845 i 1875-76, si es deduïen els recàrrecs. Els recàrrecs no feien altra cosa que gravar més els contribuents i complicar la comptabilitat, i, en tot cas, no deixaven veure que la puja dels ingressos no era el que calia esperar (Op. cit., 347). Si s'aprovava el projecte de llei de pressupostos que havia entrat a les Corts, les quotes passaven a ésser augmentades en un 117,35 per cent, i en un 145,70 per cent per als contribuents obligats a satisfer el recàrrec supletori de l'impost de vendes. Si s'afegien els recàrrecs municipals (i l'augment, per tant, dels premis de cobrament), els increments passaven a ésser del 129,95 per cent i del 158,30 per cent, respectivament (Op. cit., 348-349). Per tant, no era gens estrany que el contribuent, que sentia damunt seu una càrrega molt gravosa, tant si era ric com si era pobre, intentés defensar-se a través del frau, emparant-se en la complexitat burocràtica implicada per les declaracions i la recaptació. Hi havia una forta ocultació de la base imposable. En el cas de la contribució d'immobles, el dilema era clar: o ocultar la riquesa, o sucumbir davant del Fisc (Op. cit., 336).

El que calia, en opinió d'Orellana, era tenir un coneixement al més exacte possible de la riquesa imposable, i no anar sortint de l'impasse a base d'anar augmentant els tipus sense saber preveure els efectes que podia tenir aquesta elevació si fos aplicada sobre la riquesa real. D'altra banda, hom opi-

nava que el frau fiscal potser no era tan elevat com molts l'imaginaven; per al cas de la contribució d'immobles, hom l'estimava només en un 10,5 per cent.

Per Orellana, l'essencial era el foment de la indústria, perquè "sólo fomentando la industria, y con ella los recursos del país, puede hacerse compatible y llevadero el peso de los tributos, y elevarse á la vez los presupuestos del Estado á toda la altura que reclamen las necesidades públicas. Sólo creando, por medio de la industria, un comercio activo, y una activa demanda de servicios á la población y de materiales y frutos á la tierra, es como se acrecientan los valores y las rentas, y se crean capitales que, en constante circulación, fecundizan todos los venenos de la riqueza pública" (Op. cit., 365, 427). Allò que calia era tenir assegurats els "elements reproductors del capital nacional", i no "ofegar la producció abans de néixer", apujant els tipus de tributació per sobre de l'augment de la riquesa imposable. Així, per exemple, entre 1857 i 1877, si la riquesa imposable de la contribució territorial havia crescut en un 21 per cent, la quota per al Tresor s'havia incrementat en un 83 per cent i la quota amb recàrrecs en un 94 per cent (Op. cit., 365, 428). El comerç i la indústria, segons Orellana, també havien estat excessivament gravats. Per un altre costat, la indústria del país no era pas afavorida per les Duanes, quan el principal mal d'Espanya radicava en la manca de desenvolupament de la seva producció industrial (Op. cit., 366, 447). Orellana demanava un acurat Aranzel adequat a les necessitats reals del país.

El Foment de la Producció Nacional s'oposà, durant el 1874, al monopoli d'emissió per part del Banc d'Espanya (vegeu la Memoria de la junta celebrada el 14-2-1875, ("FPN",

(241, 135-136). D'altra banda, era freqüent la crítica a les emissions de Deute Públic que permetien que una part del diner prestat fos en altres valors, fet que podia implicar, segons el Foment, que el tipus d'interès efectiu fos del 40 per cent en comptes del tipus del 12 per cent ("FPN", 253, 15-5-1875, 332).

El Foment de la Producció Nacional també prengué posició en relació a la qüestió cubana. Així, Antoni G. Llorente manifestà que calia conservar Cuba per a Espanya, costés el que costés ("EFPN", 307, 19-10-1869, 1-2). La referència a la necessitat de conservar la colònia era força freqüent, en els diferents números del periòdic. En el núm. 150 del "FPN" (24-5-1873, 11) figuraven les estadístiques del comerç exterior amb Cuba, i també les dades sobre la demografia cubana (28). L'oposició a la independència de Cuba era constant. Així, per exemple, la redacció firmà un manifest sobre La pacificación de Cuba ("EFPN", núm. 400, 115-116), I.M.F. [Ignasi Manuel de Ferran] firmava un article sobre La honra de España en Cuba ("EFPN", 401, 9-3-1878) i en el núm. 415 hom pot trobar un editorial sobre La paz (367-369) insistint en la defensa de la permanència colonial. Naturalment, la burgesia industrial i comercial tenia uns interessos colonials als quals no podia pas renunciar.

El reaccionarisme de la posició envers la qüestió cubana encaixa amb els atacs matussers al socialisme (El socialismo y sus aberraciones económicas", "EFPN", 440, 7-12-1878, 775-778), que no constitueixen cap sorpresa. Però cal expressar una preocupació, en el sentit de preguntar-se per què els fabricants catalans no es plantegen una embestida més fonamentada, formulada amb més coneixement de causa, contra el socialisme. Per què no és produeix l'atac més intel·ligent? (29). Era per manca d'uns coneixements econòmics?

Per què tanta mediocritat? Per què Estasen, quan atacava el socialisme, tampoc no defugia aquesta òptica simplista?

En síntesi, la sèrie de publicacions periòdiques que agafa des del núm. 1 d'"EPP" (11-2-1869) fins al núm. 472 de "FPN" (19-7-1879) és interessant per a l'historiador de l'economia, car hom pot trobar-hi un cert resseguiment dels avatars de la hisenda pública d'Espanya i dels problemes aranzelaris, i també algunes xifres sobre producció, però, en general, els resultats sobre la indagació des del punt de vista de l'historiador del pensament econòmic són més aviat minsos. Cal destacar una certa influència d'historicistes italians: Luigi Luzzatti, Eugenio Forti. I, també, un cert impacte de Fedele Lampertico i Vito Cusumano, "socialistes de càtedra". En tot cas, els redactors de les publicacions periòdiques del Foment de la Producció Nacional devien llegir el "Giornale degli Economisti". Els historicistes alemanys Roscher, Knies, Hildebrand, Schmoller, també eren més o menys coneguts, i eren utilitzats per a atacar Smith o Bastiat.

La burgesia que hi havia al darrera del Foment de la Producció Nacional era, per tant, terriblement pragmàtica, àdhuc un poc estreta de mires a l'hora d'analitzar la realitat. Els seus horitzons eren, potser, massa reduïts, i el bagatge científic-intel·lectual era escàs. El preocupava molt d'atacar el govern sense treva (primer Figuerola, després Moret), de defensar els aranzels, de divulgar noves tècniques agrícoles i industrials, de no deixar viure el lliurecanvista. Tenia, aquesta burgesia, un programa de política econòmica amb un mínim de visió de futur? Molt interessada per resoldre els temes més imminents, molt interessada a fer negocis a través de les colònies, no va saber o no va poder acabar d'aplicar a fons els programes econòmics en voga per Europa i pels Estats Units.

En el terreny del pensament econòmic no estaven gens al dia. En 1871 gairebé repetien els mateixos autors que Güell i Ferrer citava als anys quaranta i cinquanta, autors tots ells de segona fila. Es tractava d'una burgesia que no entenia que un procés industrial es desenvolupa per etapes i que, sota d'una òptica estricta capitalista, després d'una etapa de proteccionisme inicial era necessari moure's en un marc de més competitivitat, que estimulés la renovació de la maquinària i la millora en els mètodes de producció.-Almenys en el cas del tèxtil. Cercaven massa el guany immediat, i molt poc la modernització del país. No entengueren que Figuerola era el ministre d'una certa modernització, que pretenia fer progressar la implantació del capitalisme. L'arrencada industrial fou bona, però no s'aconseguí de traçar una continuïtat amb el pas següent: la metallúrgia. Aquest fenomen distancià Catalunya d'Europa. En tingueren la culpa els empresaris catalans? Alguns historiadors contemporanis tendeixen més a atribuir el fracàs a causes externes, i cal dir que sovint no estan pas mancats de raó. Així, per exemple, l'opinió de Jordi Maluquer de Motes (1984, 32) és la següent: "Ara bé, la responsabilitat d'aquest fracàs relatiu [Maluquer es refereix al fracàs de la metallúrgia de transformació i les construccions mecàniques] , de repercussions transcendents, no s'ha de buscar exclusivament, ni principalment, a la mateixa Catalunya. En els anys de la mecanització del tèxtil, i en el seu impuls, és a dir, en el segon terç del XIX, va néixer un grup de grans empreses, ben finançades i utillades, capaces de promoure l'arrencada del sector amb prou dinamisme. La iniciativa privada no va mancar, doncs, a la cita. També les institucions catalanes acompliren la seva comesa. El seu suport va consolidar, entre altres coses, un bon sistema d'ensenyament tècnic: Barcelona va comptar amb l'única escola d'enginyers de l'Espanya del segle XIX. / Va ser la política econòmica del govern

la que va sufocar les empreses existents i va sacrificar el sector en conjunt. Els mecanismes principals de la desgraciada intervenció governamental van ser dos. El primer, la franquícia a la importació de material ferroviari. Una oportunitat perduda per a la indústria siderúrgica, evidentment, però també, i amb molta més gravetat, per a la indústria de construccions mecàniques. El segon, la política aranzelària, que va castigar sistemàticament el sector amb una protecció efectiva negativa, definida per baixos marges protectors sobre la maquinària d'importació i molt alts per a la primera matèria, els productes siderúrgics". Certament, la política menada des del govern central no va pas ser encertada. Però això no tenia perquè justificar completament una posició de la burgesia industrial sistemàticament gemenaire, que perdia força el temps donant les culpes de tot al govern de Madrid sense redoblar les energies pròpies, sense acabar de cercar una línia deslligada del govern central, basada en la potencialitat específica catalana. Per què no es va jugar més a fons la carta de trencament amb el govern central? Si el model de societat que existia a Barcelona no era el mateix que el que tenien dins del cap els qui dirigien el govern de Madrid, per què la burgesia industrial no fou capaç de convertir els dirigents del govern al model industrialista, trencant la concepció agrària tradicional? La indústria catalana havia aconseguit un dinamisme, almenys en comparació amb la resta d'Espanya, però, evidentment, hi havia un estagnament català en relació a Europa. No hi havia possibilitat d'un major desenvolupament si els grups econòmics dominants a Catalunya no eren capaços d'assolir uns volums importants de capital financer; si no podien realitzar per si sols grans projectes d'inversió; si no eren prou potents per a crear indústries de base. El problema era, amb tot, la resta d'Espanya, encara que, entre finals del segle XIX i principis del segle XX, Catalunya havia aconseguit d'assentar, malgrat les dificultats que li venien de fora, una indústria diversificada: maquinària, ciment, electricitat, gas, química, construcció.

ANNEX 3-2

EFFECTES DE LES REFORMES I TRACTATS DE COMERÇ A
LA INDÚSTRIA COTONERA ESPANYOLA, DE 1874 A 1888

ANNEX 3-2

INDUSTRIA ALGODONERA

---000000---

DATOS QUE DEMUESTRAN LOS EFECTOS DE LAS REFORMAS Y TRATADOS DE COMERCIO EN LA INDUSTRIA ALGODONERA ESPAÑOLA, DE 1874 A 1888

		1874	1875	1876	1877	1878	1879
Algodón en rama: Importación	Kilogs.	37,830,457	33,801,768	39,177,508	33,962,864	35,951,244	36,746,311
Géneros de algodón: Importación	Kilogs.	680,745	893,576	1,408,153	1,460,565	1,476,953	1,352,984
Beneficios de la España Industrial		7,25%	9,80%	10%	6,80%	4,59%	5%
Beneficios de Fabril Algodonera		10%	9,50%	7%	6,50%	2%	2%
Beneficios de Manufacturera		11,50%	8,80%	6%	3%	0	0
Cotización de Acciones España Industrial		89%	102,50%	109,50%	104%	102%	90%
Cotización de Acciones Fabril Algodonera		89,50%	102%	103%	94%	80%	56%
Cotización de Acciones Manufacturera		78%	98%	93%	73%	64%	62%
Algodón en rama: precios Ptas. por 50 Kilogs.		103,20	97,59	85,25	81,89	80,76	84,13
Empesa, Reales el metro		1,65	1,55	1,45	1,40	1,30	1,20
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta		9,87	9,78	9,79	9,77	9,52	9,63
Cambio s/. Francia		B. 2%	B. 1,40%	B. 1,50%	B. 1,10%	P. 1,10%	B. 0,60%
Exportación de tejidos	Total Kilogs.	172,214	402,184	410,629	421,735	319,182	495,990
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas		155,775	378,633	394,760	399,177	274,466	438,278
A otros países		16,439	25,551	15,869	22,558	44,716	57,712

		1880	1881	1882	1883	1884	1885
Algodón en rama: Importación	Kilogrs.	44,777,774	45,084,688	46,385,390	45,031,260	52,622,217	48,803,489
Géneros de algodón: Importación	Kilogrs.	1,377,018	1,518,003	1,558,796	1,674,284	1,883,563	1,918,790
Beneficios de la España Industrial		4,80%	7,60%	6,40%	5,40%	6,50%	7%
Beneficios de Fabril Algodonera		2,50%	3,50%	5%	3%	6%	3%
Beneficios de Manufacturera		0	0	0	0	0	0
Cotización de Acciones España Industrial		94,50%	97%	93%	90%	82%	56%
Cotización de Acciones Fabril Algodonera		68%	56%	55%	47%	57%	52%
Cotización de Acciones Manufacturera		45%	0	0	0	0	0
Algodón en rama: precios Plas. por 50 Kilogrs.		87,50	81,89	87,50	75,16	81,89	74,03
Impesa, Reales el metro		1,20	1,15	1,20	1,20	1,15	1,15
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta		9,64	9,59	9,47	9,50	9,50	9,30
Cambio s/. Francia		B. 0,80%	P. 0,50%	P. 1,60%	P. 1,10%	P. 1,00%	P. 3,20%
Exportación de tejidos	Total Kilogrs.	642,693	897,412	1,119,366	1,190,570	991,647	1,148,685
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas		548,627	766,967	985,528	1,098,693	885,671	1,045,547
A otros países		104,066	130,445	233,838	91,877	105,976	103,138

		1886	1887	1888
Algodón en rama: Importación	Kilogs.	45,842,189	46,300,165	42,401,618
Géneros de algodón: Importación	Kilogs.	1,999,183	1,897,670	2,124,254
Beneficios de la España Industrial		1%	0	0
Beneficios de Fábrica Algodonera		3%	2%	2%
Beneficios de Manufacturera		0	0	0
Cotización de Acciones España Industrial		33%	28%	30%
Cotización de Acciones Fábrica Algodonera		50%	38%	40%
Cotización de Acciones Manufacturera		0	0	0
Algodón en rama: precios Ptas. por 50 Kilogs.		69,55	71,79	72,91
Empesa, Reales el metro		1,05	1,05	1,00
Cambios s/. Londres, Peniques por 1 peseta		9,52	9,47	9,40
Cambio s/. Francia		P. 0,60%	P. 0,90%	P. 1,95%
Exportación de tejidos	Total Kilogs.	2,192,936	2,431,858	3,158,936
A Cuba, Puerto-Rico y Filipinas		2,039,862	2,198,352	2,851,146
A otros países		153,174	233,506	307,790

Fuente: FOMENTO DEL TRABAJO NACIONAL: Contestación del Fomento del Trabajo Nacional al interrogatorio formulado por la Comisión para el estudio de la reforma arancelaria y los tratados de comercio vigentes. A. López Robert, Impresor. Barcelona, 1890, 173 p. (pag. 119)

NOTES AL CAPÍTULO 3

- (1) Com a precedents de la Diputació cal esmentar la Diputació Provincial de Catalunya constituïda en 1812 a partir de les Corts de Cadis i dissolta dos anys més tard per Ferran VII. Quan el Trienni Constitucional de 1820-1823, la Diputació fou reinstaurada i jugà un paper esperonador del liberalisme imperant. Val la pena de destacar un fullet publicat en 1822 sobre l'obra feta (Diputació Provincial de Catalunya, 1822), on s'afirmava que les atribucions de la Diputació "se dirigen todas al fomento de la agricultura, industria y comercio, que son los manantiales de la riqueza pública" "Op. cit., III). A més, l'entusiasme constitucionalista hi traspuava, i n'és una prova l'asseveració següent: "No está distante de nosotros la época en que vuelvan a reproducirse aquellos afortunados siglos, en que Cataluña por su gloria, riqueza y prosperidad ocupaba tan distinguido lugar en el mapa de las naciones civilizadas. Vosotros, catalanes, sois quienes debéis acelerar esta época, que divisamos ya en los nobles sentimientos que os animan" (Op. cit., V). Hi ha ací, palesament, una nova visió optimista del futur de Catalunya, amarada de saba liberal. La Diputació era, a més, partidària del proteccionisme, i recordava les excel·lències del prohibicionisme: "¿Quién ignora que Cataluña y en particular esta numerosa capital han debido su prosperidad al benéfico influjo de aquel sistema? [hom es refereix al sistema prohibitiu]" (Op. cit., LVII). Dissolta la Diputació en 1823, la divisió provincial de 1833 permeté ben aviat el funcionament --a voltes interromput-- de les quatre Diputacions catalanes. És útil la consulta de la Historia de la Diputació de Barcelona, dirigida per Borja de Riquer (1987), perquè es tracta d'un estudi força complet.
- (2) Segons consta en la present Memoria, publicada en 1883, concorregueren a la informació pública, oberta amb la intenció de millorar la situació econòmica barcelonina, les entitats i les persones següents: el Centre Català (Memòria de data 31-10-1882) (P. Estasen, 1900, 73); el Comissari Regi d'Agricultura, Antonio Cipriano Costa (informes de dates 10 de novembre i 6 de desembre de 1882); el Foment de la Producció Espanyola (Memòria del 6-12-1882); Institut Agrícola Català de Sant Isidre (Informe del 16-12-1882); i la Reial Acadèmia de Ciències naturals i Arts de Barcelona (Informe del 17-12-1882).

- (3) Ultra les entitats esmentades presentaren informe sobre la provincianització de la recaptació de contribucions la Cambra de Comerç, la Lliga de Productors del Principat de Catalunya i la Lliga de Defensa Industrial i Comercial de Barcelona.
- (4) L'Exposición publicada en 1898 és també un altre exemple de preocupació per part de la Diputació, per la situació econòmica del país (Diputació Provincial de Barcelona, 1898).
- (5) Formaven part d'aquesta Comissió, entre d'altres, els lliurecanvistes Laureà Figuerola, Fèlix de Bona i Joaquim Mª Sanromà.
- (6) A més d'aquests noms, durant els anys cinquanta i seixanta hom pot comprovar les següents incorporacions a les diferents classes (Instrucció i Beneficència, Agricultura, Minería, Arts i Oficis, Comerç i Estadística, etc.) que hi havia dins de la Societat: Estanislau Reynals, Josep Ferrer i Vidal, Ildefons Par, Elies Rogent, Ferran Puig, Josep Leopold Feu, Josep de Letamenti, Domènec Call, Pere Felip Monlau, Antoni Bech i Pujol, etc. Entre els socis hom pot trobar-hi Ferdinand de Lesseps, Pascual Madoz, Santiago Lluís Dupuy, Teodor Creus, Eduard Vidal i Valenciano, Ildefons Suñol i Casanovas, Josep Fiter i Inglès, Jeroni Merelo i Sayró, Pere Estasen, Josep Pella i Forgas, etc. Entre els directors de la Societat cal destacar Albert Pujol, Josep Melcior Prat, Joan Agell, Ildefons Par, Joan Baptista Orriols, Eduard Maluquer, etc.
- (7) A aquesta sessió del 19-11-1858 hom va premiar una memòria sobre la insalubritat de les condicions de vida dels obrers. Resultà guanyador un treball de Josep Leopold Feu, que s'havia presentat amb un lema en francès que deia així: "J'ai étudié avec une religieuse sollicitude la vie privée d'une foule d'ouvriers, et j'ose affirmer que l'insalubrité de leurs habitations est le point de départ de toutes les misères, de tous les vices, de toutes les calamités de leur état social" (SEBAP, 1858, 13-14, 30).
- (8) Entre els autors d'aquest estudi hi havia Francesc Carreras Candi, Narcís Verdaguer i Callís i Josep Roig i Bergadà.

- (9) Sobre l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, hom pot consultar la tesi doctoral de Montserrat Caminal i Badia (1979). El 3-6-1850 se celebrà a Barcelona la sessió preparatòria, i el 22-5-1851 tingué lloc l'assemblea fundacional en la qual foren aprovats els Estatuts (IACSI, 1851). Caminal sosté un postulat un poc quimèric, en afirmar que d'ençà de 1835-1837 hi ha un únic sistema hegemònic a l'Estat espanyol i una sola classe dominant (M. Caminal, 1979, 66). Talment com si existís una burgesia catalana única, amb diversos tentacles, Caminal escriu: "Així la nostra hipòtesi és que l'IACSI apareix com una institució més de la burgesia catalana, específicament orientada en els interessos agraris, en cap cas, contradicitoris amb els industrials, comercials i financers, sinó tot el contrari ja que la seva activitat política i econòmico-social és la mateixa a través de la lluita aranzelària, fiscal, social i ideològica, aquesta coincidència es concreta a finals de segle amb la militància en un mateix partit" (Op. cit., 342). A mitjan segle XIX, "les relacions de producció dominants al camp català ja són capitalistes i els homes de l'IACSI han de ser considerats una fracció de la burgesia" (Op. cit., 340). Per l'autora, per tant, els hisendats no podien considerar-se, com feia Vicens Vives, un grup social separat de la burgesia industrial i financera: "No té massa sentit fer una separació entre burgesia industrial, comercial, financera i agrària perquè s'ha pogut documentar les seves profundes relacions fins al punt que és difícil destriar les seves activitats en molts casos concrets. En la història de l'IACSI intervenen prohoms representatius del capital industrial, comercial i financer" (Op. cit., 340). Però el fet que molts membres de l'IACSI acabessin afiliant-se a un mateix partit industrial, la Lliga Regionalista, el fet --demostrat perfectament per Caminal-- que la implantació de l'Institut fos més intensa justament a les zones rurals on estava més implantat el capitalisme, no vol dir ni que en 1851 existís una classe burgesa única ni que tots els burgesos pensessin el mateix. No pensaven igual ni el 1868, ni el 1873, ni el 1901. No hi havia, pensem, "una sola classe dominant". Hi havia, això sí, un bloc dominant a Espanya, format per aliances --més o menys actives o tàcites-- entre diversos grups socials de l'Estat. Però vist des de dins de Catalunya, el bloc autòcton socialment dominant, quan anà deixant d'ésser menys "agrari" per a anar esdevenint més "industrial", no exercia el poder abastant tot l'Estat. En 1851, a Catalunya no hi havia "una sola classe dominant", perquè ací el teixit social era potser més complex del que imagina Caminal. Hi havia també alguns comerciants, els cacics,

els partidaris (almenys mentalment) del règim absolutista, alguns financers poc oberts als nous corrents industrialistes. Izard parla, amb encert, de "les burgesies industrials catalanes" (M. Izard, 1979, 201-222). Totes aquestes observacions no impliquen, no obstant, que Caminal no deixi de tenir raó quan demostra amb exhaustió que "el mòbil principal d'aquests grans propietaris [els de l'IACSI] era, tot protegint els seus interessos agraris individuals, engegar i impulsar una agricultura capitalista, i fomentar el desenvolupament de l'economia rural per mitjà de la posada en pràctica d'una agricultura científica amb la introducció i divulgació d'avenços agronòmics que milloressin els rendiments i els profits agraris" (Op. cit., 96). Els membres de l'IACSI, a més de dedicar-se a llurs activitats agrícoles, mantenien estretes relacions amb el món financer i amb el món industrial. Donaren suport, lògicament, a la Restauració, i, a finals de segle iniciaren "un viatge cap a un regionalisme polític buscant una política o un terreny polític més adequat a les necessitats dels seus interessos socio-econòmics" (Op. cit., 89).

La tesi de Caminal explica, amb detall, les activitats menades pels membres de l'IACSI, presidides sempre per la defensa a ultrança de la propietat. Des d'aquest punt de mira, hom es preocupà per les crisis agrícoles (per exemple, IACSI, 1887), per la defensa constant del proteccionisme (M. Caminal, 1979, 264-291), i, entre els temes sobre els quals l'IACSI formulà crítiques o proposà esmenes al Parlament (assajant d'exercir alguna mena de pressió), Caminal esmenta els següents: Pressupostos de l'Estat, impost sobre la successió, contribucions indirectes, contribució territorial i d'immobles, obres públiques, lleis de boscos, societats d'assegurances, llei hipotecària, Bancs Hipotecaris, Bancs Rurals, Societats de Crèdit, etc. (Op. cit., 292-293).

Des de la seva fundació, en 1851, foren presidents de l'IACSI: 1851-1860: marquès d'Alfarràs; 1860-1862: marquès de la Cuadra; 1862-1866: comte de Fonollar; 1866-1868: Miquel de Foxà; 1869-1870: marquès de Ciutadilla; 1871-1872: Francesc de Casanova; 1872-1875: Pelai de Camps; 1875-1876: Josep Mª de Fivaller; 1876-1882: marquès de Palmarola; 1882-1889: marquès de Camps; 1890-1892: marquès de Sentmenat; 1892: Benigne de Salas; 1892-1893: Silví Thos i Codina; 1893-1897: marquès de Monistrol i d'Aguilar; 1897-1901: marquès de Camps, (IACSI, 1915a, 29-30).

- (10) El marc legal que permetia la constitució de sindicats agrícoles era el següent: Llei de Sindicats Agrícoles del 28-1-1906 i el seu Reglament corresponent, Llei d'associació del 30-6-1887 i Reial Ordre del Ministeri d'Hisenda del 10-4-1909 referent a la inscripció de Sindicats Agrícoles (Institut Agrícola Català de Sant Isidre, 1910).
- (11) Per a conèixer la història del Foment de la Producció Nacional, i també la línia econòmica que preconitzava, és fonamental la lectura del llibre de Miquel Izard, Manufactureros, industriales y revolucionarios (M. Izard, 1979), que a més inclou un apèndix sobre l'evolució del Foment entre 1869 i 1875 (Op. cit., 223-253). Presidiren el Foment de la Producció Nacional: Miquel Buxeda (interí, elegit el 9-3-1869), Josep Antoni Salom (31-3-1869), Pau Milà i Fontanals (17-2-1870), Pere Bosch i Labrús (19-4-1870) i Josep Pujol Fernández (27-6-1876).
- (12) Foren presidents del Foment de la Producció Espanyola: Josep de Letamendi (14-6-1876) i Pere Bosch i Labrús (24-4-1879). Hom publicà un setmanari amb el mateix rètol, "Fomento de la Producción Española" (núm. 1, 15-7-1876). La finalitat d'aquest Foment consistia a defensar els industrials catalans, els agricultors del centre, els industrials oliverers i tota l'activitat productora en general ("Fomento de la Producción Española", núm. 18, 11-11-1876).
- (13) Fins que es fusionà junt amb el Foment de la Producció Espanyola, en 1889, per formar el Foment del Treball Nacional, els diferents presidents de l'Institut de Foment del Treball Nacional foren: Josep Ferrer i Vidal (5-1-1880), Manuel Feliu i Coma (25-1-1882), Domènec Sert i Rius (29-1-1884), Delmir de Caralt (28-11-1884), Josep Pujol i Fernández (9-1-1886), Josep Mª Cornet (18-11-1887) i Andreu de Sard (10-1-1888). En 1880 aparegué el núm. 1 d'"El Eco de la Producción", òrgan de l'Institut i subtitulat "Revista de intereses económicos y conocimientos útiles". Hom pot consultar el reglament i els estatuts publicats en 1879 (Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, 1879a, 1879b).

- (14) Des de la seva fundació fins a 1899 els presidents del Foment del Treball Nacional foren: Joan Puig i Saladrigas (28-4-1889, interí), Pau Sedó (26-6-1889), Josep Sert (31-1-1891), Ramon Romaní (16-1-1893), Joan Puig i Saladrigas (5-2-1895), Joan Sallarès i Pla (4-2-1897) i Albert Rusiñol (3-2-1899). Per a conèixer la història d'aquesta institució cal recórrer, naturalment, a l'estudi ja clàssic de Guillem Graell (1911). La tesi doctoral de Borja de Riquer (1977) explica amb detall, entre altres coses, els lligams entre el Foment i els polítics de la Restauració, i també les diferents preses de posició política que adoptà (simpatia per Cánovas, oposició a la independència de les colònies, oposició al govern liberal de Sagasta, aproximació al general Polavieja). És útil també la lectura del fullet Resumen de la obra del Fomento del Trabajo Nacional. 1767-1914 (Fomento del Trabajo Nacional, 1914), on es considera que la Reial Companyia creada amb la pragmàtica de Carles III del 4-10-1767, constitueix l'antecedent del Foment, que és vist com a culminació de tot un procés associatiu d'una burgesia catalana primer mercantil, després industrial.
- (15) En aquest informe el Foment proposava de separar, dins de l'ensenyament d'arts i indústries, les escoles de Belles Arts de les d'Indústries. Hom pensava que les escoles industrials s'havien de muntar en funció de les necessitats del desenvolupament de la indústria, desenvolupament que havia de prevaler sobre el de l'agricultura. Amb aquest informe el Foment no feia més que respondre a una demanda del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, referent a com aplicar la Reial Ordre de 1er de juny de 1900 i, en concret, quins eren els mitjans més apropiats. L'informe del Foment, tot i que no brillava pas pel seu excés de regionalisme, fou criticat i mal acceptat per la premsa centralista de l'època, que arribà a publicar bestieses com la següent: "Algún 'inglés' más o menos catalán y aún catalanista huélenos que anda en el asunto y ha puesto sus pecadoras manos en el informe" (Fomento del Trabajo Nacional, 1900).
- (16) Vegeu l'anàlisi feta d'aquesta Memoria en el capítol 2. Per un altre costat, per a conèixer la història de l'Ateneu Barcelonès, cal consultar el treball de Jordi Casassas i Ymbert (1986).

- (17) Les referències a Carey eren freqüents. Per exemple, en un article sense signar titulat Una saludable experiència ("FPN", 23, 18-9-1870, 3-5), hom recalrava que Carey sostenia que les forces productives eren les vertaderes forces d'una nació. En una sèrie d'articles titulada Sofismas económicos (per exemple, "FPN", 164, 30-8-1873; 181, 27-12-1873, 8-11) hom avantposava el pensament de Carey amb el de Bastiat.
- (18) Cal fer observar un error del Diccionari biogràfic d'Albertí (1966-1970, IV, 380), que dona 1893 com a any de la mort de Nicolau Tous i Soler. És interessant el Tributo dedicado a la memoria de Don Nicolás Tous i Soler ("FPN", 30-12-1871, 10-14) per les dades biogràfiques que aporta. Hom explica, com és sabut, que des de jove començà a dedicar-se a fabricar teixits de cotó, que muntà en 1833 el primer motor mogut per vapor, a Catalunya, i que fou fundador de La Maquinista Terrestre y Marítima. Va ser membre de la Comissió de fàbriques de filats, teixits i estampats de cotó, de la Junta de fàbriques de Catalunya, i de la Societat Econòmica d'Amics del País (a partir del 10-2-1840), des d'on va promoure la fundació de la Caixa d'Estalvis, de la qual va redactar el primer reglament. En 1847 va cooperar a fundar l'Associació protectora del treball nacional i de la classe obrera. En 1866 fou escollit diputat provincial per Barcelona.
- (19) Aquest article forneix dades d'interès. Explica que La España Industrial fou fundada a Madrid en 1847, pels germans Muntadas i d'altres. Per l'abril de 1851 la societat es domicilià a Barcelona. Es muntà la fàbrica a Sants, dedicada a filats, teixits, blanqueig, estampats, tints i empeses, sempre dins del ram del cotó. La força instal·lada era de 600 cavalls efectius, subministrats per set màquines de vapor. Hom consumia 120.000 kg de carbó a la setmana (5.910.000 kg de carbó a l'any) i s'importava el cargó de Cardiff (Gal·les). Cada any s'elaboraven 900.000 kg de cotó. Funcionaven uns 43.000 fusos i s'obtenien entre 170.000 i 200.000 peces de 50 m de llargada. L'empresa tenia uns 1.700 operaris, entre homes, dones i infants. El salari mitjà oscil·lava entre 8 i 16 rals de billó diaris, i el màxim no sobrepassava els 20-24 rals de billó diaris. Quant als infants, cobraven entre 4 i 6 rals de billó per dia. El total anual pagat per salaris passava dels 5,5 milions de rals de billó. El cost en primeres matèries es

xifrava en 14 o 15 milions de rals de billó. El total pagat en un any per tots els conceptes (salaries, matèries primeres, despeses generals, edificis i reparació i conservació de maquinària) era de 20 milions de rals de billó, quantitat que equivalia al capital líquid de La España Industrial ("EFPN", 386, 5-1-1870, 1-2).

- (20) En relació a aquestes Guies cal fer ressaltar llur caràcter pràctic. La "Guia de Agricultura" (núm. 1: 17-4-1870), d'una extensió de 8 pàgines, donava notícies sobre l'agricultura estrangera i sobre tècniques agrícoles. En el núm. 8 (24-7-1870) hom informava sobre la plaga de la filloxera a les vinyes franceses. El 17-4-1870 aparegué "Guías de Industria y Artes" (núm. 1) que a partir del núm. 2 (24-4-1870) es desglossà en "Guía de Industria" i "Guía de las Artes". Totes les "Guías" anaven encapçalades pel títol de la revista, "Fomento de la Producción Nacional".
- (21) En castellà, "cupos".
- (22) En castellà, "colonos".
- (23) Madrid tenia, segons el Cens de 1860, 298.426 habitants. Barcelona tenia encara una població inferior.
- (24) Quant als italians, Luigi Luzzatti (1841-1927) fou professor d'economia política a l'institut tècnic de Milà i, d'ençà de 1866, professor de Dret constitucional a la universitat de Padova. Fou ministre del Tresor en el govern de Rudiní, a finals del segle; col·laborà (i arribà a exercir-hi una influència notable) en el "Giornale degli Economisti" (inicialment aquesta publicació estava influïda per l'escola històrica i preconitzava la superioritat del mètode "inductiu" sobre el mètode "deductiu" utilitzat pels clàssics) i, entre els seus treballs cal destacar La diffusione del credito e le banche popolari (Padova, Libreria Sacchetto, 1863) i L'economia politica e le scuole germaniche ("Nova antologia di scienze, lettere et arti", settembre 1874, pp. 174-192). (A. Cardini, 1981, 26, 27, 51, 165; M. Fioinoia, 1980, 696). Eugenio Forti era un representant destacat dels historicistes italians. Dirigia la "Rassegna

di Agricoltura, Industria e Commercio" i, entre els seus treballs, cal ressenyar I principi della scienza economica secondo i socialista della cattedra, publicat al "Giornale degli economisti" (vol. VI, dicembre 1877, pp. 202 i ss.; vol. VI, gennaio 1878, pp. 296 i ss.; vol. VI, marzo 1878, pp. 396 i ss.; vol. VII, giugno 1878, pp. 380 i ss.; vol. VIII, ottobre 1878, pp. 1 i ss.). (A. Cardini, 1981, 51). Fedele Lampertico (1833-1906) era professor a Padova. Socialista de càtedra, cercava un "mètode experimental" propi de l'economia política. Atacà sovint els "teòrics", els clàssics i entre ells Ferrara. Tot i ésser catòlic i, en principis, distanciat del positivisme i de l'evolucionisme en tant que filosofies, tenia mentalitat científica positivista. Entre els seus escrits interessa remarcar Della italianità della scienza economica ("Giornale degli economisti", vol. I, sett.1875) i Economia dei popoli e degli stati (editat per Treves i a Milà en cinc volums: vol. I: Introduzione, 1874; vol. II: Il lavoro, 1875; vol. III: La proprietà, 1875; vol. IV: Il commercio, 1878; vol. V: Il credito, 1884 (A. Cardini, 1981, 22-24, 62). Sobre el pensament proteccionista de Lampertico, vegeu "FPN", 293, 19-2-1876, 103-104. Vito Cusumano (1843-1908)(i no Cusmano, com escriu el "FPN") era socialista de càtedra i s'havia format a Alemanya. Entre els seus escrits cal destacar Sulla condizione attuale degli studi economici in Germania ("Archivio giuridico", vol. XI, núms. 2-3-4, estr. 1873), Le scuole economiche della Germania in rapporto alla questione sociale. Studi del prof. Vito Cusumano. La scuola del libero scambio, i socialisti cattedratici, i conservatori sociali, il socialismo (Napoli, G. Marghieri, 1875; "Biblioteca delle scienze giuridiche e sociali", vol. XXII"), Saggi di economia politica e di scienza delle finanze (2a ed., Palermo, Tip. dello "Statuto", 1887) (M. Finioia, 1980, 695-696, 700; A. Cardini, 1981, 21, 40). Quant a Morelli, hom suposa que es tracta d'Alberto Morelli, l'autor de L'associazione tra le banche popolari italiane e il suo primo congresso ("Giornale degli economisti", vol. V, luglio 1877) (A. Cardini, 1981, 53; "FPN", 382, 27-10-1877, 743). En relació als francesos, cal assenyalar que el baró de Dupin (1784-1873) fou, segons Gide i Rist (1927, 408), qui va proporcionar a Friedrich List l'expressió "forces productives", expressió que utilitzava Dupin en el començament de la seva obra Situation Progressive des forces de la France (París, 1827), quan escrivia: "Presento ací la introducció a una obra intitulada Forces

productives i comercials de França, i jo anomeno així les forces combinades de l'home, dels animals i de la natura aplicades a França als treballs de l'agricultura, dels tallers i del comerç" (citats per Gide i Rist, Op. cit., 408). Va publicar també Constitution, histoire et avenir des caisses d'épargne (1844) i una obra fonamental: Forces productives des nations de 1800 à 1851 (1851).

- (25) Schumpeter (1971, 602, 901) explica que Thomas Edward Cliffe Leslie (1826-1882) no es decantà vers el mètode històric fins el 1876. "FPN" demostrà que aquest canvi es produí una mica abans. Leslie destacà pels seus estudis sobre els sistemes de propietat de la terra a Irlanda, Anglaterra i a l'Europa continental.
- (26) Aquestes cartes foren també editades a part (Garczynski, 1878).
- (27) Els articles de crítica a Figuerola eren força freqüents. Exemples: J. Roca Galés, La clase obrera y el Sr. Figuerola ("EPP", 58, 18-3-1869, 2-3); A. Blanch, Los economistas en el poder ("EFPN", 432, 20-2-1870, 1); F.J. Orellana, Las ilusiones de un Ministro de Hacienda ("FPN", 9, 12-6-1870, 5-8); 10, 19-6-1870, 9-15).
- (28) Són interessants les xifres de la població cubana:

<u>Any</u>	<u>Nombre habitants</u>	<u>Composició de la població</u>
1522	5.000 ⁽¹⁾	
1524	2.500	2.000 castellans, 500 negres
1656	30.000	Dels quals, 8.000 espanyols fugits de Jamaica, ocupada pels anglesos
Finals s. XVII	50.000	
1730	100.000	
1774	172.620	Dels quals, 96.000 blancs
1792	272.304	Dels quals, 153.000-blancs
1817	553.000	
1827	704.000	
1841	1.007.000	
1861	1.359.538	Dels quals, 729.957 blancs i 368.550 esclaus
1869	1.399.811	Dels quals, 763.176 blancs, 238.927 hab. de "color lliure (sic) 363.238 esclaus i 34.424 asiàtics

(1) La font era l'estimació feta pel llicenciat Vadillo.

Font: "FPN", núm. 150, 24-5-1873, pàg. 11.

(29) Un exemple de crítica intel·ligent al socialisme, feta molt més tard, en ple segle XX per un economista de la dreta: L'organització econòmica a la Rússia soviètica, de Josep M. Tallada i Paulí (1935).

CAPITOL 4

EL PAS CAP AL REGIONALISME ECONÒMIC

1.- Els epígons del proteccionisme i el progressiu interès per diversificar els temes econòmics.

Al marge dels papers econòmics de signe marcadament regionalista o nacionalista, dels manuals o tractats dels heterodoxos lliurecanvistes o dels escrits dels historicistes, cal esmentar tota un sèrie de productes, alguns d'ells potser poc estudiats, que indubtablement varen engrossir la literatura econòmica posterior a la revolució de setembre de 1868.

Cal fer un breu esment, en primer lloc, als Estudios sobre la riqueza territorial de las islas Baleares, de Casimir Urech i Cifré (1869), que representen un estudi força complet sobre l'estructura econòmica de les Illes. En aquesta publicació l'autor complementa amb més dades una Memoria que va presentar pel febrer de 1865. Urech planteja un mètode per a esbrinar "las producciones del país, juzgando si bastan para los consumos y si dejan o no sobrantes" (5). El text es limita a 137 pàgines; la resta és apèndix documental. Hom afegeix, a la Memoria central de 1865, estudis sobre els delmes de les Balears i la producció agrícola, la proporció de la riquesa contribuent de les Illes en relació a la de la Península i una estimació dels capitals mallorquins que es manejava en riquesa immoble, indústria i comerç. Quant a la Memoria sobre la cuantía de la Contribución Territorial señalada a las Islas Baleares para el año 1864-1865, inclosa dins el volum del Estudios, està formada per una introducció de tipus històric, un capítol dedicat a insistir en la necessitat d'elaborar estadístiques, un estudi històric comparatiu entre la riquesa territorial de l'Estat i la de les Illes, i una anàlisi dels cadastres i del càlcul de la riquesa territorial. A les conclusions l'autor critica la reforma tributària de Mon-Santillán de 1845, perquè no fou la conseqüència d'una reflexió feta sobre estadístiques acurades, i sosté que les Illes suportaven una càrrega fiscal desproporcionada.

Hom afegeix a la Memoria tres estudis més. El primer versa sobre els delmes en relació a la producció agrícola, les despeses de reproducció, una avaluació del capital immoble balear, la situació de la indústria agrícola i dels seus capitals fix i circulant. El segon estudi tracta de l'impost sobre les hipoteques, la diferència entre els valors registrats i els valors reals de les propietats i l'import de les càrregues financeres. El tercer estudi analitza els valors dels impostos antics i dels de l'època, classifica la població segons els elements de riquesa, dóna notícia sobre les riqueses territorial, industrial i comercial de les Illes i estudia la seva situació fiscal. Un dels principals objectius d'Urech consisteix a demostrar que les Illes haurien de suportar en un 1,23 % la repartició de l'impost territorial, en atenció a llur riquesa, mentre que en realitat suportaven un percentatge de l'1,53 %. La seva idea central era, per tant, la protesta per un excés de càrrega tributària. Urech afegia un apèndix de 85 documents, farcits de quadres estadístics que arribaven a estar desglossats àdhuc per districtes municipals.

L'industrial Joan Alsina criticà Cobden i els seus deixebles instal·lats en el govern de Madrid, els quals projectaven la reforma lliurecanvista de 1869. Referint-se als lliurecanvistes, Alsina afirmava, el 24-03-1869, que "Apoyados en la teoría abstracta de una ciencia económica que no toma en cuenta los hechos y la experiencia, quieren establecer un sistema, que únicamente dé buenos resultados, cuando hay completa seguridad de que la industria nacional pueda luchar con ventaja con las de las naciones con las cuales deba entrar en concurrencia" (J.Alsina, 1869, 4). Per a demostrar la conveniència del proteccionisme aquest industrial es basava en l'evolució dels preus del cotó i dels teixits entre 1838 i 1869, i en els efectes negatius que havia tingut el lliurecanvisme sobre l'economia francesa.

Els corrents de pensament que anaven tenint un interès

cada cop més despert pels temes econòmics, coexistien amb d'altres corrents que els eludien. Per exemple: el carlí Francesc Martorell i Feliu (1870), partidari de Carles VII^è, en el seu opuscle titulat Grito de la patria, considerava que per damunt de les coses materials (progés de la indústria, tenir una bona xarxa de ferrocarrils o fer progressar la navegació de vapor) hi havia quelcom de més important: assolir l'ordre, aconseguir la seguretat individual. Cal apressar-se a recordar que Martorell, és clar, estava en contra de les eleccions populars, de la discussió pública i de la premsa periòdica, perquè deia que la llibertat de premsa servia per a inflamar la societat. A part -o a més- de catòlic tradicional, monàrquic i partidari dels furs, era anti-constitucional (contrari al constitucionalisme liberal) i anti-demòcrata. Martorell i Feliu era, per consegüent, un exemple dels sectors catalans més reaccionaris.

L'anàlisi de Josep Lluís Clot sobre l'economia menorquina fou realitzada sota la constant de la crítica al govern central, el qual no havia sabut protegir la indústria local (J.L.Clot, 1878). Per a Clot, l'illa de Menorca ocupava una situació geogràfica immillorable per a propulsar el comerç, però les condicions naturals òptimes -i, entre elles, el port de Maó- no havien estat gens aprofitades, i no per manca de consciència per part dels intel·lectuals de l'illa. Així, ja en 1827 un dels germans Ramis era partidari d'establir fàbriques de llanes a l'illa, segons Clot "con el laudable fin de arrancarla [a Menorca] del yugo opresor que sobre ella hacían pesar otras provincias de España". Clot sostenia la necessitat de concentrar els capitals i la producció propis de Menorca, i assenyalava com la navegació havia disminuït en 1877 en relació a 1876, i quina era la composició dels articles que constituïen la base de les operacions industrials i mercantils de Menorca. Una part de la maquinària, com per exemple les màquines per fabricar calçat, s'adquirien de segona mà als mercats de Palma o Barcelona, i això volia dir que no es treballava precisament amb un utillatge modern.

Clot dedicava una especial atenció a la indústria del calçat, que ocupava aproximadament 1/5 de la població (uns 7.000 operaris sobre una població de 37.809 hab.), i que presentava símptomes de decadència per diversos motius: les dificultats que trobaven les exportacions a Cuba, per culpa de la guerra; la forta competència estrangera; el contraban que hi havia a Cuba; i els impostos que calia que les mercaderies paguessin a la duana en entrar a Cuba. No cal dir que Clot analitzava la situació dels diferents sectors que composaven l'economia menorquina; així, per exemple, hom explicava que en 1730 el governador anglès Richard Kane va fer importar caps de bestiar i que, en general, va afavorir l'agricultura; hom exposava la situació de la producció de derivats de la llet i, també, l'estat de la petita indústria menorquina que, a més del sector del calçat, estava formada pel sector del cuiro i per una sola fàbrica de teixits de cotó: "La industria mahonesa". L'estudi de Clot, ultra les dades interessants que aportava, venia a propugnar la conveniència d'industrialitzar l'illa bo i orientant la producció vers el comerç, aprofitant les condicions naturals excepcionals que oferia el port de Maó. L'anàlisi de Clot, com els Estudios d'Urech i Cifré, despertà simpaties entre els proteccionistes del Principat.

A les dècades dels setanta i vuitanta, el corrent proteccionista va continuar produint papers, tal vegada un poc per inèrcia, o potser per acabar d'enfilant la victòria que va culminar en l'aranzel de 1891, passat pel bloqueig de la base 5a de l'aranzel de 1869 fins a 1882 i, després, en 1886. Així, Antoni Vallés pronuncià un discurs el 26 de juny de 1881 en el Teatre de la Sarsuela de Madrid (1881), on precognitzà una idea molt repetida: que Espanya no havia d'ésser únicament industrial, sinó industrial i agrícola alhora. Per a Vallés, el lliurecanvisme conduïa a "sacrificar la indústria de Catalunya sin provecho para el país en general". El Centre Industrial de Catalunya (1881) exposava una idea molt semblant en una Exposición... datada el 27-02-1881: el progrés de la indústria i el comerç impulsava l'agricultura. El

Centre es definia com a una associació d'"instrucció teòrica i pràctica en pro de les nostres indústries transformatives" (1), i criticava el govern que, arribat al poder en 1868, va instaurar la reforma aranzelària de 1869, que segons el Centre estava inspirada per l'escola de Cobden (3). Un altre cas de proteccionista despolititzat fou el del navilier Frederic Nicolau i Dalmases, que un en discurs pronunciat a Madrid el 02-04-1880 (1881), davant la comissió especial aranzelària, intentà provar la decadència de la marina mercant adduint com a causa l'abandó de les mesures protectores i la puja dels impostos. Hom demostrava que en 1879-1880 hi havia al port de Barcelona menys vaixells amb pavelló espanyol que en 1876-1877. Nicolau va pronunciar un discurs presidencial a l'Ateneu Barcelonès, el 12-12-1890 (1891), sobre els trets principals del segle XIX. Per a Nicolau, les qüestions econòmiques adquireixen un relleu destacat en el segle de la industrialització. D'una banda, l'individualisme de Smith s'expandeix; per un altre costat, en 1838 agafà embranzida a Anglaterra la Lliga dirigida per Bright i Cobden; a Espanya, d'ençà de 1836, s'introduí la influència de l'escola de Manchester, influència que, segons Nicolau, acabà quallant amb la campanya lliurecanvista de 1869 i la reforma aranzelària. Nicolau es sentia satisfet pel triomf final del proteccionisme i la derogació de la base 5a de l'aranzel, tot i que estimava que l'adopció del proteccionisme no era l'únic instrument a utilitzar per a resoldre els problemes econòmics d'Espanya. Hom era partidari de renovar totalment l'agricultura, impulsar la marina mercant espanyola, desenvolupar la mineria i ampliar els mercats espanyol i d'ultramar.

Josep Ricart i Giralt (1) es preocupà també pel tema de la marina mercant, sobretot per el petit volum de tonatge transportat sota pavelló espanyol, tonatge que havia anat minvant any rere any. Així, si en 1850-1854 el 89 % de les importacions (considerades segons els valors) havia estat realitzat sota pavelló espanyol, en 1880-1882 el percentatge havia caigut fins al 55 %. Per als mateixos períodes, pel

costat de les exportacions el percentatge havia passat del 46% al 39 % (J. Ricart Giralt, 1886, Tom I, 301). D'altra banda, havia davallat el valor de les tones importades i exportades: entre 1855-59 i 1880-82, el comerç exterior havia perdut en qualitat. Aquesta tendència a la pèrdua de pes específic del pavelló espanyol continuara en 1885 (1886, I, 422). El transport per ferrocarril resultava molt car a Espanya (molt més que als EUA) i, a més, la xarxa ferroviària era molt poc densa. Per a Ricart i Giralt, calia impulsar la riquesa del sòl mitjançant la creació d'una bona xarxa de regatge; d'aquesta forma, creixeria la població, apareixerien més necessitats que caldria cobrir amb el crexement de les indústries i de les importacions, les quals donarien impuls a la marina. Això caldria complementar-ho amb una extensa xarxa de ferrocarrils, que permetés la baixa de les tarifes aplicades a aquest tipus de transport, de forma que pogués resultar més barat transportar els carbons, els minerals i les fustes fins als ports dedicats a l'exportació.

Cal esmentar també Francisco José Orellana, granadí instal·lat a Barcelona, que s'especialitzà en temes industrials i fou un destacat defensor del proteccionisme (2). A Demostraciones de la verdad de la balanza mercantil (1867) intentà provar que el dèficit comercial havia influït en la crisi econòmica d'Espanya, que havia empitjorat en els darrers deu anys. Com es veurà més endavant, La libertad y la esclavitud del trabajo (1868) pot atribuir-se a Orellana. El fullet està escrit en un to encès, sota la revulsió de l'aranzel Figuerola, que s'estava preparant. Orellana hi defensava els interessos dels productors per damunt dels dels consumidors. El proteccionisme podia garantir l'ocupació de la mà d'obra i el progrés per a Catalunya i Espanya. Però si Espanya preferia abastir-se comercialment de l'estranger, Orellana amenaçava amb vel·leïtats independentistes.

Hem vist també en el capítol 4rt que Orellana publicà una sèrie d'articles a "Fomento de la Producción Nacional"

sobre La Hacienda de España (1877), en el que es mostrava terriblement escèptic en la qüestió de la hisenda pública.

Han estat ja repassats els arguments aportats per Orellana en analitzar la publicació "Fomento de la Producción Nacional", i ja s'ha vist com la hisenda espanyola, amb els seus dèficits pressupostaris creixents, amb l'augment de la càrrega fiscal que fuetejava, segons Orellana, "la producció" (entengui's els industrials), no era precisament l'instrument adquat per a propulsar el creixement econòmic. Orellana s'oposà també al conveni comercial amb Anglaterra (1886, 397-409), país que en 1835 i de 1837 a 1840 ja havia intentat que Espanya deixés l'entrada lliure dels cotons britànics; la renovació del conveni seguia atorgant a la Gran Bretanya el tractament de nació més afavorida tant a Espanya com a les colònies, a més de les rebaixes aranzelàries que s'anessin acordant dins les negociacions. La conclusió sobre les rebaixes aranzelàries que el govern espanyol admetia en els convenis comercials era pessimista envers Espanya i solidària amb l'actitud resistent dels industrials catalans: "Vivim sota el pes d'una fatalitat -escrivia Orellana-; fatalitat disposada i preparada per la voluntat dels homes. La Nació espanyola, que amb tanta empena com heroisme ha sabut defensar sempre amb la força la seva dignitat i la seva independència, jeu avui supeditada per suggestions estrangeres, i acabarà per ésser vençuda i humiliada./ I com que Catalunya veu el perill i vol conjurar-lo se li diu egoista; i com que en aquesta batalla per la prosperitat i la honra de la pàtria lluita sola o gairebé sola des de fa més de mig segle, es diu que defensa purament i exclusivament els seus interessos particulars... D'aquesta manera s'aconsegueix de deixar-la aïllada, però no importa. Catalunya ha de lluitar; quan no pugui fer més ha de protestar contra la marxa errada que impedeix a Espanya d'ocupar un lloc digne d'ella en el concert de les nacions civilitzades i preparar-se per la seva banda per a, passi el que passi, no deixar-se humiliar ni vèncer per cap poble de la Terra" (1886, 408-409).

Domènec Call i Franquesa (3) fou un dels representants del sector proteccionista més conservador. En 1888 publicà un treball titulat Crisis agrícola - Remeys (datat 1'11-12-1887), on sostenia la conveniència d'utilitzar el crèdit per tal d'estimular la producció, desenvolupar el treball i fornir nous capitals necessaris per a superar la crisi de l'agricultura. Per a Call, polític del bloc agrari conservador, calia atorgar un paper prioritari a l'agricultura, la qual no s'havia de supeditar a la indústria i al comerç. Entre les mesures proposades cal esmentar la repoblació de les comarques rurals, l'aprofitament dels recursos hidràulics, la creació -a imitació de l'estranger- de bancs agrícoles regionals capaços de subministrar crèdits al camp, crear una legislació hipotecària adequada i, en general, l'aplicació del proteccionisme a l'agricultura. A manca de crèdit agrícola, hom proposava que el govern autoritzés al Banc Hipotecari i al Banc d'Espanya perquè realitzés préstecs als agricultors a tipus d'interès reduïts. Després d'afirmar que l'economia espanyola estava dirigida per buròcrates i cacics, i que Espanya no s'havia posat al dia, Call proposava cinc mesures bàsiques: la canalització de les aigües per a regs; recompensar als agricultors que obtinguessin millors productes; abai-xar els impostos agrícoles i, en general, els impostos que gravaven la producció; cercar nous mercats per als productes agraris i aplicar un conjunt de mesures per a modernitzar l'agricultura.

Call es movia dins l'ambient conservador de la Lliga de Catalunya -fundada en 1887-, club polític preocupat pel creixement industrial i agrícola i pel proteccionisme. En 1888, la seva Comissió d'Agricultura i Indústria, formada per Bernat Muntadas, Tomàs Dalmau i Tolrà, Joan Ma Mundó, Francesc Casas, Ferran Alsina i Enric Rodés, va publicar en els "Anals" un text reivindicatiu : Soluciones prácticas propuestas al govern pera fer desapareixer la crissis actual en Espanya (publicat també sota el pseudònim, en 1888), on

s'acusava els polítics espanyols de restar indiferents davant dels problemes materials, es demanava protecció per a l'agricultura i es proposava d'explotar millor el carbó espanyol i abaratir-ne el transport, a fi d'aconseguir que baixés de preu. La mateixa Comissió va publicar, en 1890, una Contestació a un interrogatori sobre els tractats de comerç (Lliga de Catalunya, 1890) en la que s'explicava que la Lliga volia defensar els interessos de la "regió catalana", que els cotons anglesos feien la comptència als cotons catalans sense que l'Estat fes res per a impedir-ho i que el país hauria d'adoptar una política aranzelària que permetés la creació de noves indústries. El president de la Lliga, Ferran Alsina (1892), criticà en un discurs llegit el 21-10-1892 els partits liberals espanyols per ésser anti-catalanistes i, en la seva opinió, a Espanya totes les formes de govern conduïen a la concepció de l'Administració pública, a l'empitjorament de la hisenda i a la confecció de mals pressupostos.

Per tant, el context intel·lectual i polític en el que es movia Domènec Call era, com la mateixa Lliga de Catalunya, un niu de regionalisme anti-centralista -almenys formalment- tenyit per una òptica política conservadora, la mateixa òptica que va propiciar que la reina regent presidís els Jocs Florals de 1888, amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona. Dins d'aquesta perspectiva política, Call proposava un sistema electoral corporativista per als Ajuntaments, segons el qual, per al cas concret de Barcelona, el cos electoral havia d'estar constituït per sis grups: 1er) els contribuents de la contribució territorial, 2on) els subjectes passius de la contribució industrial i dels subsidis, 3er) les agrupacions gremials d'arts i oficis, 4rt) les agrupacions científiques, 5è) les agrupacions de caire econòmic i 6è) les associacions obreres, encara que llurs membres, obrers o artesans, no paguessin contribucions, però sempre que tinguessin més de dos anys de residència a la localitat (D.Call, 1886, 467). El pes de cada grup havia d'ésser proporcional al nombre d'individus que l'integrava. Hom criticava durament el

centralisme espanyol, bo i adduint que "si los Ayuntamientos saben prescindir de la política inconveniente y extraña a la localidad que administran, combatiendo y eludiendo, en todo lo posible, la política centralita y absorbente si ella perjudica la autonomía Municipal y alientan, favorecen y atienden los intereses comunales, excluyendo caciquismos y miras egoístas, obtendrían como resultado positivo un beneficio inmenso para las localidades, del cual participará el mismo poder central, cuya sombra protectora no debe absorber ni matar el espíritu local descentralizador, sino favorecerlo, auxiliarlo y procurar su preponderancia y desarrollo" (D.Call 1886, 362). Els objectius eren, per tant, l'autonomia local i la descentralització. La política del poder central no havia d'interferir-se en l'autonomia local.

Call defensà el proteccionisme per a Espanya, i hom pot trobar-ne una mostra a l'article Por qué España no puede ser librecambista? (1886 b, I, 290-294), on s'assenyalaven els principals problemes de l'economia espanyola: vies de comunicació molt deficientes, manca de capitals, inestabilitat en els governs, migradesa de les institucions de crèdit, escassetat de primeres matèries i de combustibles, excessiva imposició directa, desequilibris territorials, manca de preparació professional i d'aplicació de la tecnologia, manca d'estadístiques fiables, excés d'"esperit centralitzador i absorbent de la política madrilenya en perjudici de les altres regions espanyoles". Call pensava, a més, que l'agricultura s'havia de modernitzar, i que Espanya se li havia de concedir un protagonisme, àdhuc per davant del comerç i de les indústries manufactures (1886 c, 57). Feien falta institucions creditícies, com a molts països d'Europa, que li aportessin la finançació per a terrenys, compra d'adobs, llavors, eines, bestiar, etc. Hom proposava que aquesta finançació la duqués a terme el Banc d'Espanya, prenent com a garantia les finques o les collites (Op.cit., 1886 c, 66). Preocupat pel retard enorme de l'agricultura espanyola, Call proposava crear granges, escoles pràctiques d'agricultura, estacions agronòmi-

ques, laboratoris químics, dipòsits i fàbriques d'adobs, dipòsits de llavors, jardins d'aclimatació, així com restablir els antics graners comunals i, en general, introduir i aplicar tots els coneixements teòrics i pràctics que tendís a estendre i millorar els conreus, les indústries agrícoles (D.Call, 1889, 438). A més, tornava a insistir en la importància de l'establiment del crèdit agrícola, combinat amb les assegurances de vida per als agricultors. El tema de les assegurances concertades amb companyies estrangeres també preocupà a Call, car aquest fet implicava una sortida de capitals del país. Finalment, hom mostrava la seva preocupació per la càrrega fiscal excessiva que havien de suportar el contribuents espanyols. Així, per exemple, si s'agafava la contribució territorial, a Àustria-Hongria es recaptaven 4 1/8 ptes/hab., a França 4 5/8 ptes/hab., a Prússia 3 ptes/hab., a Anglaterra 5 1/8 ptes/hab., mentre que a Espanya es recaptaven 11 5/8 ptes/hab.! (D.Call, 1890, 542-543).

Els problemes de l'agricultura foren analitzats per Josep Zulueta i Gomis (4), que era president de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya i que, davant de la crisi agrícola de finals de segle, opinava que no s'havien de signar més tractats comercials. Zulueta criticava l'administració i el lliurecanvisme, i defensava la política proteccionista perquè "es fonamenta en l'harmonia de tots, perquè parteix de la solidaritat innegable que uneix a tots"; a més, la indústria no podia funcionar si l'agricultura no prosperava. Hom pensava que hi havia una sèrie de productes agrícoles (cereals, canem, llegums secs, productes forestals, aus de corral) que necessitaven ésser protegits. Per al cas de la indústria farinera Zulueta explicava que moltes fàbriques havien d'importar el blat de l'estranger, perquè el del país no era de prou bona qualitat i, a més, quedava molt encarit pel transport. En el cas de la indústria farinera no s'havien d'apujar els aranzels i, en tot cas, calia millorar la producció bladera del país mitjançant la utilització d'adobs nitrogenats. Zulueta preconitzava també la construcció de més

ferrocarrils, per tal d'abaratir el transport, impulsar les indústries rurals, prendre una sèrie de mesures per a fer baixar el preu de la carn (introduint millores que fessin baixar els costos de la producció ramadera) i reformar el sistema tributari, que era considerat massa gravós. Entre les propostes que feia destaquen l'increment dels drets aranzelaris sobre els productes agrícoles (a excepció del blat), donar seguretat en el mercat d'ultramar per a la indústria farinera, abaixar les tarifes del transport, establir una exempció de tributs per a les indústries rurals, i assegurar una llar per als agricultors. (J.Zulueta, 1894).

En el fons, la preocupació tant per part de Call com de Zulueta per la situació de l'agricultura catalana no és més que una actitud activa, de resposta davant de la crisi agrària de finals del segle XIX. No s'ha d'oblidar que, tal com afirmen Ramon Garrabou i Josep Pujol en llur excel·lent síntesi sobre El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX, "La dècada 1880-90 constitueix una autèntica frontera entre l'etapa de creixement i el període de dificultats lligat a la crisi finisecular. Les dades del 1900 mostren una clara caiguda de tots els conreus, excepte la petita partida de conreus intensius" (R.Garrabou i J.Pujol, 1987, 65). Els conreus intensius tenien poca importància relativa, car a Catalunya representaven l'1,4 % del total agrícola en 1860, el 2,7 % en 1885 i el 7,1 % en 1900.

Tornant al proteccionisme dels industrials, cal esmentar les figures del fabricant Claudi Arañó i de l'empleat d'una fàbrica de teixits -mestre de professió- Ramon Torelló i Borràs. Claudi Arañó i Arañó (5) publicà una Contestación al interrogatorio formulado por la Comisión de Información Arancelaria para la cuestión lanera, (1879) on era denunciada l'Administració per no haver sabut copsar la importància que havia de tenir la indústria. L'augment de les importacions barrava a les llanes el poc mercat que ja tenien, i la indústria llanera no podia suportar la competència de l'estranger.

Arañó analitzava amb detall les partides aranzelàries relatives a les llanes dins la reforma de 1877, que era qualificada de cop mortal per a la indústria llanera. Pel seu costat, Ramon Torelló i Borràs (6) fou un dels redactors de la part econòmica del Memorial de Greuges (11-01-1885) (Memoria..., 1885), segons explicà Andreu de Sard en una memòria necrològica que li dedicà (A. de Sard, 1889). A la necrologia que li dedicà Josep Fiter i Inglès per encàrrec del Col·legi de l'Art Major de la Seda hom explica que Torelló admirava el Système d'économie nationale de List i els Principios de ciencia social de Carey (editats en 1858-1860). Per a Torelló cada Estat havia d'establir el seu sistema comercial, tal com havien fet Thiers a França i Bismarck a Alemanya. A més, coneixia el pensament de Cobden i Bastiat.

Quant al Memorial de greuges (Memòria de defensa dels interessos..., 1885), tingué una enorme ressonància social i política a l'interior de Catalunya, però no va produir cap efecte immediat en la política oficial de Madrid. La Memòria, o el Memorial, fou promoguda per la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, el Foment de la Producció Espanyola, el Círculo de la Unión Mercantil i l'Institut de Foment del Treball Nacional, i la iniciativa havia sortit del Centre Català que impulsava Valentí Almirall. La idea de presentar un Memorial de greuges davant el mateix monarca Alfons XII havia estat provocada per l'intent del govern espanyol d'unificar el codi civil a tot l'Estat, posant en perill el Dret privat català i la discussió d'un tractat de comerç amb Anglaterra. Cal recordar que el Memorial es proposava fer una exposició al rei "que condensi los punts de mira de Catalunya i recapituli sos motius de queixa per los atacs de que des de llarg temps és víctima, i que avui prenen la forma de tractats onerosos en lo terreny econòmic, i d'amenaques a la integritat de ses lleis civils en lo terreny moral" (Op.cit., 7). Hom mantenia, en el text preparatori de l'exposició, que "la grandesa i decadència d'Espanya han anat sempre unides a l'exuberància o ofegament de la vida regional" (Op.cit. 7).

Cal recordar, també, que el Memorial de greuges criticava el sistema polític d'unificació per absorció, analitzava el fi social de l'Estat, criticava la feblesa de la indústria espanyola i advocava per la necessitat de protegir-la, reivindicava -com es lògic- el Dret civil català i concloïa que s'havia d'adoptar la "solució regionalista", que consistia a deixar d'aspirar a la uniformitat, abandonar la via de l'absorció i intentar l'harmonia entre la igualtat i la varietat (Op.cit., 191). Eusebi Güell i Bacigalupi, en un discurs pronunciat en 1885 davant la Comissió que va anar a Madrid a lliurar el Memorial, va afirmar que Catalunya necessitava posar-se al nivell dels pobles més avançats d'Europa de forma harmònica amb les altres províncies d'Espanya (E.Güell Bacigalupi, s.a.).

El navilier Esteve Amengual (7) constitueix un altre exemple de mentalitat antiburocràtica i, alhora, proteccionista. Criticava el fet que en 1899 el port de Barcelona feia més de 30 anys que estava construint-se, en defensava l'ampliació -que no comptava amb cap subvenció de l'Estat- i la modernització i criticava la burocràcia i el centralisme ("¡dichosa centralización y dichoso expedienteo!", escrivia en 1899, 1899 c).

Antoni Torrents i Monner (8) publicà en 1896 un Tratado de Economía Política molt convencional, elementalíssim i de to conservador, que no aportava res al món de les idees econòmiques. Era, però, partidari de la descentralització perquè en la seva opinió la centralització donava massa atribucions a l'Estat, i això podia conduir al socialisme que ell detestava. Per a Torrents la sobirania municipal era el germen que havia de configurar la sobirania general de l'Estat, i per a assolir la sobirania local era necessari ampliar les atribucions dels Ajuntaments i dotar-los de més recursos (A.Torrents, 1896 b).

El moviment proteccionista anà lligat també a la tasca

de destacats juristes, entre els que cal esmentar Manuel Duran i Bas, F. Xavier Calderó i Joan J. Permanyer i Ayats. Manuel Duran i Bas (9) no produí específicament escrits econòmics, però el seu pensament jurídic i social, així com la seva praxi de defensor del proteccionisme, exercí una influència en els ambients econòmics conservadors de la segona meitat del segle. No és aquest el lloc d'explicar amb exhaustió el seu pensament, però sí que caldrà examinar breument alguna de les seves obres. Els seus Estudios políticos y económicos (1856) agrupen les seves Crónicas parlamentarias començades a publicar en el "Diario de Barcelona" a partir de 1854. Per començar, no creia en la teoria de la sobirania nacional, i defensava que el dret a governar havia de sorgir de la unitat social que composava la nació, i no d'una suma d'individualitats. En segon lloc, la "unitat nacional d'Espanya" es basava en la unió entre poder i monarquia, i en la necessitat que les creences religioses estiguessin ben arrelades en el poble. Per tant, defensava monarquia i catolicisme com a elements fonamentals de la "nacionalitat espanyola". No acceptava el sufragi universal, defensava no obstant la llibertat d'impresca -encara que limitada- i la desamortització, perquè podia significar un desestancament de la propietat i una millora en el rendiment dels conreus.

A La abertura del istmo de Suez y el puerto de Barcelona (1858), com ja s'ha explicat en tractar la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País, Duran i Bas analitzava els avantatges econòmics que implicaria l'obertura de l'istme per al port de Barcelona, en quedar sensiblement escurçada la distància amb els ports de l'oceà Índic i, molt especialment, amb les Filipines. S'havia de potenciar la navegació amb hèl.lix i, endemés, construir una xarxa ferroviària que partís del port de Barcelona i es dirigís vers l'interior d'Espanya, punt de vista radicalment diferent al de la xarxa radial amb centre a Madrid, criticada per Pere Pascual i Domènech (10).

Duran reivindicà l'especificitat del dret civil català, i intentà salvar-lo de l'homogenització que implicà la promulgació en 1899 del nou Codi civil espanyol. Prèviament ja havia realitzat una tasca important de recopilació, de la que n'és un exemple la Memoria acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña (1833), on eren analitzats l'origen i l'evolució del dret civil autòcton, les fonts i l'objecte del dret, per a concloure una proposta de 345 articles que havien de constituir la substància de l'aplicació del dret especial de Catalunya.

Catòlic tomista, contrari al socialisme i al comunisme (per utòpics, entre d'altres raons), anti-krausista, partidari de l'exercici de l'autoritat, Duran parlava del principi de les societats humanes, el fi que havien de perseguir per a viure d'acord amb llur naturalesa. Home, família i societat n'eren els elements bàsics (Duran i Bas, 1895). En algun moment, va explicar les teories proteccionistes i lliurecanvistes, decantant-se naturalment per les primeres (1893). En els Estudios morales, sociales y económicos (1985) figuren reproduïdes unes cartes -sota el títol de El problema económico- publicades al diari "La Dinastía" els dies 9, 16, 23 i 30 de març i 6 i 13 d'abril de 1890, adreçades a Josep Ferrer i Vidal, Joaquín María de Paz (a qui regracia per haver estat proteccionista), Frederic Nicolau, Manuel Girona, Ferran Puig i Pere Bosch i Labrús. A la carta adreçada a Ferrer i Vidal, Duran explicava con una devallada en la producció nacional provocava problemes en la hisenda pública i crisi monetària. Hom manifestava també la crítica al sistema tributari, que ocasionava malestar econòmic en el país (carta a Girona), i advocava per una reforma administrativa radical (carta a Bosch i Labrús) (11).

Metodològicament, Duran era anti-positivista. Tractava Comte ferotgement, en afirmar: "Cuando el positivismo de Comte señala por base del orden el equilibrio de las fuerzas sociales, fundamento científico de su estática social, degra-

da al hombre y mutila la sociedad: moral en uno y en otra el fin de su vida, el orden no puede ser el equilibrio, fenómeno físico, sino la actividad individual para realizar el fin moral de nuestra existencia con variedad de direcciones dentro del organismo legal" (Ateneu Barcelonès, Actas, sessió pública del 30-11-1876, 56). Duran atacava l'escola utilitarista, el positivisme, el darwinisme, i acabava fent una defensa de l'autoritat, "principio fundamental del organismo social" (Op.cit, 59). Amb aquests instruments teòrics poca cosa pot fer qualsevol burgesia industrial emprenedora.

En el seu discurs sobre Anglasesell (Ateneu Barcelonès, 1878) deixà veure clarament la seva amistat amb els proteccionistes, amb els que formava pinya.

Francesc Xavier Calderó i Vila (1832-1908) fou també, des de Vic, un defensor del dret específic català. En un conjut de cartes adreçades al canonge Collell en 1880-1881, aplegades sota el títol Lo nou Codich Civil (1889), assenyala com a Catalunya era mirada amb recel la nova legislació civil espanyola, pel fet d'existir un fet diferencial català -la qual cosa no volia pas dir, segons Calderó, que els catalans fossin separatistes i que no fossin espanyols-. A Catalunya hi havia unes figures jurídiques pròpies que el nou codi civil havia de respectar. Calderó era també un crític de la centralització (1895). No cal dir, per tant, que les pressions a favor del Dret civil català foren molt nombroses. En constitueix també un exemple l'Exposició adreçada en 1886 a les Corts, signada per representants de propietaris i per Francesc Romani i Puigdengolas.

Dins del que hom podria anomenar proteccionisme neutral, sense ésser un enemic del lliurecanvisme, en un sentit econòmic i poc polititzat del terme, cal esmentar els primers escrits de Victorià Estorch i Masegur (12), el qual detestava els polítics en general, als que anomenava "ineptes advocats" que només cobejaven per poder ocupar llocs oficials.

Per a Estorch la política, a Espanya, era una plaga, i l'Administració era nefasta. Admetia que tant el proteccionisme com el lliurecanvisme, ben utilitzats, podien arribar àdhuc a complementar-se; però mal aplicats poden arruïnar a un país, i això era justament, segons Estorch, el que havia succeït a Espanya amb el lliurecanvisme. En realitat, calia aplicar un sistema o l'altre segons la situació concreta de cada país (Estorch, 1894). Calia, també, anar creant institucions de caire econòmic que anessin contrarestant els efectes negatius de les de caire polític. (Estorch, 1899).

El corrent proteccionista va poder disposar d'una plataforma extraordinària, per a divulgar les seves posicions, amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. El Congrés Econòmic Nacional de 1888, celebrat a Barcelona amb motiu de l'Exposició Universal, comptà amb la presència dels proteccionistes de l'època i una minoria de lliurecanvistes (M.Zapatero, 1889). L'Exposició Universal de 1888 (M.Girona, 1889), realitzada en un moment en què la conjuntura econòmica no hi acompanyava, reflectí una actitud voluntarista davant dels entrebancs (sobretot polítics, del marc polític) que dificultaven l'assentament industrial i l'aplicació del proteccionisme. Pel novembre del mateix any, l'Ateneu Barcelonès organitzà un cicle de conferències sobre l'Exposició (Conferencias Públicas, 1889) que s'encetà el 21-01-1889 amb un discurs del seu president, Josep Coroleu, en el que hom manifestava una satisfacció pel fet que hagués estat Barcelona la primera ciutat d'Espanya capaç de muntar, malgrat les dificultats conjunturals del moment econòmic, una Exposició Universal, tot i que sense arribar a assolir les dimensions d'altres exposicions celebrades a Europa. El republicà Joan Salas Anton, a la conferència del 28-01-1889, opinava que l'Exposició donaria una major riquesa a Catalunya i que "Cataluña se ha conquistado la hegemonía industrial i mercantil entre todas las regiones españolas" (Op.cit., 47). Joan Tutau i Vergés, també republicà, després de fer veure que l'Exposició havia estat, en part, un fracàs per l'escassa

participació per part d'alguns països, insistí en què la indústria era un element essencial per a aixecar una nació. Francesc Vila i Lletjós exposà, a la seva conferència, que Barcelona estava "assedegada de justícia" i que era criticada injustament, sense deixar de reconèixer que havien mancat capitals a l'Exposició -degut, potser, al fantasma de la crisi econòmica- i que, quant a prestigi, calia parlar de fracàs. Sota el punt de vista de l'interès per a situar les qüestions dins de l'òrbita de la política econòmica, cal destacar la darrera conferència del cicle, donada per Pere Bosch i Labrús, en la que, després d'exposar l'evolució històrica de la indústria llanera catalana, el conferenciant combatia els excessius impostos que tenia implantats l'Administració pública -hom es referia, segurament, a la càrrega impositiva que havien de suportar els fabricants en època de crisi- i proposava una defensa, basada en el proteccionisme, del sistema industrial.

El 1er d'octubre de 1888 s'inaugurava a Barcelona el Congrés Econòmic Nacional dins el marc de l'Exposició Universal (Exposición Universal de Barcelona, 1888; M.Zapatero, 1889), essent Frederic Nicolau el president de la comissió organitzadora i Josep Ferrer i Vidal el president honorari (13). Les discussions havien estat muntades, segons el Reglament del Congrés, a l'entorn de cinc seccions: 1) comerç i navegació, 2) agricultura, 3) indústria, 4) ferrocarrils i canals, i 5) impostos. Quant a les conclusions de la secció la, denunciaven els tractats de comerç i hom defensà la supressió de la "clàusula de la nació més afavorida", perquè en el fons afavoria el lliure canvi. No mancaven, però, lliurecanvistes a aquest Congrés, com per exemple el mateix Manuel Zapatero y García, Gabriel Rodríguez, Ildefonso Trompeta, o l'empordanès Joan Tutau, que havia estat ministre d'Hisenda en 1873 durant la I República espanyola, el qual acusà el Congrés de decantar-se massa pel proteccionisme. A la secció dedicada a la indústria, intervingueren Andreu de Sard, Joan Tutau, Joan Baptista Orriols, M.Zapatero y García, Fran-

cisco José Orellana i Salvador Poggio, entre d'altres. A la secció 5a, dedicada als impostos es considerà la contribució territorial com a exacció insostenible, i hi intervingueren Carles Garcia Fària, Pere Bosch i Labrús, M.Zapatero y García, Joan Tutau, Guillem Graell i Antoni Torrents i Monner. Fou interessant la polèmica que hi hagué entre Graell i Tutau: d'una banda, Graell acusà Tutau d'ésser un socialista de càtedra, lliure-canvista i seguidor de les doctrines de Marx (M.Zapatero y García, 1889, 699); pel seu costat, Tutau utilitzava el pensament fiscal de Henry George i es definí com a socialista i com a lliurecanvista (Op.cit., 663).

Les mesures de política econòmica preconitzades durant les sessions del Congrés anaven encaminades a desenvolupar la indústria catalana. Així, preocupava l'obertura del canal de Panamà i, per tant, preocupava quines línies marítimes calia impulsar en funció de les noves possibilitats que s'obrien. La qüestió no afectaria únicament la indústria catalana, sinó el conjunt de les exportacions espanyoles. Calia modernitzar les infraestructures portuàries de Cuba i Puerto Rico, millorar-ne tots aquells serveis que coadjuvessin en l'exportació. L'agricultura també requeria reformes, segons les opinions expressades al Congrés: calia impulsar-hi l'associacionisme (cooperatives, sindicats agrícoles), el crèdit agrícola, les assegurances, la utilització d'adobs, la introducció de nous conreus. Quan tocà el torn a la ponència sobre indústria, es marcà l'accent sobre la necessitat de desenvolupar la indústria metal·lúrgica, que no acabava de donar el pas decisiu. Per un altre costat, hi hagué veus a favor que l'Estat creés una companyia dedicada a conrear el cotó a les illes Filipines, cotó que, òbviament, després seria exportat a Catalunya. Es va parlar, també, de la necessitat de diversificar la producció industrial, la conveniència de crear escoles d'arts i oficis per a millorar la formació de la mà d'obra, la necessitat de desviar el capital especulatiu vers les inversions industrials i, com era d'esperar, els proteccionistes polemitzaren amb el grup reduït de lliurecanvistes presents en el

Congrés, entre els que destacaven Zapatero i Tutau. A la part de discussió sobre la xarxa ferroviària es van plantejar una sèrie de qüestions: l'absurditat de l'amplada de les vies, la necessitat de passar de 8.933 Km a 20.000 Km de xarxa i l'objectiu de completar la xarxa radial amb eixos transversals. Quant a la secció sobre sistema impositiu, les intervencions anaven dirigides a abaixar la càrrega fiscal, amb el fi de deixar més recursos als inversors. En conjunt, l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, muntada en un moment de crisi industrial, malgrat la seva migradesa comparada amb les altres exposicions universals celebrades als països industrials capdavanters del segle XIX (J.Nadal Oller, 1989), serví per galvanitzar la vida econòmica de la ciutat i de la indústria catalana, per a mostrar l'important pes específic de la indústria catalana dins el context d'Espanya -i, això, a desgrat el seu endarreriment en relació a Europa, i encara que la indústria catalana tingués molt poques coses de què vanagloriar-se davant els països més industrialitzats-, per a divulgar una vegada més els arguments proteccionistes (malgrat el perill de donar rebuda als expositors lliurecanyistes) i, finalment, sota el punt de vista estrictament urbanístic, per a llegar a la ciutat l'ajardinament definitiu i la urbanització del parc de la Ciutadella, així com una sèrie d'obres d'urbanització (Passeig Colom, i altres vials) i de monuments (Colom, Josep Anselm Clavé, General Prim, Arc del Triomf) (V.V.A.A., 1988).

El 2 d'octubre de 1892 s'inaugurà a Barcelona el Congrés Nacional Mercantil (el Congrés es celebrà del 30 de setembre al 6 d'octubre), sota la presidència del president de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País Joan Baptista Orriols, i essent-ne vice-presidents Josep Gassó i Martí, en representació de l'Ajuntament de Barcelona, Josep Fiter i Inglès, president de l'Acadèmia Científico-Mercantil organitzadora del Congrés, i Manuel Blasco, director de l'Escola Superior de Comerç (14). L'excusa del Congrés fou el quart centenari del descobriment d'Amèrica. Els temes tractats

foren els següents: 1) estat de la instrucció comercial a Espanya (ponent: A.Torrents i Monner); 2) influència del descobriment d'Amèrica sobre l'antiga Corona d'Aragó (ponent: Carles Maria Soldevila); 3) causes de la despoblació indígena americana després del descobriment (ponent: Frederic Rahola); 4) causes de la decadència comercial de Catalunya i el seu avenir (ponent: Salvador Poggio); 5) causes dels canvis desfavorables amb les Repúbliques hispano-americanes (ponent: Eudald Viver); i 6) conveniència d'arribar a un acord sobre propietat intel·lectual i industrial entre Espanya i els països neo-llatins (ponents: Josep Pella i Forgas i Alvaro Lope Orriols). Cal destacar les intervencions de Frederic Rahola (4-10-1892), Guillem Graell (5-10-1892) i el tema 4rt que fou llegit per Salvador Poggio (6-10-1892), en la redacció del qual havia participat Pere Estasen, i en el que, ultra recomanar la protecció a la indústria i al comerç, hom recordava com la prosperitat de Catalunya havia anat històricament lligada a la potestat de governar-se a si mateixa. Finalment, cal explicar que a la publicació del Diari de sessions del Congrés hi figurava com a apèndix un Plan de reforma de la carrera mercantil, elaborat amb data de 30-7-1881 per Antoni Torrents Monner, Josep Fiter i Inglès, Luis Toribio i Ricardo Torrabadella. En general, la tesi latent del Congrés -que fou força més fluix que el de 1888- girava a l'entorn de la creença en què la prosperitat del passat anà lligada a l'auto-govern, però la conclusió principal fou conciliadora: havia d'existir harmonia entre el desenvolupament industrial de Catalunya i el de la resta d'Espanya.

L'efervescència política regionalista de finals de segle no es va deixar sentir massa en els congressos de 1888 i 1892. El programa regionalista i el nacionalisme no arribarien a expressar-se en el terreny econòmic de forma congressual fins al 1908, amb el Congrés d'Economia presidit per Guillem Graell i organitzat per la Societat d'Estudis Econòmics. El ventall temàtic d'aquest congrés fou molt més ampli, ja que hom hi debaté problemes monetaris, la qüestió bancària, la

necessitat de l'ensenyament superior de l'economia i l'administració Local (Estudis Universitaris Catalans, 1908, 215-305; Congreso de Economía, 1908).

2.- Manuel Girona i el sistema financer.

La formació d'un sistema financer català està lligada a la figura de Manuel Girona i Agraful (15), el fundador del Banc de Barcelona en 1844. Girona publicà, en 1865, uns Ensayos para arreglar el crédito y mejorar la situación de España (M.Girona, 1865), on per començar hi feia dos advertiments fonamentals: que Espanya gastava més del que tenia i que l'ús del crèdit constituïa la veritable emissió de bitllets. Així, Girona escrivia: "Si, pues, es conveniente y necesario introducir el uso y aplicación del crédito en la administración pública del Estado, es también una necesidad revestirlo de ciertas condiciones y garantías, que le despojen de ese fuero omnímodo, y de esta condición forzosa que hasta cierto punto acompaña a los negocios públicos. Así y solo así usará el Estado el crédito, como debe; así y solo así se pondrá al nivel del crédito; así y solo así podrá obtener la confianza real y positiva que le den las condiciones de seguridad de que esté revestido, y no las, hasta cierto punto, de imposición forzosa, que hoy tiene. En una palabra, para que en la gobernación del Estado pueda usarse del crédito, es preciso darle mas condiciones de seguridad y confianza que las que reclama el crédito particular; y esto se consigue perfectamente, haciendo todas las operaciones financieras y de cobros y pagos del Estado, por el intermedio del agrupamiento de Bancos" (Op.cit., 28-29). Quant a l'agrupament de bancs, Girona escrivia: "Pero al establecer un agrupamiento de todos los Bancos, al estender su acción a todas y cada una de las provincias y otras poblaciones, cuya importancia lo permita, no deben concederse mas prerrogativas á unos que á otros, ni contrariar la acción central; de este modo, los billetes podran ser pagaderos mutuamente en todas

las capitales, ya que existirán tantos departamentos cuantas sean las provincias y pueblos que lo requieran, enlazados por medio de un departamento central en Madrid" (Op.cit., 29-30). Girona establí les bases per a organitzar la seva proposta d'agrupament de bancs i d'ús del crèdit en l'administració de l'Estat (Op.cit., 35-39), explicava com amortitzar i unificar el Deute i proposava un pla de realització d'obres públiques (per cert que hom sostenia que si l'Estat no tenia prou diners per a fer-ne, podien ser realitzades per particulars).

Girona defensava la contribució directa i pretenia l'abolició de l'impost de consums, que havia d'ésser substituït, en la seva opinió, per dos impostos nous: una contribució pel sistema d'encapçalament directe per pobles i veïns, i la imposició d'un dret sobre el valor dels productes introduïts pel comerç de cabotatge (Op.cit., 92). Hom no s'estava, tampoc, de mostrar els inconvenients que presentava el fet que a Espanya fossin tan freqüents els canvis de govern. Com era de rigor, hom tampoc passava per alt la defensa de la protecció a la indústria.

Girona insistí constantment en la crítica a la situació pressupostària i del deute públic, i no comprenia, amb molt bon criteri, com era possible que any darrera any el pressupost de despeses fos superior al pressupost d'ingressos, per què constantment s'acudia al sistema dels crèdits supletoris i, per tant, no paraven d'augmentar el deute flotant i el deute permanent (M.Girona, 1872, 19).

En 1880, Girona publicà un assaig sobre el deute públic espanyol (M.Girona, 1880 a), en el que expressava que no es podia continuar més fent créixer el dèficit públic per a tapar el pressupost desnivellat, i que qualsevol augment de la renda proporcionada pel paper de l'Estat havia d'estar correlacionat amb un augment dels ingressos. Després d'analitzar la magnitud del deute de l'Estat, Girona proposava quatre camins per arranjar el deute: pagar la totalitat de l'interès

de la renda, pagar 2/3 de la renda, pagar 1/2 de la renda (en aquests dos casos els tenidors havien de renunciar a la part restant), o un sistema mixt: amortització i augment fins a la renda total. A partir d'ací hom elaborava un projecte per a unificar i extingir el deute, incloent també la part corresponent de normativa.

En un altre fullet, Manuel Girona (1880 b) explicava que en 1851 s'oposà a l'arranjament del Deute proposat per Bravo Murillo, perquè no es tractava d'una solució eficaç. Girona explicava els seus intents de 1865 i 1876 (M.Girona, 1876), en els que criticava els ràpids increments del deute públic. Per a Girona, les lleis de 3 de juny de 1876 i d'11 de juliol de 1877 no havien estat altra cosa que solucions parcials, que no oferien una sortida definitiva. Girona, en canvi, proposava unificar tot el deute en un sol "Deute Nacional" al 5%, i en un altre deute amortitzable sense interès i de caràcter transitori. D'aquesta forma, segons Girona era possible d'estalviar 119 milions per any en el pressupost de despeses. El primer tipus de deute al 5 % era amortitzable en 62 anys, i el que anava sense interès podia quedar amortitzat en 47 anys, en el pitjor dels casos. Girona adjuntava tots els seus càlculs detallats, per a donar suport a la seva porposta. Uns anys més tard, Girona faria una nova porposta a un tipus de 3 % i un període d'amortització fins a 90 anys (M.Girona, 1899).

Són interessants els seus discursos pronunciats al Senat (M.Girona, 1884, 1885). Així, pel juny de 1890 (M.Girona, 1890) hom proposà, entre d'altres punts, abaixar d'un 20 % a un 10 % el tipus a aplicar sobre la base imponible de la contribució d'immobles, canviar l'impost de consums abaratint els articles de primera necessitat i treient traves al comerç interior, i simplificar i moralitzar tots els serveis de l'Administració econòmica i tècnica de l'Estat.

L'any següent foren publicats tres discursos pronunciats

al senat pel mes de juliol, el contingut dels quals feia referència a les esmenes i addicions presentades per Girona al dictamen de la comissió encarregada del projecte que ampliava, al Banc d'Espanya, la facultat d'emetre bitllets (M.Girona, 1891). Hom hi explicà que en 1874 el Banc de Barcelona havia arribat a estar disposat a convertir-se en sucursal del Banc d'Espanya, en el moment en què aquest Banc agafava el monopoli de l'emissió de bitllets. Al final, però, no va haver-hi acord. Girona, en les seves intervencions, posava l'accent sobre la importància de nivellar el pressupost, com a condició bàsica per sanejar la Hisenda Espanyola. Hom assenyalava que només acabaven per circular els bitllets que podien ésser admesos per les transaccions, i que els bitllets sobrants acabaven per tornar a la caixa. Per tant, el nombre de bitllets en circulació no depenia de la xifra que decidís emetre el Banc d'Espanya, sinó del volum de transaccions que podia permetre l'economia del país. Girona detectava una il·legalitat en el fet que les reserves metàl·liques no garantissin la totalitat del deute públic (uns 1200 milions de ptes). D'altra banda, el capital del Banc d'Espanya era de 150 milions de ptes, i això volia dir que el Banc girava per 8 vegades el seu nominal.

Girona acceptava la necessitat de l'existència del Banc d'Espanya com a banc emissor únic, perquè el bitllet únic, deia, tenia avantatges sobre el bitllet regional. Ara: aquests reconeixement no impedia que Girona criticqués la política financera del Banc si aquest no era capaç de garantir les emissions de deute. Per un altre costat, Girona censurava que no arribessin al Tresor, per culpa de l'Administració deficient del país, moltes quantitats pagades pels contribuents.

En el discurs llegit com a president de l'Ateneu Barcelonès a la sessió del 22-11-1883 (M.Girona, 1883), Girona féu una defensa del proteccionisme davant del retorn al lliurecanvisme per part dels governants, d'ençà de 1881. Girona

proposava un conjunt de mesures: passar a un 30 % de protecció, abaixar el tipus d'interès del diner, abaratir el transport de mercaderies, establir una legislació laboral que regulés les relacions entre fabricants i operaris (incloent un Jurat que dirimís en situacions de conflicte), ordenació de les vendes a terminis, millorar la formació professional establint escoles pràctiques dins les mateixes fàbriques, organitzar la producció segons especialitzacions, fer que els fabricants del tèxtil es possessin d'acord per a planificar les temporades, organitzar exposicions, i establir instruments d'ajut social (cooperatives d'alimentació, vestit i vivenda; assistència mèdica; assegurança per a incapacitats laborals; mutualitats). Girona assenyalava que Barcelona "contribuye anualmente al Estado con unos 60 millones de pesetas por solo concepto de territorial, aduana y consumos, siendo así que en proporción de su población, solo le correspondian unos 22. A qué se debe este enorme exceso con que ayuda á las demás [provincias], sino al movimiento producido por su importante industria? Cómo de otro modo se explicaría que pudiese pagar triple de lo que le corresponde?" (M.Girona, 1883, 36).

El fullet Remedio Radical, rápido, restaurador de la Administración del Estado (1903) constitueix un exemple de les principals preocupacions de Girona en el terreny de la política econòmica d'Espanya, i es troba en la línia de reflexió d'un programa publicat cinc anys abans (M.Girona, 1898). Hom explicava que a partir de 1882 s'havia produït un augment en la circulació de bitllets, acompanyat d'una situació de superàvit del Banc d'Espanya, però que a partir de 1888 la pesseta començà a perdre valor i el Banc d'Espanya a suportar dèficits. Per a Girona, la causa de la davallada en els canvis era la Llei de 14-07-1891, que va permetre al Banc d'Espanya emetre bitllets per deu vegades el seu capital. Girona feia una proposta concreta sobre quin havia d'ésser l'import màxim d'emissió de bitllets, amb quines reserves s'havia de garantir i com garantir, endemés, l'excés de

circulació sobre aquest màxim (M.Girona, 1903, 9-14). Les propostes de simplificació de l'Administració de l'Estat eren dràstiques (Op.cit., 23-24): tasca legislativa durant només tres mesos de l'any, que els discursos només duressin 20 minuts i 10 minuts les rectificacions; supressió de les transferències de crèdit i fer passar els sobrants a economies; no fer ni ampliacions ni suplementes de crèdit si, al mateix temps, no es creaven nous recursos. A més Girona proposava de reduir tots els ministeris en cinc: Estat (que inclouria Agricultura, Indústria i Comerç), el titular del qual seria el mateix president del consell de ministres; Gràcia i Justícia (amb Instrucció Pública i Belles Arts); Força Pública de la Nació (Guerra més Marina); Governació; i Hisenda (que comprenia Obres Públiques, Monts, Mines i Foment). Hom continuava la seva ràtzia administrativa: supressió de moltes Direccions Generals, passar de les 49 províncies a 13 (és a dir, els antics regnes), unificació de totes les jurisdiccions en un sol Tribunal Suprem de Justícia. Les restriccions continuaven en el terreny de l'ensenyament (Op.cit., 27-28), amb la reducció d'instituts i d'universitats i una sèrie de mesures que, en cas d'ésser aplicades, de ben segur que haguessin deixat tot el sistema educatiu ensorrat per sempre més. Quant a la situació dels ferrocarrils, Girona criticava l'excessiu cost d'explotació per kilòmetre de les companyies ferroviàries; només la companyia Madrid-Saragossa-Alacant, amb 3.640 Km de línies sobre un total de 10.000 Km en explotació regular, era solvent. La resta de companyies s'havien acollit a la llei de fallides de 1869 i, davant d'aquest fet, Girona proposava d'avançar la incautació de les companyies, que estava prevista per a mitjan segle XX (Op.cit., 31-33). Finalment, hom formulava una proposta per a arranjar el deute perpetu únic al 4 %, creat per la llei de 29-05-1882 amb el fi d'anul·lar l'antic deute exterior al 3 % (Op.cit., 35-36).

Manuel Girona fou, sens dubte, el gran financer català del s. XIX. Respon a la definició de l'home d'acció, emprenedor, innovador. Va xocar, ell també, malgrat el seu con-

servadurisme polític, frontalment amb l'Administració de l'Estat, amb el poder central que havia estat incapaç de muntar un sistema financer amb cara i ulls capitalistes, incapaç de finançar i planificar una xarxa ferroviària racional (P.Pascual, 1990, 210-303) -i Girona, per aquest motiu, va haver de fusionar la seva companyia amb el capital francès, restant-hi subordinat (Op.cit., 311)-, incapaç de donar sortida a l'endeutament públic (un endeutament que no es dedicava, precisament, a finançar inversions), incapaç de comprendre mínimament el projecte industrialista català.

3.- Les posicions regionalistes.

Hom ja ha pogut comprovar com les bases econòmiques del regionalisme foren esbossades per la generació de Lluís Cutchet (1868, 1869) i Victor Balaguer i, sobretot, arrel de les convulsions provocades per la revolució de 1868 i l'aranzel lliurecanvista de 1869. No es tracta ara ací de fer un estudi generacional, semblant al que insinuà Vicens Vives (1958, 304), però sembla pausable que, en línies generals, hi ha una generació clau en la formulació de les idees regionalistes, que és la que apareix en el món intel·lectual a finals dels anys quaranta i la dècada dels cinquanta, i d'una forma més generalitzada, enllaça amb les joves generacions nascudes a començament dels anys quaranta i comença a llençar formulacions regionalistes d'ençà de 1868. Caldrà analitzar com es va produint el cos de pensament econòmic infiltrat d'intencions polítiques regionalistes.

Ja en 1866, el científic Josep A. Llobet i Vallussera plantejava, a Cataluña antigua y Cataluña moderna, que "hem d'aspirar els barcelonins, tots el catalans, a influir en la marxa general de les nostres províncies, i per a això hem d'adquirir aquella influència per la nostra riquesa, pels nostres coneixements científics i industrials, pel nostre zel, per la nostra activitat" (Op.cit., 123-124). Es tracta

d'una postura, semblant a la de Güell i Ferrer o Bosch i Labrús, plenament industrialista però amb gèrmens d'elements pre-regionalistes, en el sentit que els arguments aportats serviran de base, de punt d'arrencada per als economistes regionalistes. Llobet parlava de la necessitat de modernitzar el port de Barcelona, que havia d'ésser un port comercial i no pas un port militar, parlava de la necessitat de desenvolupar l'Eixample de Barcelona. Criticava, a més, el centralisme del traçat de la xarxa ferroviària (com també criticava els capitalistes catalans que, essent accionistes de línies de ferrocarrils, no havien fet res per a evitar-ho ni per a defensar els interessos industrials i mercantils de Catalunya). Si Barcelona i el seu entorn constituïen un centre d'activitat, calia pensar la xarxa ferroviària tenint en compte aquest nucli econòmic. La crítica anava també a aquells capitalistes catalans que sovint invertien en empreses no molt favorables a Catalunya, als quals aconsellava que "consagrin, en quant els sigui factible, llurs fons a empreses i projectes catalans" (Op.cit., 177).

Una part de la gènesi del regionalisme econòmic es troba en les formulacions conservadores -ja comentades- de Duran i Bas i, també, en els escrits de Joan Mañé i Flaquer. Així, per exemple, a La paz y los fueros (1876), Mañé era partidari -en contra dels liberals- de conservar els furs a Navarra i el País Basc, i a Un ensayo de Regionalismo (1897) demanava a la joventut catalanista que s'imaginés que Catalunya estava en vies de desaparèixer, i que fes tot el possible per a regenerar-la. Això volia dir, però, restablir els sentiments, els costums i les tradicions catalanes, fent-les reviure en els individus, les famílies i els municipis. L'"assaig" de regionalisme no era, però, molt ambiciós: havia consistit, en concret, a crear una societat de consum de carns, a Sarrià, a armar el sometent per a combatre els sublevats de 1866 a les terres de Tarragona i a treure'n, de totes aquestes experiències tan "concretas", la lliçó de Torras i Bages: de cara al regionalisme, cal primer sembrar i després recollir. Tot

plegat, es tractava d'un regionalisme de toc paternalista i, prou sovint, carrincló, malgrat la destresa de Mañé com a periodista polític conciliador (també amb els carlins).

Dins de la literatura proteccionista destaca el fullet Conferencia sobre el librecambio y la protección... (La libertad y la esclavitud del trabajo, 1868), l'autor del qual és, molt probablement, Francisco José Orellana. Hom hi sostenia que el proteccionisme no era preconitzat únicament a Catalunya, i es remarcava que era un corrent lligat a les zones on hi havia indústria. "También se dice -assenyalava aquest fullet- que Cataluña quiere la Protección, porque sólo a ella le conviene, porque le sirve para medrar y enriquecerse a costa de las demás provincias de España; y que a estas, por el contrario, les conviene el Librecambio, para poder adquirir más baratas que hoy les cuestan las cosas necesarias a la vida./ Pero contra esta suposición hay el hecho de que, en Asturias y Galicia, en Vizcaya y en Castilla, en Aragón y Andalucía, lo mismo que en Cataluña, donde quiere que existe alguna industria, todos los que a ella se dedican son tan proteccionistas como los catalanes, y hasta muchos labradores, siempre que de sus productos se trata, consideran necesaria la protección: por manera que no es justo atribuir a Cataluña el exclusivismo de querer enriquecerse a costa de las demás provincias, supuesto que en todas partes abrigan iguales aspiraciones todos o casi todos los que producen algo útil por medio de su trabajo" (Op.cit., 4). Hom feia una distinció entre la llibertat de comerç (entenent el comerç com a una activitat que afectava a tothom) i el lliure canvi (que només afectava als comerciants que traficaven amb l'exterior). Allò que hom criticava en realitat era el lliure canvi, perquè conduïa al monopoli del comerç nacional en mans d'uns quants.

Segons aquest fullet, la protecció era l'aliança que formaven els productors d'un país per a assegurar-se la possibilitat de treballar i de progressar. El contrari de la

protecció significava produir menys, fer desaparèixer indústries i, per tant, augmentar la desocupació. A més, calia que el sistema fiscal no fos arbitrari i que els impostos fossin equitatius; per un altre costat, hom preconitzava que els recursos obtinguts per l'erari públic no fossin malversats, sinó que fossin destinats a "obres d'utilitat pública", a l'educació, a impulsar els avenços.

Com a conclusió, a La libertad y la esclavitud del trabajo es deia que la protecció havia estat sempre defensada per Catalunya, i, tot seguit, hom feia les següents reflexions: "Pueden querer otra cosa [diferent de la protecció] las demás provincias de España? (...) se les ha dicho que, con lo mismo que producen, pueden comprar muchas más cosas del extranjero, en vez de comprar los productos en Cataluña./ Pues bien, hágase; pero en este caso, Cataluña tiene derecho a vivir independiente del resto de España, y puede ganar mucho en ello: no estará obligada a comprar a las demás provincias los 700 u 800 millones anuales que representa su comercio interior; (...) no estará obligada a contribuir con una sexta parte de los gastos generales de una nación mal gobernada; podrá gobernarse a si misma mejor y a menos costa, buscando la economía en el trabajo y en una buena administración: puede aspirar a ser otra Bélgica; que la magnitud y la prosperidad de las naciones no consiste, por cierto, en la extensión de su territorio, sino en la inteligencia y laboriosidad de sus hijos" (Op.cit., 25). L'autor atribuïa l'escassa riquesa de Catalunya i d'Espanya a la manca de protecció, i advertia que la nova llei aranzelària que estava preparant el govern (indubtablement es referia a la llei de Figuerola que es promulgaria en 1869) provocaria l'atur entre els obrers. Al final del fullet s'inclouïa en un apèndix una carta de H.C.Carey (que feia poc havia estat publicada en un diari de París) en la que s'afirmava que el proteccionisme no produïa l'esclavitud i que, en tot cas, si el proteccionisme era tan pernicios no s'entenia per què tanta gent optava per emigrar als EUA. Interessa ressaltar la contundència d'aquest

fullet: es demana proteccionisme i, alhora, enfront d'un govern liberal i (teòricament) progressista s'amenaça amb la independència. Potser aquesta contundència podria explicar-se pel fet que es tractava d'un fullet dirigit "a les classes treballadores", fet que justificaria una mica que s'hi emprés la demagògia. Ara: segurament també l'explicaria la convicció, per part dels grups econòmics dominants catalans, en el sentit que per a defensar els interessos econòmics calia fer una política des de Catalunya, lluitar políticament abandonant el to prudent de Güell i Ferrer. Aquest fullet demostra, en tot cas, que sectors pròxims a la burgesia industrial maldaven per una oposició de signe "catalanista" al govern central. Aquest fenomen era quelcom de nou en el món econòmic.

En un altre vessant, l'ideari regionalista i federal de Valentí Almirall i Llozer tingué una influència política en el pensament econòmic. En 1868 publicà les Bases para la constitución federal de la nación española y para la del Estado de Cataluña, on els aspectes econòmics gairebé no hi eren regulats. Tan sols l'article 6è establí que l'Assemblea Federal podia acordar tractats de comerç, feia referència al Deute públic, a la potestat de concertar crèdits, i a competències sobre elaboració d'estadístiques, fixació de pesos i mesures i traçat de les xarxes de carreteres i de ferrocarrils. A més, l'article 7è deia que el cos de representants de la Nació s'havia de dividir en sis seccions, i que una d'elles havia d'ésser la d'economia. De fet, Almirall no va escriure gairebé res sobre economia. Potser un dels pocs textos en què ho va fer fou Lo "Cobden Club" de Londres (1886 c), on sostenia que el regionalisme catalanista arranjarà l'economia i on afirmava que l'especulació borsària era nefasta per a l'economia catalana. A L'Espagne telle qu'elle est (1886 a), Almirall feia veure com la indústria manufacturera catalana era un cas únic a Espanya, com només Catalunya i Euskadi havien assentat llurs societats damunt bases industrials, com la mentalitat estreta i

a-industrial madrilenya havia estat incapaç de dissenyar racionalment, pensant en termes d'economies d'escala, una xarxa ferroviària. L'Estat centralista es basava en una infraestructura burocràtica inoperant, en un exèrcit colpista disposat a vendre's a qui li oferís més privilegis. Els recursos econòmics que sostenien Madrid, deia Almirall, eren els que extreia el pressupost. Madrid ignorava el fet que a Espanya hi convivia pobles diversos, amb personalitats diferenciades. A la Contestación al discurso leído por D. Gaspar Núñez de Arce en el Ateneo de Madrid (s.a.), discurs que va fer Núñez de Arce el 8-11-1886 per a respondre a les aspiracions regionalistes de Galícia i Catalunya, Almirall manifestava quin era el seu projecte per a Espanya: "Nosotros queremos la ex-centralización perfectamente garantida y al abrigo de las intrusiones de los poderes centrales; nosotros queremos que se traze la órbita que deba recorrer cada uno de los elementos del sistema general de la agregación social que forme un conjunto, de la propia manera que tengan la suya bien trazada y deslindada los que á este conjunto representen, y no sólo por tal medio puede devolverse á los miembros de una nacionalidad, la libertad que reclaman, y asegurarse á los pueblos la vida local, las libertades y la fortuna, contra la aterradora absorción de los elementos sociales. Reconced el principio, y estad seguro de que no reñiríamos al hacer aplicación del mismo á la práctica. Reconced que la representación de la soberanía en ejercicio ha de distribuirse entre los miembros componentes de un Estado, ó sean las corporaciones populares, y el conjunto de los mismos, y facilmente nos entenderemos para la distribución equitativa. No os regateraríamos un palmo más o menos, en la seguridad de que, entrados en el buen camino, la marcha natural de los sucesos nos llevaría á no tardar á perfeccionar nuestra organización según las reglas positivas de la ciencia ó arte de la política aplicada" (Op.cit., 23). A partir del mètode positivista Almirall formulà la seva teoria sobre el particularisme, exposada a Lo Catalanisme (1886 b). El lligam positivisme-particularisme era evident.

"No'ns bastaria tampoch extendre lo catalanisme -escrivia Almirall-, converintlo en regionalisme á fi de que en lo moviment puguin pëndrehi part las demás regions de la Península, si aquest sentiment hagués de naixer també en la forma negativa de odi á la organisació actual. Es precís fer més: es precís que es produheixi una convicció positiva, lo qual sols se conseguirá si's logra que'l catalanisme regionalista tingui per fonament lo particularisme científich. Sols serem forts lo dia que, además del sentiment que us ha mogut fins ara, tinguém la convicció arrelada de que, al pretendre afluir las lligaduras que tenen amarradas á todas la regions espanyolas, estem en lo terreno ferm de la ciencia, y trabajem pel progrés y la millora generals" (1886 b, 21). Almirall criticava amb duresa l'oligarquia castellana que traduïa malament del francès per a elaborar des d'una Constitució fins als llibres de text de les escoles (Op.cit., 46), i que, a més, practicava un "afany de generalització i absorció". A partir del sistema particularista era possible d'establir un sistema de govern representatiu, que partís de la unitat i la coherència de la regió. El pas següent consistia en què les diferents regions es federessin o confederessin per a formar un Estat nacional, dins un sistema en què es garantia el respecte per la llibertat de cada regió, així com la igualtat de cada regió dins l'Estat: "L'Estat compost, ó la agregació d'Estats petits y variats dintre de grans agrupacions ó lligas, es la traducció del particularisme á la práctica" (Op.cit., 189). El federalisme, per tant, "no es altra cosa que una de les manifestacions del sistema particularista" (199) (16).

De fet, la utilització del positivisme no era gens aliena a la formació d'un pensament nacionalista. Aquest és el cas d'Antoni Aulèstia i Pijoan, que Ramon Grau i Marina López (1979, 386) situen dins el positivisme, i que fou un historiador influït pel pensament d'Almirall. El terme nació no era gens estrany a Aulèstia, que en el volum I de la seva Història de Catalunya escrivia, per exemple, que "la integri-

tat del territori català és el principi que fonamenta l'existència de la nació catalana" (1887-1889, 9).

El regionalisme s'imposa i s'estén per tota la literatura dels anys vuitanta. Ja no existirà el proteccionisme com a obsessió central. Tot s'hi val per a atacar el centralisme: el moviment regionalista anava avançant amb pas ferm. En un pla menor, Josep Valls i Vicens, en un llibre sobre costums, escrivia que el poble castellà, "sentintse incapàs per a dominarlo [es refereix al poble català] ni ab las armas, ni ab las lletras; ni ab las arts ni ab las industrias; ni ab la ciencia ni ab lo treball (...); se val de l'astúcia, de la absorció y de la centralisació pera anularlo en absolut, comensant per tancarli los ports y lo comers de las Américas, (...) encorvantlo en sempre ab lo pes insoportable de contribucions é impostos; (...) fent morir tísica a sa marina mercant; (...) regatejantli lo pá de la indústria ab que ha de viurer (...)" (1883).

Un altre exemple de politització: el pedagog Francesc Flos i Calcat, en tractar sobre Las escuelas catalanas (1886), opinava que "La força centralitzadora ens domina i subjuga" (9), i sostenia que la marina, la indústria i el comerç que eren tot el que havia posseït Catalunya gràcies al seu esforç, havia estat menyspreat per Madrid i pel centre. Per a Flos els pobles industrials havien de cercar els remeis "millor aplicables contra els desgabells polítics del lliure-canvistes, desgabells moguts sempre per la gran màquina centralitzadora". Un dels instruments bàsics per a combatre el centralisme havia d'estar constituït per les escoles catalanes, necessàries, deia, per a impulsar el catalanisme i fer avançar l'esperit català.

Lo Regionalisme explicat (1895) és un text clau per a conèixer els arguments del regionalisme. En aquest treball, Flos i Calcat començava per definir el regionalisme com a conjunt d'aspiracions que tenien per base l'organització

política de les regions, en el sentit que cadascuna d'elles s'havia de regir i governar segons les seves necessitats específiques i segons la seva forma d'ésser. El catalanisme no era res més que el regionalisme aplicat a Catalunya, i la nació -concepte que per a Flos era equivalent al de pàtria- era una regió, amb un territori, en la que confluien els fenòmens següents, que configuraven una fesomia pròpia: comú origen dels seus habitats, mateixa llengua, una història comuna i mateixos usos i costums. Per a un català, la seva nació (o pàtria) no era cap altra que Catalunya que tenia, per tant, caràcter de nacionalitat. Però a Catalunya "la funesta centralització" no li tenia cap consideració, d'ençà que havia passat a formar part d'Espanya per la força de les armes. L'ensenyament, per exemple, no es feia en català. Flos proposava un mapa comarcal d'acord amb les Bases de Manresa de 1892, i definia els límits geogràfics del territori. El seu objectiu llunyà era la Unió Ibèrica (hom acabava dient "Visca Catalunya! Visca la Ibèrica regionalista!"). Però l'argumentació més interessant de Flos era la de caire econòmic: "Catalunya contribueix als gastos generals de l'Estat amb una molt notable desproporció i un immens desequilibri respecte de la resta d'Espanya" (*Op.cit.*, 1895, 37). De fet, Flos repetirà les xifres donades per Ferran Alsina (1893) que analitzarem més endavant: per la Contribució Industrial i de Comerç, en 1889-1890, l'Estat cobrava pels conceptes d'indústria, comerç, professions i arts i oficis 4,78 ptes de cada contribuent català i 2,08 ptes per cada contribuent no català. Prenent com a base la superfície territorial, un català pagava 273,70 ptes/Km² i un no català 69,40 ptes/km²; en comerç exterior, els catalans pagaven cinc vegades més. A moltes partides de l'Estat d'Ingressos del Pressupost de l'Estat, els catalans pagaven més del doble. Fou, doncs, a les Assemblees de Manresa i Reus, en 1892 i 1893, on es va encetar aquesta polèmica sobre el drenatge de diner públic per part de l'Estat.

L'historicista Josep Fiter i Inglès (1857-1915), que fou

secretari del Foment de la Producció Espanyola, a part de destacat impulsor de l'excursionisme (fundà en 1876 l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, per a la que no podia haver triat un nom més incisiu), publicà una important monografia sobre la Utilitat que reporta a las poblacions industrials, mercantils y agrícolas la creació d'Escolas d'Arts y Oficis (1897), en la que basant-se en Adolf Wagner (tot i que era un autor ^{un poc} distanciat de l'historicisme), Albert Schäffle i Gustav Schmoller sostenia que l'Estat era qui s'havia d'encarregar de les corporacions professionals. Per un altre costat, Fiter utilitzava Smith, Carey i Roscher per a argumentar que era necessària l'existència d'indústries manufactures. Hi havia, a més de la renaixença cultural i literària -deia Fiter-, una renaixença econòmica i filosòfica. Fiter també va tractar els precedents de la banca a Antiguas instituciones bancarias de Cataluña (1892), on analitzà els primers canvistes de Girona i Barcelona en els segles XII i XIII, la Taula de Canvi i les institucions bancàries que havien contribuït a facilitar les transaccions i el desenvolupament del comerç. La guia sobre Las cercanías de Barcelona (1888) és encara avui una bona font per a conèixer la història, la demografia, les xifres sobre indústria, contribucions territorial i de consums dels barris barcelonins, l'Hospitalet, i les poblacions que encara no estaven annexades com Horta, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provensals, Gràcia, Vallcarca, Sant Gervasi de Cassoles, Vallvidrera, Sarrià, Sants, Les Corts. (17)

L'historiador positivista Josep Coroleu i Inglada va contribuir a definir, sota un punt de vista conservador, el catalanisme que, en el vessant regionalista, s'estava desplegant a les darreries del s. XIX. Cada poble es caracteritzava -segons Coroleu- per tenir una religió, una llengua i unes tradicions pròpies, de forma que la nació venia definida per una personalitat col·lectiva homogènia especificada per uns trets comuns. Catalunya responia a aquesta definició: tenia una llengua, una tradició i uns costums als que no s'havia

de renunciar (J. Coroleu, s.a.). En un discurs sobre Los Fueros de Cataluña y la Sociedad Política moderna (1888), Coroleu explicava que així com el corrent foral es basava en la religió i la fidelitat al tron, el nou regionalisme prescindia de la religió i del tron i es basava en el racionalisme, tendint políticament a preconitzar fórmules republicanes.

Hem vist, en parlar de Duran i Bas, que el moviment proteccionista anà lligat a la figura de varis juristes especialistes en Dret Català. Un d'ells, destacat, fou Joan Josep Permanyer i Ayats (18), ponent de les Bases de Manresa de 1892 (19) i president de l'Assemblea de Reus de 1893. En un discurs de títol molt il·lustratiu, Necesidad de que la vida jurídica de Cataluña sea catalana en todas sus esferas y manifestaciones, cualesquiera que sean sus consecuencias (1896), Permanyer sostenia que Catalunya no s'adaptava a la legislació que li era imposada, i que es produïa un distanciament que s'anava fent més gran a mida que anaven accentuant-se "els vicis" de l'organització política d'Espanya. El seu anti-centralisme li feia criticar el Codi civil espanyol de 1889, i li feia assegurar que "El pueblo catalán, si se rompen las trabas que hoy le tienen sujeto, (...) reconstituirá su derecho" (Op.cit., 19). A Espanya, segons Permanyer els jutges i els tribunals que administraven la justícia "no estaven en comunió" amb el poble català. Però "Ha despertado Catalunya hoy de su letargo", afirmava Permanyer (Op.cit. 30) i l'expansió nova de la vida municipal i regional havia de menar, quan tragués els fruits, "a la completa autonomia". Els exemples de defensa del dret específic català foren nombrosos en el cas de Permanyer. Així, en un altre Discurso del 23-04-1897, hom afirmava que Catalunya estava sofrint injúries en les seves relacions jurídiques, i que calia l'aplicació d'un dret adaptat al país. Per un altre costat, la indústria cotonera catalana obtenia el 2 % de la producció mundial, i calia tenir amb aquesta indústria, que Permanyer qualificava de naixent, una consideració especial sota el punt de vista fiscal; per aquesta raó, proposava que cada

regió ajudés en el sistema de contribucions amb una quota fixa. En el Discurs presidencial donat a l'Ateneu el 17-12-1897, Permanyer anava més lluny, ja que afirmava que els corrents dominants eren els de l'autonomia, la qual "és condició essencial de l'existència de tota personalitat, el mateix de la de les individuals que la de les col·lectives" (Op.cit., 24). Catalunya s'havia acontentat amb la descentralització administrativa, però amb els anys havia arribat a la convicció que era infecunda si no anava acompanyada de l'autonomia. Era necessari el poder regional, al que havien de quedar subordinats els poders municipals, els quals havien d'adquirir també competències pròpies. I poder regional volia dir: facultats legislatives, judicials i executives. S'havia de confeccionar un Dret autòcton, fet pels catalans. Pel seu costat, el poder central s'havia de limitar a regular les relacions internacionals i a tenir competències sobre certs serveis públics i el comerç exterior. L'autonomia s'havia d'aplicar també, segons Permanyer, en el terreny econòmic. L'Administració havia de quedar renovada de dalt a baix. Per un altre cantó, s'havia de desfer el desequilibri existent entre la desigualtat política i la desigualtat en la distribució de la riquesa. Les conviccions autonòmiques empenyeren Permanyer a defensar també l'autonomia per a Cuba. És interessant, per tant, la reivindicació de l'autonomia en el terreny econòmic, que pren força durant la dècada del noranta. Hom esperava que amb els canvis preconitzats "no (...) haurem d'anar més a Madrid á trucar portes que se os tancan" (Op.cit., 39).

La Conversa familiar sobre es Regionalisme (1898) d'Angel Ruiz i Pablo reflecteix força bé com, a la fi del segle, les idees regionalistes tenien una profunda incidència també en els medis conservadors (Ruiz i Pablo fou germanòfil durant la I Guerra Muncial, d'acord amb el que es despèn del seu fullet Porvenir económico de España, s.a.). El literat menorquí afirmava que es parlava molt, "darrerament", de descentralització i regionalisme, el qual protestava contra

una forma de governar absurda. Criticava la divisió provincial, el caciquisme i el centralisme, car "Tot dependeix dels Poder Centrali des cacich" (A.Ruiz i Pablo, 1898, 14). Amb la descentralització, les atribucions del poder central havien de quedar disminuïdes i repartides entre els diferents organismes regionals. El regionalisme havia de permetre "contribuir amb lo just a sas cargas justas de s'Estat" (Op.cit., 17) i a que no es malversessin els ingressos de l'Estat.

Hi havia qui donava al regionalisme un caire menys casolà. Per exemple, el joveníssim Josep Puig i Cadafalch, de la mà d'Hippolyte Taine, considerava que la natura tendia a diversificar els pobles i que "Hi ha un encadenament en las ideas tal, que jo crech que'l fet de la ressurrecció de las antigas nacionalitats no es res més que una conseqüència dels caràcters del mètode científich tornat [a] aplicar modernament á todas las branques del saber" (J.Puig i Cadafalch, 1891, 4). De fet, la literatura sobre regionalisme fou abundant durant la dècada dels noranta (Antoni de P. Capmany, 1894; E.Buxó i Bargay, 1893; M.Floguera i Duran, 1896; C.Soler, 1899). L'historiador Ernest Moliné i Brasés adaptà l'obra d'A.Pougnet Gerarquia y descentralisació (es basà en una edició de 1866), que criticava la centralització i la burocràcia, explicava els conceptes de nació, Estat i sobirania i plantejava com s'havien d'organitzar els municipis (E.Moliné i Brasés, 1891).

El Programa polític del Centre Català, que fou aprovat pel seu Consell general el 12-04-1890, sostenia que les aspiracions de la majoria només es podien satisfer a través del regionalisme, que era el sistema capaç de retornar llur personalitat històrica als diferents pobles que convivia dins Espanya. Per al Centre Català d'Almirall, que havia estat fundat en 1882 i havia sofert en 1887 l'escissió de la Lliga de Catalunya (Permanyer i Ayats, Domènech i Montaner), Catalunya havia de constituir-se en regió autònoma dins Espanya -el projecte, de moment, no va fer forat- i havia de

contribuir a les despeses generals en la part que en justícia li correspongués i realitzant els catalans mateixos la recaptació dels impostos dins llur territori. L'Administració pública havia d'ésser portada per catalans, i hom preconitzava, a més, una divisió territorial basada en comarques i municipis, el foment de les activitats econòmiques i de l'ensenyament i la cultura, la millora en la higiene i la salut públiques i en les vies de comunicació i les obres de regadiu (Centre Català [1890 a], 17-20). A l'acte de presentació del programa polític, Frederic Soler advertia, però: "Lluny de nosaltres la idea de desmembrar la pàtria, ni de separar-nos d'Espanya. No, nosaltres mai serem ni separatistes ni unitaristes" (Centre Català, [1890a], 11). Es tractava, per tant, d'impel·lir un corrent autonomista, inspirat en la confederació alemanya. En el Discurs de gracias, Manuel de Lasarte deixava les coses clares en afirmar que entre els enemics del catalanisme hi havia els separatistes, que pretenien que Catalunya fos una nació independent i s'oposaven a aquells que advocaven per una Catalunya autònoma dins Espanya (Centre Català, [1890 a], 20-24). En la resposta al qüestionari sobre l'ampliació del port de Barcelona, lliurat a la Cambra de Comerç (Centre Català, 1890 b), es sostenia que malgrat ésser Barcelona la primera ciutat mercantil d'Espanya, i no obstant ésser una ciutat avançada d'Europa, el seu port no podia entrar en bones condicions dins el comerç internacional perquè el centralisme no deixava que funcionés la Junta d'Obres del Port, car en realitat les decisions es prenen a Madrid. Per al Centre Català, la Cambra de Comerç seria mereixedora d'agraïment "si ab viril energia logra vèncer los obstacles tradicionals del espedienteig que mata todas las forzas vivas de las regions subjectantlas ab mà de ferro al vassallatge de las oficinas centrals de la nació". Influí també en la configuració del pensament regionalista l'obra de l'historiador Aulèstia i Pijoan (1887-1889, 1908), seguidor d'Almirall. El volum I dels seus Estudis Històrics (1908), que recollia nombrosos escrits, tenia una part extensa dedicada al desenvolupament de la indústria catalana a partir de 1829. Per a

Aulèstia el catalanisme donava un nou impuls que sacsejava tots els organismes que formaven part de la vida pública (Op.cit., 1908, II, 163).

Lluís Domènech i Montaner (20) fou dels que va defensar l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, participant-hi activament com a arquitecte (Hotel Internacional, restaurant del Parc de la Ciutadella) i com a paladí polític. Segons Domènech, a l'Exposició "Catalunya ha quedat bé; podia quedar molt millor si hagués disposat de sí mateixa y no la haguesin entrebancat los mateixos lligams de sempre, pero l'esperit catalá ha donat novelles probas de vida fundament arrelada"; a més "lo que hem fet per Catalunya ho hem fet pera Espanya" (L.Domènech, [1888]). Hom es queixava de les traves que posava el centralisme i del fet que Espanya ignorés Catalunya. Domènech preconitzava parlament i legislació propis per a cada regió, i venia a assegurar que aquests principis eren els que inspiraven les legislacions dels països europeus capitalistes i dels EUA.

Per a Domènech el poble català era treballador, ordenat, dotat per a les activitats industrials; en canvi, tenia com a principal defecte l'individualisme i la manca d'esperit col·lectiu d'empresa. Però si Catalunya no podia anar endavant per culpa del centralisme, havia d'erigir-se en punt de partença i model per a la reorganització de les altres regions espanyoles. Per a avançar, calia adpotar la solució autonòmica i, dins aquest context, era necessari impulsar les obres públiques, els ferrocarrils, les vies de comunicació, la reforma de l'ensenyament (universitat autònoma, escoles industrials) i el sistema jurídic (Ll.Domènech, 1899; altra edició s.a.). Els càrrecs públics de l'Estat a Catalunya havien d'estar desenvolupats per catalans, l'ensenyament havia d'ésser molt més pràctic i realista. L'objectiu final era molt clar: "aspirem los catalans a reconstruhir la personalitat de Catalunya en la civilisació moderna, ab tota l'altesa que tingué en edats passades" (Ll.Domènech, s.a., 315). Tal

com va asseverar uns anys més tard, Catalunya necessitava l'autonomia perquè "aspira a posseir medis de portar per si mateixa la seva indústria i el seu comercials mercats universals, a fer-se pròspera i forta, i no desitja posseir tot això per a isolar-se" (Ll.Domènech, 1907, 29); per altra banda, la seva posició era d'avinença, perquè "El regionalisme és solució de concòrdia en la qual Catalunya ha d'insistir per a la salvació de tots" (Op.cit., 1907, 27). Els corrents regionalistes, però, no foren homogenis, com va explicar Josep Pella i Forgas (1905 o 1906 ?). D'ençà del Memorial de Greuges (en el que col.laborà formant part de la Comissió que anà a lliurar-lo al rei) i de les Bases de Manresa, el moviment havia abraçat monàrquics i republicans, autonomistes i separatistes, dogmàtics integristes i oportunistes, liberals i conservadors.

De fet, el rebuig de l'uniformisme estava a l'ordre del dia. Miquel dels Sants Oliver opinava que quan hi havia varietat el millor que hom podia fer era reconèixer-la i, seguint Bluntschli, considerava que els elements bàsics nacionals eren l'idioma, els costums i les institucions jurídiques (Oliver, 1899). Oliver es queixava de la manca de moviment regionalista a la seva illa de Mallorca, i feia veure com a Catalunya, Galícia, el País Basc, Navarra i València hi havia bullidera regional, que despertava les ires de Madrid. El regionalisme tenia varis vessants: literari, social, econòmic i polític, i en el cas català tenia les seves arrels històriques en la tradició política de la confederació catalano-aragonesa (21).

El desastre colonial de 1898 fou un cop duríssim que contribuí a galvanitzar profundament el moviment regionalista, però la sacsejada no caigué en el buit, perquè el regionalisme ja portava molts anys de vida i d'evolució. A Miquel dels Sants Oliver, la derrota de 1898 li va fer dir: "España ha vivido en sus recuerdos y se ha refugiado en el orgullo castellano, ajena y en cieto modo hostil a los afanes burgueses,

utilitarios y para ella repulsivos de los demás pueblos" (Oliver, 1899, 181). Espanya havia saltat en bocins, als ulls dels regionalistes, en part perquè havia bastit la seva unitat "en virtud de la preponderancia de Castilla" (Op.cit., 181); "El Estado español se había formado a imagen y semejanza de uno solo de sus componentes" (Op.cit., 194). En canvi, el regionalisme responia a "la realitat" i a "la natura" (Op.cit., 199). El cop de l'esfondrament de 1898 també influí en Josep Franquesa i Gomis (1898), que acusà l'administració d'immoral i retreia als castellans els seus defectes: voler absorbir les altres regions lliures, desordre, menyspreu per la llibertat, mal administradors. Segons Franquesa i Gomis, els catalans entenen per Espanya "la rassa castellana constituïda en àrbitra i monopolisadora de casi tota la Península, habentli imposat sas lleys y fins sa llengua i sas costums" (Op.cit., 17). La corba havia arribat en el seu punt màxim de castellanofòbia.

Duran i Ventosa (1905) va explicar que el moviment regionalista "té per fonament primer una reacció de la realitat contra la ficció, de la vida natural contra les organitzacions artificioses que la oprimeixen" (Op.cit., 5). Duran i Ventosa es distancià completament del federalisme de Pi i Margall, perquè partia del municipi, de compostos socials agrupats a través de pactes. En canvi, el regionalisme que ell preconitzava partia del concepte de nació, i es basava en unitats socials orgàniques. Per a Duran i Ventosa, l'autonomia política, com per a la immensa majoria dels regionalistes, no implicava el separatisme, sinó simplement la voluntat de seguir vivint al costat de les altres regions, però amb unes bases diferents. Si el federalisme, segons Duran i Ventosa, no tenia idees massa precises sobre comerç exterior, per al regionalisme estava molt clar que l'Estat havia d'intervenir i patrocinar el proteccionisme, perquè hom entenia que la riquesa era un dels elements bàsics de la vida nacional i era necessari sempre fer-la créixer. Per tant, es pot afirmar que els corrents regionalistes anorreen, a final de segle, els temp-

teigs federals, que quedaren ofegats. Els corrents progressistes impulsats pels republicans federals no pogueren trobar una sortida política, vers la fi del segle. D'altra banda, els regionalistes es demarcaven dels corrents de pensament preocupats per la qüestió social -anarquisme, collectivisme-, als que acusaven de no reconèixer l'existència de la nacionalitat.

4.- El criteri econòmic general catalanista de Ferran Alsina.

Ha estat ja analitzat com, a partir de 1868, les idees regionalistes prenen força. Els corrents polítics, ho hem vist, tingueren una repercussió sobre les idees econòmiques. Els objectius polítics de finals de segle serien definits perfectament pel Dr. Robert (1902): Catalunya havia d'aspirar a l'autonomia política i administrativa dins l'Estat espanyol, calia establir un poder regional diferenciat del poder central, d'acord amb el que definien les Bases de Manresa, i el moviment social que feia de suport a aquests objectius era el regionalisme, equivalent al terme catalanisme (22). El Dr. Robert apuntava un problema que ha esdevingut crònic: Catalunya, amb el 9 % de la població i el 16 % de la superfície, aportava el 25 % dels ingressos de l'Estat, que avantposava la despesa corrent a les despeses d'inversió. És significatiu que Enric Prat de la Riba, que seria un dels dos secretaris de ponència de les Bases de Manresa de 1892 (DDAA, 1961, 698), en el Discurs donat en el Centre Escolar Catalanista en la sessió inaugural del curs 1890-1891 (E. Prat de la Riba, [1891]), afirmés sense ambages que cada nació necessita un Estat, i que a la Ley jurídica de la industria (1898) afirmés que "La unitat social poble o nació [subratllat per Prat] ens ha de servir de base, perquè ens proporciona la unitat industrial més compacta i més completa" (Op.cit., 32), o que "El conjunt de treballs industrials d'un país forma la indústria nacional del mateix, que és la unitat de la que s'ha de par-

tir en un estudi jurídic, per ésser la societat poble o nacionalitat [subratllat per Prat] el subjecte natural de tot Dret, de tot sistema jurídic positiu" (Op.cit., 39). Prat de la Riba, com d'altres però amb un major rigor conceptual, parlava de nació i no dubtava a definir-la: "El concepte de nació més exacte, al nostre entendre, és aquell segons el qual convé aquest apel.latiu a tota societat que posseeix un sol esperit col.lectiu, fonament i arrel de tota la seva vida característica: tal és la nota essencial de la idea de nacionalitat; tots els altres trets en què es fixen els autors són, és veritat, importants (...), mes no li són absolutament indispensables: les vicissituds històriques poden esborrar-los de la terra, i, no obstant, la nacionalitat continuarà subsistent" (Op.cit., 287). El legislador, segons el jove Prat, a més d'haver de formar part de la nacionalitat per a la qual legislés, havia d'estudiar tots aquest trets i investigar-ne la significació etnològica. Quan Prat escrivia aquestes ratlles i llençava aquestes idees, tant el provincialisme com el federalisme ja estaven derrotats (Ll.Duran i Ventosa, 1905, XI, cap.2 i 3).

L'economista més destacat, dins el corrent regionalista de finals de segle, fou Ferran Alsina (23), que s'havia destacat per proferir crítiques duríssimes al centralisme -al que qualificava d'ignorant i incapaç-, a la corrupció de l'Administració pública espanyola. Per a Alsina, els catalanistes havien de resoldre el problema de la substitució dels mals governants a base d'eleccions democràtiques; i si s'acusava Catalunya de voler separar-se d'Espanya era només perquè "els catalanistes hem protestat tan enèrgicament com nos ho han permès fer-ho nostres froces (...) contra tot lo que ha fet o intenti fer lo Centre en perjudici moral o material de Catalunya" (F.Alsina, 1892a, 19). Hom amenaçava: "Pobres d'ells que de debò fóssim separatistes!" (Op.cit., 20).

Els treballs llegits per Ferran Alsina (1893) a les Assemblees de Manresa (1892) i Reus (1893) foren editats amb

el títol de Criteri econòmic general catalanista. El llegit a Manresa tractava quatre temes: el proteccionisme, el sistema bancari, la fiscalitat i la qüestió social. El catalanisme, deia Alsina, anava lligat al proteccionisme, perquè era un sistema necessàriament aplicable en un país com Catalunya, tan escàs en riqueses naturals.

Per a Alsina existien dues formes d'exercir la protecció. La primera, que segons ell es produïa en la situació d'infantesa de les nacions, consistia a adpotar només mesures de tipus duaner. Aquesta forma servia per a protegir noves produccions i per a defensar-se de la competència estrangera, i obtenia com a resultats la protecció al treball i l'increment dels ingressos duaners. La segona forma consistia, segons Alsina, a protegir a través d'una combinació de mesures governamentals que permetessin d'obtenir uns productes cada cop de més qualitat. Aquestes mesures havien d'incidir en el capital, la mà d'obra i la intel·ligència, i entre elles cal destacar: l'ensenyament tècnic, els pactes comercials favorables, la disminució de la càrrega fiscal, facilitats creditícies, la millora en els transports i les comunicacions, crear un cos consular diligent, aconseguir la pau i la seguretat públiques, moralitat mercantil. (Op.cit., 12-14).

En relació al tema dels impostos, Alsina sostenia que les contribucions havien d'ésser proporcionals als recursos dels habitants, entenenent per això darrer les utilitats, els beneficis i les rendes però no els immobles i els capitals necessaris per a la producció. Per a Alsina, "la cuota contributiva imposada ha d'esser proporcional á las rendas ó utilitats de tota mena que al imposat li dongan los capitals, las propietats, los negocios, las arts, los oficios, los empleos ó cualsevol altre dels molts y variats medis existents y apropósit pera fer produhir interessos ó sa equivalencia en productes á la inteligencia, 'l capital y'l treball" (Op.cit. 18). A partir d'aquest principi, Alsina feia dues propostes de taules de tarifes: una per a la contribució industrial, i

una altra per a la contribució per renda. En el primer cas, el tipus de gravamen oscil.lava entre l'1 % i l'11,50%, en el segon, del 2,10 % al 13,70 %. En ambdós casos, la rebaixa era ostensible en relació a les taules vigents. (Op.cit., 20-21) (24). Alsina rebutjava l'impost sobre consums, i proposava que la imposició local es formés a partir de recàrrecs sobre les contribucions industrial i per renda.

Alsina defensava un sistema bancari limitat -és a dir, amb no més entitats bancàries que les necessàries-, però, a la vegada, defensava la llibertat de creació d'entitats i la llibertat de bancs d'emissió (per tant, proposava de treure el monopoli de l'emissió de bitllets al Banc d'Espanya). Quant a la circulació fiduciària, tant la moneda com el paper-moneda en circulació havien de guardar una correlació amb les necessitats del volum de transaccions. Si aquestes necessitats ho requerien, Alsina era partidari de l'emissió de paper-moneda. Hom proposava també d'adoptar el sistema bancari dels EUA, segons el qual una entitat podia convertir-se en banc d'emissió si dipositava a la Tresoreria de l'Estat una quantitat en deute públic; a canvi, l'Estat li lliurava en forma de bitllets el 90 % de la xifra dipositada. El dipòsit servia com a garantia de l'entitat bancària (Op.cit., 25-32; aquesta part dedicada al sistema bancari havia estat redactada per Eusebi Güell i Bacigalupi).

El darrer tema tractat a l'Assemblea de Manresa de 1892 fou el de la qüestió social, a partir d'un esquema molt simple: per un costat hi havia la "clase baixa", formada per obrers amb desigs d'emancipació -per a uns de la tutela, per a d'altres de la tirania- de les classes dirigents; per un altre costat, la "clase alta", una part de la qual no complia la seva missió social, consistent en crear treball i riquesa, i aquesta manca de responsabilitat provocava en els obrers un "desig desenfrenat" de posseir riquesa sense esforços. Al mig del ventall social hom hi col.locava la classe mitjana, que tenia el seu origen en la "clase baixa", i que s'havia pogut

formar gràcies al "compliment dels deures individuals", el treball i l'estalvi. Per a Alsina, la classe mitjana es situava entre els dos extrems, entre "la tendència sempre avassalladora y tirànica de la classe alta" i "l'impuls sempre violent i desordenat de la classe baixa", i constituïa un element fonamental per a preservar l'ordre social (Op.cit., 37-38). Alsina afirmava que els catalanistes es proposaven, en llur programa, de potenciar la classe mitjana a base de refer els gremis adaptats als nous temps, aplicar la protecció al treball i estendre el cooperativisme. La intenció era pluriclassista, clarament: hom es proposava la "defensa dels interessos de todas las classes del poble català" (Op.cit., 40). El recurs a la classe mitjana és un precedent de la defensa de la menestralia per part de Carles Pi i Sunyer (1927 i 1929; R.Vinyes, 1983, XI). El que no feia Alsina, naturalment, era explicar quines eren les causes històriques que havien provocat la formació de les diferents classes socials.

A l'Assemblea de Manresa (1893) Ferran Alsina intentà presentar les xifres relatives a l'esforç tributari de Catalunya envers l'Estat, i els beneficis que en treia. Hom extreia les dades de l'Estadística Administrativa de la Contribución Industrial y de Comercio per a l'exercici de 1889-1890, i d'acord amb aquesta font, Catalunya contribuïa en total en un 21,18 %, segons els desglossament següent:

	<u>Tota Espanya</u>		<u>Catalunya</u>		<u>Catalunya x100</u>
	<u>Pessetes</u>	<u>cts</u>	<u>Pessetes</u>	<u>cts</u>	<u>Espanya</u>
Indústria	8.418.581	16	1.446.557	40	17,18 %
Comerç	22.008.165	77	4.574.842	13	20,78 %
Professors	3.821.681	45	681.101	99	17,82 %
Arts i ofic.	2.627.612	45	669.487	91	25,48 % (*)
Fabricació	4.723.243	97	1.440.373	79	30,49 %
Total	41.599.284	80	8.812.363	22	21,18 %

(*): Corregit error aritmètic

Font: F.Alsina (1893, 47)

Tenint en compte que Catalunya en 1887 tenia 1.842.505 habitants, el que representava el 10,50 % de la població de l'Estat espanyol (en realitat era del 10,49 %), cada contribuent català pagava 4,78 ptes, mentre que cada contribuent espanyol no català pagava 2,08 ptes. Si hom feia el càlcul segons la superfície del territori, tenint en compte que l'Estat Espanyol ocupava 504.517 km² i Catalunya 32.196 km², Catalunya contribuïa en 273,70 ptes/Km² mentre que la resta de l'Estat ho feia amb 69,40 ptes/Km² (Op.cit., 48-49).

Si hom agafava les dades de l'Estadística General del Comercio Exterior de España con sus provincias de Ultramar y Potencias extranjeras en 1891, resultava que, en concepte de drets d'entrada, impostos sobre càrrega i descàrrega i altres gravàmens menors, a Espanya (exclosa Catalunya) s'havien recaptat 81.391.259 ptes, i només a Catalunya 48.932.135 ptes., és a dir, el 37,55 % del total espanyol i el 60,12 % del que pagava la resta de l'Estat sense incloure Catalunya; això implicava 5,17 ptes/hab. per a la resta de l'Estat i 26,56 ptes/hab. per a Catalunya (i no 26,54 ptes/hab. com deia Alsina).

El quadre-resum que donava Ferran Alsina era el següent:

<u>Concepte</u>	Espanya sense	
	Catalunya <u>Pessetes</u>	Catalunya sola <u>Pessetes</u>
Immables, conreu i cria de bestiar	136.522.802	17.846.394
Drets reals	24.499.246	5.184.543
Impost de mines	1.931.655	53.484
Impost cèdules personals.	5.924.796	790.741
Impost sobre consums ...	64.105.369	10.193.570
Impost sobre tarifes ferrocarrils	10.306.035	1.676.172
Timbre de l'Estat	38.858.435	7.847.735
Renda de propietats sense mines i salines	8.757.889	1.004.978
Redempció del servei militar i de marina	6.343.000	2.098.500
Suma (1) ...	297.249.227	46.696.117

A afegir:

Contribucions sobre indústria, comerç, professions, arts i oficis i fabricació (2)	32.786.921	8.812.363
Drets d'entrada, impostos sobre càrrega i descàrrega, etc. (3)	81.391.259	48.932.135
Total	411.427.407	104.440.615

Concepte	Pessetes/habitant			
	Espanya sense		Catalunya sola	
	Catalunya		Catalunya sola	
	Pessetes	cts	Pessetes	cts
Immables, conreu i cria de bestiar	8	68	9	68
Drets reals	1	55	2	81
Impost de mines	0	12	0	03
Impost cèdules personals.	0	37	0	42
Impost sobre consums ...	4	07	5	53
Impost sobre tarifes ferroviàries	0	65	0	90
Timbre de l'Estat	2	47	4	25
Renda de propietats sense mines i salines	0	56(*)	0	54
Redempció del servei militar i de marina	0	40	1	13
Suma (1)	18	91(*)	25	(*)34

A afegir:

Contribucions sobre indústria, comerç, professions, arts i oficis i fabricació (2)	2	08	4	78
Drets d'entrada, impostos sobre càrrega i descàrrega, etc. (3)	5	17	26	(*)56
Total	26	18(*)	56	(*)68

(*) Corregit error aritmètic

(1) Xifres extretes de la Intervención General de la Administración del Estado, exercici 1889-1890.

(2) Any 1889-1890

(3) Any 1891

Font: F. Alsina (1893, 50)

Si es referia el càlcul a l'extensió del territori, el resultat era de 871,07 ptes/Km² per a Espanya sense Catalunya i 3.243,90 ptes/Km² per a Catalunya. De les dades d'Alsina es deduïa que Catalunya aportava aproximadament el 20,25 % del total de la recaptació de l'Estat considerada, en 1889-1890 (cal tenir en compte, però, que hom havia sumat els impostos sobre comerç exterior corresponents a 1891).

A canvi d'aquest esforç, deia Alsina, l'Estat no donava a Catalunya ni les forces d'ordre públic capaces de garantir "la seguretat del ple ús y perfecte goig del propi ó interés restant de sa propietat" (Op.cit., 51-52). El país havia hagut de crear i mantenir el seu propi cos de seguretat dels Mossos d'Esquadra. Per un altre costat, Catalunya també havia de fer front en una proporció important al deute de l'Estat, que era elevat com a conseqüència de les excessives despeses burocràtiques i de la corrupció administrativa. Segons Alsina, que utilitzava com a font l'Almanac de Gotha per a 1892, el deute de l'Estat espanyol l'1-1-1890 pujava 6.207.027.482 ptes, i Catalunya n'assumia 1.256.650.429 ptes, és a dir, el 20,25 %, 682 ptes/hab., mentre que Espanya sense Catalunya n'assumia 314 ptes/hab. Quant als interessos d'aquest deute, pujaven 233.312.491 ptes, de les quals 47.235.531 ptes eren assumides per Catalunya, fet que implicava 25,63 ptes/hab. per 11,83 ptes/hab. per la resta d'Espanya. En el cas del dèficit públic la situació era paral·lela: per a tot l'Estat era com a mínim de 75.000.000 ptes, Catalunya se'n feia càrrec en una part de 15.164.820 ptes (el 20,22 %), i això suposava el pagament anual de 909.889 ptes en concepte d'interessos (Op.cit., 55-56).

Alsina no feia, però, cap càlcul sobre les despeses de l'Estat central a Catalunya, sinó que es limitava a fer una estimació de la contribució catalana al funcionament de l'Estat, a través dels impostos i l'assumpció del deute i del dèficit públics. El tema de la compensació per part de

l'Estat de l'esforç fiscal català seria reprès més tard per Guillem Graell -que havia exercit de periodista a Madrid fins al 1888- a La cuestión catalana (1902, caps. 5 i 6), on feia una comparació entre el que pagaven i rebien de l'Estat Madrid i Barcelona. Així, en 1900, Madrid havia pagat, per la contribució sobre indústria, comerç i professions, 5.709.066 ptes menys que Barcelona; a canvi, Madrid s'endua un terç del Pressupost de despeses i l'Estat hi esmerçava deu vegades més que a Barcelona. Aquesta qüestió sobre el desequilibri desfavorable entre el que Catalunya aportava a l'erari públic i el que en recuperava a través de la despesa pública, esdevindria fonamental en les reivindicacions regionalistes de començament de segle.

NOTES AL CAPÍTULO 4

- (1) Josep Ricart col.laborà a las Conferencias sobre artes y oficios (Fomento de la Producción Española, 1880-81) amb una conferència sobre El arte de navegar necesita protección (27-12-1880), i havia donat una conferència al Círculo de la Juventud Mercantil amb el títol de Dado el progreso moderno: quién está en mejores condiciones para ser un buen comerciante, el que sabe o el que tiene? (1888). Publicà també diversos treballs sobre temes marítims (Ricart, 1886, 1887, 1889). Col.laborà a la "Revista La España Regional", on cal esmentar els següents treballs: Nuestra marina mercante (Tom I i Tom II, 1886); Las vindicaciones de D. Joaquín Costa (Tom II, 1886, pp 347 i ss.); El puerto de Vigo (Tom III, 1887, pp. 431 i ss.), una traducció del treball d'Odoardo Tadini Los marinos italianos en España. Apuntes históricos (Tom VIII, 1890, pp. 523 i ss.); i Dictamen al cuestionario para la información pública referente á las obras que conviene ejecutar para la terminación del puerto de Barcelona (Tom VIII, 1890, pp.125 i ss.).
- (2) Orellana nasqué a Albuñol (Granada), en 1820, i morí a Barcelona en 1892. Es relacionà amb l'Institut Industrial de Catalunya i col.laborà a "El Eco de la Producción", que dirigí, òrgan de l'Institut de Foment del Treball Nacional -on actuà de secretari-. Va publicar també a "El economista español" i "Fomento de la Producción Nacional". Orellana es dedicà a més a la literatura (especialment al gènere de la novel·la històrica) i a la història. Entre les seves nombroses obres, criden l'atenció el llibre de poemes Lágrimas del corazón (Barcelona, 1848), la novel·la històrica Quevedo (Barcelona, 1857), un Vocabulario de disparates, extranjerismos, barbarismos y demás corruptelas (Barcelona, 1871, 4a.ed., 1891), una traducció de l'Orlando Furioso de

Ludovico Ariosto, la novel·la històrica en dos volums Isabel Primera (edicions: 1853, 1867), la traducció del Viaje por Icaria de Cabet (2a.ed., 1848), El Conde de España o la Inquisición Militar (Barcelona, 1856), Cristóbal Colón. Histo·ria popular (Barcelona, 1858) i una Historia del General Prim en dos volums (Barcelona, 1871-1872), que fou editada per tres cases diferents. Cal atribuir a la ploma d'Orellana el fullet La libertad y la esclavitud del trabajo (1868). Entre els seus papers econòmics cal destacar Demostraciones de la verdad de la balanza mercantil y causa del malestar económico de España (1867), Reseña completa descriptiva y crítica de la Exposición Industrial y Artística de productos del Principado de Catalunya (1860), La ilusión de los números (dins "Fomento de la Producción Nacional", núms. 309, 312, 313, 1876), Las primeras materias (dins "El Eco de la Producción", 1883), i Apuntes históricos sobre la industria española (dins "El Eco de la Producción", 1881).

- (3) Domènec Call i Franquesa nasqué a Barcelona el 1843 i morí en 1894. Va destacar com advocat i fou membre del partit conservador. Va col·laborar a la "Revista La España Regional", on destaquen els articles Administración municipal (Tom I, 1886, pp.465-469 i 360-362); Por qué España no puede ser librecambista? (Tom I, 1886, pp.290-294); Algo sobre agricultura. Auxilios que merece, é importancia que tienen para España las nuevas explotaciones é industrias agrícolas (Tom II, 1886, pp.53-68); La crisis agrícola. Sus causas, efectos y remedios (Tom VII, 1889, pp.433-448); Cómo se va el dinero de España y las compañías de seguros extranjeras (Tom VIII, 1890, pp.238-244 i pp. 537-543); i, a més Rendición obligada (Tom II, 1888, pp. 97-101); Los mandatarios (Tom III, 1887, pp. 6 i ss.); El juego de la Bolsa (Tom XII, 1892, pp. 97 i ss.); i Programa-bombo.